

Міністерство освіти і науки України
Донбаський державний педагогічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Частина I

Слов'янськ – 2019

Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глуценка]. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. Вип. 9. Частина I. 158 с.

Редакційна колегія

- Глуценко В. А.** – доктор філологічних наук, професор (головний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Біличенко О. Л.** – доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Донбаський державний педагогічний університет)
- Бріцин В. М.** – доктор філологічних наук, професор (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України)
- Буніятова І. Р.** – доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка)
- Габідулліна А. Р.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Загнітко А. П.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Іванова Л. П.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
- Казаков І. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Кудрявцева Л. О.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Марченко Т. М.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Матвєєва Н. П.** – доктор філологічних наук, професор (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
- Маторіна Н. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (науково-технічний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Мойсієнко А. К.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Овчаренко Н. І.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Просалова В. А.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Синиця І. А.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет)

Пропоновані науково-методичні студії з мовознавства, літературознавства, методики викладання мови та літератури у ЗВО педагогічного спрямування та загальноосвітніх закладах присвячено актуальним проблемам сучасної лінгвістики, дидактики та літературного процесу.

Результати репрезентованих наукових розвідок можуть стати в нагоді лінгвістам, літературознавцям, викладачам, учителям, аспірантам і студентам.

The presented scientific methodological studies on Linguistics, Theory and History of Literature, Methodology of teaching language and literature in pedagogical institutions of higher education and comprehensive schools deal with the topical issues of modern Linguistics, Didactics and Literature Process.

The results of the research investigations suggested will be useful to linguists, literary scholars, lecturers, teachers, post-graduate students, undergraduate students seeking a Bachelor's or a Master's degree.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21219–11019Р, видано 04.03.2015 р. (УКРДЕРЖРЕЄСТР)
Друкується за рішенням Вченої ради Донбаського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 28.08.2019 р.)

**ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
(1939 – 2019)**

*Видання присвячене 80-річному ювілею
Донбаського державного педагогічного університету*

ЛІНГВІСТИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Глущенко В.

– доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Рябініна І.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету
УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0

ПРИЙОМИ РОБОТИ З МАТЕРІАЛОМ ДАВНІХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК ЯК ДЖЕРЕЛОМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.

У працях українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. ХІХ ст. (О. Х. Востокова, М. О. Максимовича, Ф. І. Буслаєва, І. І. Срезневського, П. О. Лавровського, Я. Ф. Головацького) було розпочато розробку прийомів дослідження графіки й орфографії давніх писемних пам'яток як джерела вивчення історії східнослов'янських мов. Виникла й поширилася теза про необхідність обережного користування матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії мови. Було сформульовано комплекс методичних правил критичного аналізу мови писемних пам'яток. Сформувався диференційований підхід до жанрів пам'яток, що виявилось в протиставленні творів духовного та світського змісту (М. О. Максимович, Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський). Характерне для мовознавців 20-х – 60-х рр. ХІХ ст. ототожнення звука та букви значною мірою зумовлювало обмежений характер лінгвістичної реконструкції.

Ключові слова: джерела вивчення історії східнослов'янських мов, давні писемні пам'ятки, прийом, жанр, буква, звук.

Глущенко В.

– доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Рябинина И.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

ПРИЕМЫ РАБОТЫ С МАТЕРИАЛОМ ДРЕВНИХ ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКОВ КАК ИСТОЧНИКОМ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ В УКРАИНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ 20-х – 60-х гг. ХІХ в.

В трудах украинских и русских языковедов 20-х – 60-х гг. ХІХ в. (А. Х. Востокова, М. А. Максимовича, Ф. И. Буслаева, И. И. Срезневского, П. А. Лавровского, Я. Ф. Головацкого) была начата разработка приемов исследования графики и орфографии древних письменных памятников как

источника изучения истории восточнославянских языков. Возникло и распространилось положение о необходимости осторожного использования материала древних письменных памятников как источника изучения истории языка. Был сформулирован комплекс методических правил критического анализа языка письменных памятников. Сформировался дифференцированный подход к жанрам памятников, что проявилось в противопоставлении произведений духовного и светского содержания (М. А. Максимович, Ф. И. Буслаев, И. И. Срезневский). Характерное для языковедов 20-х – 60-х гг. XIX в. отождествление звука и буквы в значительной мере обуславливало ограниченный характер лингвистической реконструкции.

Ключевые слова: источники изучения истории восточнославянских языков, древние письменные памятники, прием, жанр, буква, звук.

Glushchenko V.

– Doctor of Science (Linguistics), Professor, Head of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Ryabinina I.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

MEANS AND METHODS TO RESEARCH MATERIAL OF ANCIENT WRITTEN RECORDS AS A SOURCE OF HISTORICAL STUDIES OF EASTERN SLAVONIC LANGUAGES IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LINGUISTICS OF 20-s – 60-s XIX ct.

Works by Ukrainian and Russian linguists of 20-s – 60-s XIX ct. (A. Vostokov, M. Maksymovych, F. Buslaiev, I. Sreznevskiy, P. Lavrovskiy, Ya. Holovatskiy) formulated researching means and methods to learn ancient written records' script and spelling as a source of historical studies of the Eastern Slavonic languages. They claimed importance of careful treatment of the material of ancient written records as a source of historical studies of Eastern Slavonic languages and formulated a complex of methodical rules for the critical analysis of the language of written records. It drew to differentiated approaches of the records' genres which resulted in contrasting religious and secular works (M. Maksymovych, F. Buslaiev, I. Sreznevskiy). The close identification of the sound and the letter which was characteristic for 20-s – 60-s XIX ct. linguistics considerably determined a restricted character of the linguistic reconstruction.

Key words: sources of historical studies of Eastern Slavonic languages, ancient written records, means and methods, genre, letter, sound.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем генетичного мовознавства є проблема джерел вивчення історії мови. Оскільки історія лінгвістики значною мірою є історією лінгвістичних методів, а методологія та методика лінгвогенетичних досліджень тісно пов'язані з джерелами вивчення історії мови, розгляд зазначеної проблеми в лінгвоісторіографічному аспекті видається актуальним і перспективним.

Важливим досягненням мовознавства XIX ст. стало визнання й

утілення в практику принципу історизму, що мало вирішальний вплив на розробку порівняльно-історичного методу. Засновниками порівняльно-історичного методу стали Ф. Бопп, Я. Грімм, Р. Раск та О. Х. Востоков. Основні ідеї, висунуті цими мовознавцями, мали своє подальше переосмислення та вдосконалення в працях послідовників, зокрема українських та російських лінгвістів першого (20-і – 60-і рр. XIX ст.) і другого (70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст.) періодів розвитку компаративістики.

У перший період було закладено основи теоретичної й практичної розробки проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов. Зокрема, було розроблено прийоми роботи з матеріалом давніх писемних пам'яток – одного з найважливіших джерел вивчення історії мови.

Аналіз останніх досліджень. Проте це питання в лінгвістичній історіографії залишається недостатньо висвітленим. Стисло про прийоми роботи з матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії мови в українській і російській компаративістиці 20-х – 60-х рр. XIX ст. пише В. А. Глуценко [4, с. 27–31]. Спостереження В. А. Глуценка було доповнено й узагальнено у статті й монографії І. М. Рябініної [11; 12, с. 45–51]. Проте спеціальних праць, присвячених внеску українських і російських мовознавців зазначеного періоду в розробку прийомів роботи з матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії східнослов'янських мов, у лінгвістиці немає. Сподіваємося, пропонована стаття заповнить цю прогалину.

Метою нашої статті є установлення внеску українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст. в розробку прийомів роботи з матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії східнослов'янських мов.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст. на експланаторні можливості й вади давніх писемних пам'яток як джерела вивчення історії мови; 2) установити внесок українських і російських мовознавців зазначеного періоду в розробку прийомів роботи з матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії східнослов'янських мов; 3) виявити, які твердження лінгвістів зберегли свою цінність для мовознавства XX ст. – початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, головним надбанням мовознавства 20-х – 60-х рр. XIX ст. стала теза про змінюваність мови [4, с. 23].

Підкреслимо, що розробка цієї тези спричинилася до виникнення ідеї нерівномірності розвитку мовних елементів різних рівнів [там же; 3, с. 23]. Саме ця ідея, в основі якої лежить принцип історизму, сприяла виникненню порівняльно-історичного мовознавства та його подальшому розвитку [12, с. 24].

Так, О. Х. Востоков, якому, зокрема, належить заслуга реконструкції праслов'янських носових голосних, зміг реконструювати їх завдяки тому, що виділив у сучасній йому польській мові як архаїчний «шар» носові голосні звуки. Порівнявши матеріал давніх писемних пам'яток і сучасні мовні дані, О. Х. Востоков з'ясував звукові відповідності між старослов'янською та сучасною дослідникові польською мовою; учений встановив, що кириличні юси споконвічно позначали носові голосні звуки, подібні до польських, а отже, ці звуки, що з усіх слов'янських мов збереглися тільки в польській, існували в старослов'янській мові [2, с. 6]. О. Х. Востоков відкрив і звукове значення літер ъ і ь [там же, с. 8–9].

Давні писемні пам'ятки стали важливим джерелом вивчення історії східнослов'янських мов завдяки живій традиції, яка пов'язує мову цих пам'яток із сучасними східнослов'янськими мовами в сукупності їхніх говорів. Зусиллями українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст.: О. Х. Востокова, М. О. Максимовича, Ф. І. Буслаєва, І. І. Срезневського, П. О. Лавровського, Я. Ф. Головацького – було покладено початок розробці прийомів дослідження давніх писемних пам'яток. У цей час виникає методика встановлення графіки й орфографії як системи (з фіксацією відхилень від цієї системи), розробляються прийоми порівняння рукописних текстів з «живими» діалектами.

Вивчення писемних текстів зумовлене як лінгвістичними, так і позалінгвістичними чинниками. Текстологічні спостереження, порівняння списків, з'ясування наборів буквених знаків, їхнє накреслення дозволяє визначити відношення тексту до культурно-писемної традиції; аналізуються прийоми письма, встановлюється зв'язок писців з орфографічною школою. Згідно із сучасними поглядами, давня писемна пам'ятка може бути використана як джерело не у вигляді випадкових фактів, а шляхом суцільного, цілеспрямованого вивчення всієї сукупності явищ і планомірного переходу від графіко-орфографічного рівня до фонологічного й до вищих рівнів [6, с. 55].

Важливо, щоб матеріал, наявний у давніх писемних пам'ятках, були достовірними. Необхідною передумовою цього постає робота лінгвіста з оригіналами (а не виданнями) давніх текстів [7, с. 654].

В українському та російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. поступово виникає ідея необхідності обережного користування матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії східнослов'янських мов.

М. О. Максимовичу належить заслуга формулювання комплексу методичних правил критичного аналізу мови писемних пам'яток [9, с. 73–78]. Слід відзначити, що висунути вченим твердження становлять практичну цінність і сьогодні.

Окремі фонетичні риси української та російської мов

М. О. Максимович відзначав у пам'ятках XII ст. За його спостереженнями, у давньоруських писемних пам'ятках, починаючи з найдавніших, спостерігається змішування давньоруських (східнослов'янських) і старослов'янських (південнослов'янських) мовних особливостей. Це стосується пам'яток різних жанрів [там же, с. 80].

Так, М. О. Максимович звернув увагу на те, що вже в договорах східних слов'ян з греками наявні слова з повноголоссям [10, с. 257–295]. Зокрема, у договорі 912 р. (тобто Олега) трапляються такі давньоруські слова: **положняникъ** (пор. старослов'ян. **плѣнникъ**), **отполонени**, **вороненіє**, **возборонитись**, у договорі 945 р. (Ігоревім) **да не имѣють волости (власти)**. Багато таких форм у «Руській Правді»: **волога**, **перегородить** та ін. [там же].

Про це писав і І. І. Срезневський, зазначаючи, що мова договорів з греками – «церковнослов'янська», але давньоруські писці «мимохить» допускали «руськими» (повноголосні форми типу **золотникъ**, **волость**, **городъ**; форми з початковим **о** відповідно до старослов'янського **je**, напр. **осень**; форми з **ж** відповідно до старослов'янського **жд**, напр. **межи** тощо) [16, с. 47].

Перспективною виявилася теза М. О. Максимовича про те, що давньоруські писемні пам'ятки різних жанрів характеризуються різною співвіднесеністю східнослов'янських і південнослов'янських мовних особливостей: у церковних пам'ятках (починаючи з Остромирового євангелія) «руських форм слів» менше, а в пам'ятках світського характеру – більше [9, с. 31–32].

На думку І. І. Срезневського, до XIII ст. книжна мова (духовні твори, літописи, мова адміністрації) була однаковою [15, с. 67]. Але в XIV ст. мова світських грамот і літописів віддалилася від мови духовних творів. Причому відмінність з часом збільшується: у пам'ятках XV – XVI ст. відмінності книжної мови великі, і «немає ніякої можливості їх відділити» [там же].

Ф. І. Буслаєв, так само як М. О. Максимович та І. І. Срезневський, розрізняв жанри пам'яток, зазначаючи, що у творах духовного змісту (проповідях, повчаннях духовних осіб, постановках церкви) переважає мова старослов'янська, а у творах світського змісту (літописах, юридичних актах, давніх віршах, прислів'ях тощо) – розмовна «руська мова» [1, с. 36].

І. І. Срезневський подав методичні рекомендації для розробки підготовчих матеріалів з історії мови, звернувши увагу на детальний аналіз стародавніх пам'яток і вивчення тогочасних діалектів [15, с. 32–33].

Він зазначав, що в пам'ятках потрібно розмежовувати давньоруські й старослов'янські елементи, «не змішувати описок, порівнювати подібне та відмінне» [там же, с. 33].

Вагоме місце серед досліджень І. І. Срезневського посідають

праці, у яких розглянуто стародавні рукописні пам'ятки та стародруки. У цих працях дослідник аналізував стародавні писемні пам'ятки, передусім приділяючи увагу літописам. Учений створив програму з вивчення та видання стародавніх рукописних пам'яток, висловивши побажання, щоб кожний стародавній рукопис видавався «рядок у рядок», «буква в букву, згідно з оригіналом» [там же, с. 34].

Надзвичайно важливою видається думка І. І. Срезневського про те, що кожна з давніх пам'яток повинна бути розібрана окремо в лексичному, граматичному й історико-літературному плані. При порівнянні записів потрібно скласти для них найповніший і докладний словник, не пропускаючи жодного слова, жодного відтінка значення, а особливо повну й докладну граматику з урахуванням особливостей усіх форм. У кожному записі має бути відзначено вплив інших мов. Вплив іншомовних елементів повинен бути відмічений і при історико-літературному розборі пам'ятки з боку її змісту й особливостей викладу.

На думку І. І. Срезневського, лише внаслідок такого чіткого монографічного дослідження пам'яток мови старої й сучасної, книжної й народної є можливим укладання історичного словника й історичної граматики, і лише внаслідок осмислення матеріалів, зібраних у такому словнику і в такій граматиці, можна приступити до повної й докладної історії мови [13, с. 100–101].

І. І. Срезневському належить низка чудових палеографічних описів давньоруських пам'яток, напр. Грамоти великого князя Мстислава й сина його Всеволода Юр'єву монастирю (1130 р.) [там же, с. 46–47, 51].

Значну увагу І. І. Срезневський приділив давньоруському правопису, встановленню його особливостей. Так, він зазначав, що вживання частини голосних букв у давньоруських пам'ятках було зумовлене позицією в слові. Зокрема, букви **ѣ**, **о**, **ѡ** вживалися після приголосних, тоді як **к**, **ѡ**, **ж** – після голосних та на початку слова, напр. **почьнѣть**, **късмь**, **Володимир**, **Геѡргии**, **дѣсѡтѣ**, **ѡзъ** [15, с. 62].

І. І. Срезневський відкривав, описував і вивчав пам'ятки давньоруської мови й укладав давньоруський словник, оброблений і виданий після смерті вченого у вигляді «Материалов для словаря древнерусского языка по письменным памятникам» [14].

Цінність давніх писемних пам'яток для І. І. Срезневського була безсумнівною. На його думку, майже всі висновки про структуру давньоруської мови можна зробити, працюючи саме з пам'ятками. Проте в них спостерігаються риси впливу старослов'янської мови, тому використовувати матеріал давніх писемних пам'яток потрібно обережно [15, с. 33].

При роботі з матеріалом писемних пам'яток І. І. Срезневський рекомендував «вичленовувати з мови пам'яток усе те, що не могло належати давньоруській мові» [там же, с. 34]. Говорячи про близькість давніх слов'янських мов, учений зазначав, що «перші писемні пам'ятки

належали до того часу, коли наріччя слов'янські відрізнялись одне від одного небагатьма рисами, причому «руська» мова була найближча до старослов'янської за складом і будовою» [там же, с. 65–66].

І. І. Срезневський підкреслював консерватизм мови пам'яток. Він зазначав, що мова в народі змінювалася в різних місцевостях, розпадаючись на говори й наріччя, а в книгах мимоволі утримувалася мова давня. Переписувачі вживали окремі слова з мови народної, проте робили це тільки ненавмисно, випадково [там же, с. 66].

Так, у давньоруських пам'ятках досить часто трапляються форми без **-ть**: **дадше**, **дадхж**, причому форми без **-ть** є і в сучасних говорах: **іде** [там же, с. 61–62].

У давніх пам'ятках фіксувалися й діалектні риси. Так, П. О. Лавровський відмічав у північних літописах, грамотах, договорах і актах місцеві особливості «новгородського говору», зазначаючи, що в північноруських пам'ятках писемності, як і в «живих» говорах, наявні такі «південноруські» особливості, як перехід **в > у** (**у двѣ недѣли**, **усходити** (Псковський літопис); **уторникъ**, **у гридницю** (Новгородський літопис); **ѣ > і** та навпаки: **осѣлѣ**, **былѣ**, **взялѣ**, **творилѣ**, **сѣмѣренѣ**, **Чернѣговѣ** тощо; **з > н**: **оспожинѣ**, **княини** тощо. Учений прийшов до висновку, що лише відсутність заміни **ч** на **ц** та деякі інші особливості відрізняють давні «малоросійські» рукописи від новгородських [8, с. 128–142].

Характерно, що в книзі П. О. Лавровського «О языке северных русских летописей», як і в працях його сучасників, звуки ототожнюються з буквами: з одного боку, **ѣ** переходить в **і**, з іншого, **і** переходить у **ѣ**. Проте це не одиничний приклад. Так, П. О. Лавровський указував на таку особливість давнього «наріччя новгородського», як «взаємозаміна **ц** і **ч**»; ця особливість, на думку вченого, виникла «раніше XII ст.» [там же, с. 136].

Ототожнення звука та букви наявне й у працях Ф. І. Буслаєва. Так, у давніх писемних пам'ятках Ф. І. Буслаєв фіксував обопільний перехід **у > в** та **в > у**: **оу чрево**, **оузьдвигъноу**, **оу вѣкы** замість **въ чрево**, **вздвигну**, **въ вѣкы**; **со вѣченікы**, **въвидѣвъ**, **въже** замість **со ученикы**, **увидѣвъ**, **уже** (Волинське євангеліє XIV ст.). Говорячи про взаємозаміну **ѣ** та **и**, Ф. І. Буслаєв підтверджував свою думку такими прикладами: **мечѣ своѣ** замість **мечи свои** (Лаврентіївський літопис 1377 р.); **нелзи**, **вни** замість **нельзѣ**, **внѣ**; **пакѣ**, **многѣ**, **скотѣ** замість **паки**, **многи**, **скоти** (Літопис Даниїла Паломника XV ст.) [1, с. 67]. Таке ототожнення призводило до невмотивованих інтерпретацій.

Звук і букву ототожнював і М. О. Максимович. Зокрема, він писав про «змішання **въ** с **у**» як про реальну фонетичну рису в південноруських пам'ятках починаючи з XI ст. [10, с. 285].

Як підкреслював І. І. Срезневський, розвиток мови є закономірним процесом; звідси завдання мовознавства полягає в тому, щоб

розкривати закони розвитку мови [15, с. 17]. Виникає таке трактування фонетичних законів, згідно з яким звукові зміни відбуваються у формі повільної еволюції. Звідси тенденція до виділення етапів дії фонетичних законів. Ці етапи моделювалися з урахуванням свідчень давніх писемних пам'яток. Так, Я. Ф. Головацький, посилаючись на матеріал південно-західних пам'яток української мови, у переході *о* в *і* реконструював проміжний звук *у*: **конь > кунь > кінь** [5, с. 31].

Водночас звукові зміни в трактуванні істориків мови нерідко виступають як такі, що мають позачасовий характер. Зокрема, Ф. І. Буслаєв стверджував, що деякі закони, які діяли в давньоруській мові, а пізніше в історії окремих східнослов'янських мов, збереглися в сучасних східнослов'янських мовах [1, с. 26, 77]. Як фонетично значущі написання у деяких випадках трактувались описки. Так, Ф. І. Буслаєв, говорячи про переходи *п > м* і *б > м* у російських говорах, звертався й до пам'яток давньої писемності; у Житії Бориса й Гліба за Сильвестрівським збірником XIV ст. вчений зафіксував форму **везможнымь**; незважаючи на те, що це єдина в пам'ятці форма із заміною букви **б** буквою **м** і відповідної форми в сучасних російських говорах немає, Ф. І. Буслаєв ставив форму **везможнымь** в один ряд із сучасними вченому російськими діалектними формами **мтаха** (< **птаха**), **мтица** (< **птица**), **мчела** (< **пчела**), **коломель** (< **колыбель**), **мерлог** (< **берлога**) [там же, с. 73–74].

З нашого погляду, саме ототожнення звука та букви, притаманне студіям українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст., значною мірою зумовлювало обмежений характер реконструкції архетипів і фонетичних законів. Так, М. О. Максимович реконструював перехід *о, е > ъ, ь*, причому він вважав *о, е* праслов'янськими архетипами, а *ъ, ь* – специфічною інновацією македонського діалекту, що ліг в основу старослов'янської мови [9, с. 71, 76]. Невмотивоване визначення напрямку фонетичної зміни, первинних і вторинних форм у мові представлено в реконструкції Ф. І. Буслаєвим переходу носового голосного *ѣ* в сполучення **ьн, ьм** у давньоруській мові (**жьмоу** «жму», **жьноу** «жну») [1, с. 57, 66]. В основах слів типу **огня, отца** Ф. І. Буслаєв констатував опущення *о, е*, причому основи **огонь** – **огня**, з одного боку, і **отец** – **отца**, з іншого, дослідник не диференціював [там же, с. 66], хоча непочаткові голосні в них, як було доведено пізніше, мають різне походження. Водночас зближення зазначених основ є правомірним: обидві вони пов'язані, хоча й по-різному, з процесом занепаду редукованих голосних. Тому звернення Ф. І. Буслаєва до подібних випадків, безсумнівно, сприяло подальшому вивченню процесу занепаду редукованих.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. У працях українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст. (О. Х. Востокова, М. О. Максимовича, Ф. І. Буслаєва,

І. І. Срезневського, П. О. Лавровського, Я. Ф. Головацького) було розпочато розробку прийомів опрацювання графіки й орфографії давніх писемних пам'яток як джерела вивчення історії східнослов'янських мов. 2. Поступово виникла й поширилася теза про необхідність обережного користування матеріалом давніх писемних пам'яток як джерелом вивчення історії мови. 3. Було сформульовано комплекс методичних правил критичного аналізу мови писемних пам'яток (М. О. Максимович). 4. Сформувався диференційований підхід до жанрів пам'яток, що виявилось в протиставленні творів духовного та світського змісту (М. О. Максимович, Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський). 5. Притаманне студіям мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст. ототожнення звука та букви значною мірою зумовлювало обмежений характер реконструкції архетипів і фонетичних законів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні методики дослідження сучасних діалектних даних та інших джерел вивчення історії східнослов'янських мов, а також спроб поєднання різних джерел вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст.

Література

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. 623 с.
2. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оног письменным памятникам. Санкт-Петербург, 1865. С. 1–27.
3. Глуценко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст.: монографія. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. 255 с.
4. Глуценко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.). Донецьк, 1998. 222 с.
5. Головацький Я. Грамматика русского языка. Львів, 1849. 223 с.
6. Иванов В. В. Лингвистическое источниковедение в его отношении к истории русского языка. *Филологические науки*. 1992. № 4. С. 52–61.
7. Карский Е. Ф. А. А. Шахматов как историк русского языка. *Карский Е. Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам*. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. С. 653–662.
8. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей. Санкт-Петербург, 1852. 160 с.
9. Максимович М. А. Начатки русской филологии: об отношении русской речи к западнославянской. *Максимович М. А. Собрание сочинений*. Киев, 1880. Т. 3. С. 25–155.
10. Максимович М. А. Новые письма к М. П. Погодину: о старобытности малороссийского наречия. *Максимович М. А. Собрание сочинений*. Киев, 1880. Т. 3. С. 273–311.
11. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ: Вид-во ЛДПУ,

2003. Вип. 10 (66). С. 22–29.

12. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Слов'янськ: Видавець Маторін Б. І., 2011. 174 с.

13. Срезневский И. И. История русского языка: курс 1849–50 года. *Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка.* – Москва: Учпедгиз, 1959. С. 93–132.

14. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. 3-е изд. Москва, 1958. Т. 1. 632 с.; Т. 2. 590 с.; Т. 3. 614 с.

15. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. С. 16–81.

16. Срезневский И. И. Русское слово: избранные труды / сост. Н. А. Кондрашов. Москва: Просвещение, 1986. 176 с.

Піскунов О.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК: 811. 16'34 – 115"18 / 19"

О. М. СЕЛИЩЕВ ТА М. С. ТРУБЕЦЬКОЇ ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКОНСТРУКЦІЇ

У статті подано погляди О. М. Селищева та М. С. Трубецького на процедуру лінгвістичної реконструкції. Охарактеризовано ставлення мовознавців до питання про переваги порівняльно-історичного методу. Зазначені мовознавці зобразили всі генетичні відношення, які восходять історично до єдиної прамови.

Ключові слова: лінгвістична реконструкція, системний характер, архетип, прамова, «хвильова» теорія.

Пискунов А.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

А. М. СЕЛИЩЕВ И Н. С. ТРУБЕЦКОЙ О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ РЕКОНСТРУКЦИИ

В статье рассматриваются взгляды А. М. Селищева и Н. С. Трубецкого на процедуру лингвистической реконструкции. Охарактеризовано отношение лингвистов к вопросу о преимуществах сравнительно-исторического метода. Языковеды представили все генетические отношения, которые исторически восходят к единому праязыку.

Ключевые слова: лингвистическая реконструкция, системный характер, архетип, праязык, теория «волн».

Piskunov A.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

O. SELISHCHEV AND N. TRUBETSKOI ON THE FEATURES OF RECONSTRUCTION

The article presents the views of O. Selishchev and N. Trubetskoï on linguistic reconstruction. The attitude of these linguists to the problem of advantages of comparative-historical method is described. The linguists described all genetic interrelations which are traced historically to a unique parent language.

Key words: *linguistic reconstruction, systemic character, archetype, parent language, «wave» theory.*

Постановка проблеми. Треба зазначити, що спеціального дослідження, присвяченого дослідженню реконструкції та застосуванню порівняльно-історичного методу в лінгвістичній спадщині О. М. Селищева та М. С. Трубецького, в компаративістиці немає. Це зумовлює актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення сучасної лінгвістичної літератури показує, що сучасні лінгвісти приділяли певну увагу особливостям застосування реконструкції і моделюванню історії прамови в студіях О. М. Селищева та М. С. Трубецького [3; 4].

Метою пропонованої роботи є характеристика відповідного кола питань стосовно поглядів зазначених мовознавців на процедуру лінгвістичної реконструкції та порівняльно-історичний метод як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди мовознавців на порівняльно-історичний метод; 2) охарактеризувати ставлення мовознавців до питання про прамову, моделі мовного розвитку, системний характер реконструкцій; 3) розкрити внесок мовознавців в розробку відповідних питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, О. М. Селищева не можна вважати прибічником реконструкції прамов. Мовознавець піддає критиці методу дослідження представників Московської школи студіювати витоки споріднених фонетичних явищ до періоду прамовної єдності. Загалом не заперечуючи рух схожих мовних явищ із єдиного першоджерела, мовознавець підкреслює, що «В подальшому житті відбувався рух цієї системи в тому ж напрямку, хоча групи могли не бути в цей час в близьких зв'язках одна з іншою» [5, с. 176]. Підтвердження цього тезису можна ілюструвати історією асиміляції приголосних з *j* в сибірських говірках в словах типу **свин'н'а, ноч'ч'у**. Аналогічний процес можна спостерігати на півдні і заході в українській і білоруських мовах. За словами О. М. Селищева, цей процес відображає те загальне, що було закладено в спільнослов'янській мовній системі: «Всі слов'янські мови пройшли стадію асиміляції приголосних з *j* перед голосним [6, с. 57].

О. М. Селищев дослідив історію асиміляції приголосних з *j* в сибірських говірках в словах **свин'н'а, ноч'ч'у**. Походження цього мовного процесу, на думку мовознавця, було закладено в

спільнослов'янській мовній системі. Але цей процес розходження діяв, звичайно, незалежно і в українській і білоруській мовах. Причому цей процес відбувався в цих мовах еволюційно і поетапно. За словами лінгвіста, «Південна і західна слов'янщина пройшли в подальшу стадію: спрощення артикуляції цього м'якого приголосного: обертається звичним для даної мови м'яким приголосним без особливого, більш довгого утворення. На сході слов'янщини, в російській мові, також були пережиті різні стадії цього процесу в судьбі сполучень: приголосний + *j* + гол. [там же, с. 57].

Історики мовознавства підкреслюють, що студії О. М. Селищева носять певний системний характер (В. В. Виноградов) і зазначають про певний вплив Ф. де Сосюра, І. О. Бодуена де Куртене. На думку О. М. Селищева, «Все повинно бути спрямовано до відповідної побудови мовної системи, мовного стану, характерного даній суспільній групі в даний період часу, і тих відхилень, що намічаються, які розвиваються всередині цієї мови» [5, с. 34].

Як відмічає В. В. Виноградов, О. М. Селищев не був прихильником швидких реконструкцій, реконструкцій, які не мають фундаментального попереднього накопичення мовного матеріалу [2, с. 35]. Мовознавець, продовжуючи бодуєнівські традиції, з недовірою ставився до деяких реконструкцій О. О. Шахматова [5, с. 183 – 184]. За словами О. М. Селищева, в історичному дослідженні російської мови «не зроблено ще всієї необхідної попередньої роботи по вивченню окремих джерел і окремих питань, – роботи яка б відповідала сучасним лінгвістичним вимогам». І в цьому аспекті О. М. Селищев вже продовжує традиції О. О. Шахматова, звертаючись в дослідженнях до поєднання писемних пам'яток з даними живих говірок [9] – «Різностороннє дослідження мови пам'ятників в руської писемності і систематичний опис сучасних говірок служать основою історичного дослідження російської мови [5, с. 175].

О. М. Селищев вбачав одну із головних задач мовознавства в «вивченні мовних взаємодій різних супільних і етнічних груп» [10, с. 36]. Пояснюючи певні мовні зміни, О. М. Селищев апелював до іншомовних впливів. Так, дослідження явищ «сокання» і «шокання» в слов'янських мовах приводить мовознавця до думки про можливий італійський, німецький, грецький вплив. Поява шиплячих і свистячих приголосних мовознавець пояснює впливом сусідніх польських говірок [12, с. 736].

В студіюванні мовних явищ О. М. Селищев надавав перевагу порівняльно-історичному методу. За його словами, «Попередньо повинен бути виконаний порівняльно-історичний аналіз мовних даних по відношенню до окремих слов'янських груп, повинні бути відбудовані їхні мовні стани в давніші часи, відбудовані на основі порівняльно-історичного вивчення даних, витягнутих (знайдених) із сучасних діалектів та з пам'ятників письмових із запозичених слів» [7, с. 305].

Необхідно, на його думку, мовознавцю не тільки займатися «порівнянням одних результатів мовних процесів, а для окремих явищ попередньо розкрити кожен із цих процесів в його часовому проходженні і географічному розповсюдженні» [там же].

В. В. Виноградов віддає данину О. М. Селищеву в його розробці новаторського методологічного принципу згідно якого «Схожі риси двох діалектичних груп можуть представляти явища паралельні, незалежні в своєму розвитку». Звідси випливає те, що схожі риси діалектичних груп не є завжди спорідненими і тому немає жодної необхідності виводити ці групи з одного джерела [8, с. 6].

У О. М. Селищева, мета дослідження – вивчити «носії мови, долю їх культурно-історичного і соціального життя і відображення цієї долі в мовному житті. І, звичайно, взаємодія різних народів, їхній взаємний вплив необхідно враховувати досліднику, історичному мовознавцю» [11].

М. С. Трубецької був піонером застосування порівняльно-історичного вивчення кавказських мов і застосування терміну «мовний союз» [17, с. 32–33]. М. С. Трубецької вводить поняття лінгвістична географія і ця дисципліна оперує термінами фонології.

Як відмічають сучасні лінгвісти, для М. С. Трубецького були непохитними принципи порівняльно-історичного аналізу [13, с. 496]. Для мовознавців попередніх періодів – представників порівняльно-історичного методу – була характерна орієнтація на давні писемні мови, наприклад, санскрит, латинську мову або старослов'янську. М. С. Трубецької запропонував орієнтуватися на живі мови. Треба зазначити, що ця орієнтація на живі мови для нього була важливою для порівняльно-історичного аналізу споріднених і неспоріднених мов [там же, с. 233–234]. Ці теоретичні твердження М. С. Трубецької реалізував на матеріалі кавказських мов. Надаючи певну перевагу вивченню граматики кавказських мов, лінгвіст підкреслював, що для «того, щоб довести мовну спорідненість, необхідно перш за все встановити фонетичні відповідності, продемонструвати їх регулярність, виділити винятки, детально співвіднести граматичні форми» [там же, с. 233–234].

В аспекті дослідження існування прамови, М. С. Трубецької не заперечував її існування. Сучасні мовознавці віддають належне М. С. Трубецькому за те, що він зобразив всі генетичні відношення, які походять історично до єдиної прамови [15, с. 497].

У роботі «Мысли об индоевропейской проблеме», на думку М. С. Трубецького, існування прамови не є завжди обов'язковим для певного мовного союзу: «Поняття «мовна сім'я» не передбачає загального походження ряду мов від однієї і ті є ж прамови» [14, с. 44]. І одночасно мовознавець вказував на мови, які «спочатку були несхожі одна на одну і тільки з плином часу завдяки постійному контакту, взаємним впливам і запозиченням значно зблизились одна із другою»

[там же, с. 45].

Мовознавець розглядав прамову як продукт «чисто дивергентного, або чисто конвергентного розвитку, або, на кінець, продуктом складання обох типів розвитку в різних пропорціях» [там же, с. 47]. М. С. Трубецької пропонував власну схему розвитку мовних сімей, яку він називав як мережеву або ланцюгову. До таких схем членування мовних сімей він відносив і слов'янські мови, оскільки, на його думку, в слов'янських мовах, «кожна мова є наче ланцюг, що пов'язує дві інші і зв'язок між сусідніми мовами здійснюється перехідними говірками [там же, с. 47]. Мовознавець піддавав сумніву утворення індоєвропейської сім'ї завдяки дивергентно-конвергентним процесам [там же, с. 48]. Мовознавець чітко наводить систему особливостей, які характерні для індоєвропейських мов [там же, с. 48–52].

Що ж до «хвильової» теорії Й. Шмідта, то, на думку М. С. Трубецького, вона може бути використана як до споріднених, так і не близькоспоріднених мов [там же, с. 53]. Мовознавець наводить особливості характерні для індоєвропейських мов на різних рівнях мови [там же, с. 53–57].

В роботі «Проблема родства между большими языковыми семьями» М. С. Трубецької скептично ставився до ідеї спорідненості мов: за його словами, «я сумніваюсь в тому, що коли-небудь зможемо довести спорідненість індоєвропейських з семітськими, уральськими або північнокавказькими мовами. При цьому, я розумію «спорідненість» виключно в його прямому, тобто генеалогічному сенсі» [16, с. 61] і віддає належне типологічній спорідненості.

Дослідження робіт М. С. Трубецького запевняє нас в тому, за словами лінгвіста, «Те що спільноруська або спільносхіднослов'янська прामова колись існувала, можна вважати твердо встановленим» [там же, с. 143].

Певні ідеї М. С. Трубецької висував стосовно глотогенезу східнослов'янських мов. Мовознавець пояснював цей процес наступним чином: «Із змішення східних і південних руських виникла білоруська народність. Об'єднання іншої частини східних руських з північними руськими привело до утворення великоруської народності. Частина південних руських, які залишились після утворення білоруської народності, сформувалась в українську народність. Сучасне тричасне ділення (великоруси, білоруси, українці... з'явилося шляхом часткових змішень» [там же, с. 44].

М. С. Трубецької проаналізував теорію О. О. Шахматова про поділ на руську, білоруську, українську мови і він доходить висновку, що «Шахматов і створив свою систему виключно для того, щоб зробити можливим розподіл окремих звукових змін за трьома періодами» [там же, с. 145] і хоча, на думку М. С. Трубецького, О. О. Шахматов заперечував теорію «родовідного дерева» А. Шлейхера, він

«представляв собі розвиток мови в формі розгалужень родовідного дерева» [там же, с. 145].

Сучасні лінгвісти високо оцінюють теоретичні студії М. С. Трубецького в аспекті мовних союзів; М. С. Трубецької одним із перших запропонував термін «мовний союз», причому ці союзи можуть існувати як між спорідненими, так і неспорідненими мовами [там же, с. 497] і виділяв два класи спорідненості мов – генетичну і негенетичну (за союзами) і лінгвіст пише, що «всі мови земної кулі представляють певну безперервну мережу взаємно перехідних один в один ланцюгів, немов би радужних» [там же, с. 498]. В певній мірі ці міркування М. С. Трубецького співпадають з ідеями І. О. Бодуена де Куртене про географічний фактор в процесі мовної інтерференції [1, с. 371].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: 1) вивчення робіт О. М. Селищева і М. С. Трубецького показує, що мовознавці були прибічниками застосування порівняльно-історичного методу; 2) студії зазначених лінгвістів носять певний системний характер. У М. С. Трубецького знаходимо власну схему мовного розвитку, а саме – мовних сімей, яку він називав як мережеву або ланцюгову. Мовознавці намагалися відтворити всі генетичні відношення, які висходять історично до єдиної прамови.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні студій О. М. Селищева і М. С. Трубецького, присвячених історії східнослов'янських мов.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Подробная программа лекций в 1876–77 уч. году (1879) / *Избранные труды по общему языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. – 384 с.; Т. 2. – 391 с.
2. Виноградов В. В. Проф. А. М. Селищев как историк русского языка. *Докл. и сообщ. филол. ф-та Моск. ун-та*. М., 1947. Вып. 4. С. 31–50.
3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
4. Глущенко В. А., Овчаренко В. Н., Кольга Ю. И. Н. С. Трубецкой и проблемы моделирования истории праязыка. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: научно-методич. сб.* / отв. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПУ, 2009. Вып. XVIII. Ч. 1. С. 3–13.
5. Селищев А. М. Критические заметки по истории русского языка. Москва, 1924. С. 183–184.
6. Селищев А. М. Забайкальские старообрядцы. Иркутск, 1918. 81 с.
7. Селищев А. М. *Изд. II отд. Акад. Наук*, т. XXXII, 1927, с. 305. Рец. На книгу Н. Дурново. Очерк истории русского языка. Москва, 1924.
8. Селищев А. М. *Отд. отт.*, с. 6. Рец. на кн. Н. С. Державина «Болгарско-сербские взаимоотношения и македонский вопрос».
9. Селищев А. М. Очерки по македонской диалектологии. Казань, 1918. Т. 1. 284 с.; 2-е изд. фототип. София, 1981.
10. Селищев А. М. Русские говоры Казанского края и русский язык у чуваш и черемис. К изучению культурно-языковых взаимоотношений в Среднем

Поволжье. Ученые зап. РАНИОН. Ин-т языка и лит-ры. Лингв. секция. М., 1927. Т. 1. С. 36–72.

11. Селищев А. М. Русский язык у инородцев Поволжья. Slavia. Praha. 1925, ч. 1. Вып. 4. 297 с.

12. Селищев А. М. Соканье и шоканье в славянских языках. Slavia, 1931, X, 4. С. 736.

13. Трубецкой Н. С. Возникновение общезападнославянских особенностей в области консонантизма. *Избранные труды по филологии: Переводы /* Сост. В. А. Виноградова и В. П. Нерознака; Под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др.; Послесл. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва: Прогресс, 1987. 560 с. (Языковеды мира). С. 180–195.

14. Трубецкой Н. С. Мысли об индоевропейской проблеме. *Избранные труды по филологии: Переводы /* Сост. В. А. Виноградова и В. П. Нерознака; Под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др.; Послесл. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва: Прогресс, 1987. 560 с. (Языковеды мира). С. 44–60.

15. Трубецкой Н. С. О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства. *Избранные труды по филологии: Переводы /* Сост. В. А. Виноградова и В. П. Нерознака; Под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др.; Послесл. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва: Прогресс, 1987. – 560 с. (Языковеды мира). С. 143–168.

16. Трубецкой Н. С. Проблема родства между большими языковыми семьями. *Избранные труды по филологии: Переводы /* Сост. В. А. Виноградова и В. П. Нерознака; Под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др.; Послесл. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва: Прогресс, 1987. 560 с. (Языковеды мира). С. 60–63.

17. Трубецкой Н. С. Фонология и лингвистическая география. *Избранные труды по филологии: Переводы /* Сост. В. А. Виноградова и В. П. Нерознака; Под общ. ред. Т. В. Гамкрелидзе и др.; Послесл. Т. В. Гамкрелидзе и др. Москва: Прогресс, 1987. 560 с. (Языковеды мира). С. 31–37.

Орел А.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Мамонов Є.

– магістрант II курсу російського відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
УДК 81'367

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ТВЕРДОСТІ / М'ЯКОСТІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ІСТОРИКО-ФОНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема формування в давньоруській мові кореляції за твердістю / м'якістю та її подальший розвиток у східнослов'янських мовах є актуальними для сучасних дослідників. Вивченням даної проблеми (на матеріалі слов'янських мов) займалися Р. І. Аванесов, Л. Е. Калнинь, В. В. Мартинов, В. В. Іванов, В. В. Колесов, В. К. Журавльов, В. М. Чекман, Ю. Я. Бурмистрович та ін. У роботах учених зроблено висновок про те, що формування кореляції за твердістю / м'якістю в східнослов'янських мовах пов'язане з розпадом групофонем, завершенням тенденції до складового сингармонізму й занепадом редукованих.

Ключові слова: фонологічна система, східнослов'янські мови, категорія твёрдості / м'якості.

Орёл А.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Мамонов Е.

– магистрант II курса русского отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ КАТЕГОРИИ ТВЁРДОСТИ / МЯГКОСТИ В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ ИСТОРИКО-ФОНОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Проблема формирования в древнерусском языке корреляции по твёрдости / мягкости и её дальнейшего развития в восточнославянских языках является актуальной для современных исследователей. Изучением данной проблемы (на материале славянских языков) занимались Р. И. Аванесов, Л. Э. Калнынь, В. В. Мартынов, В. В. Иванов, В. В. Колесов, В. К. Журавлёв, В. Н. Чекман, Ю. Я. Бурмистрович и др. В работах учёных делается вывод о том, что формирование корреляции по твёрдости / мягкости в восточнославянских языках связано с распадом группфонем, завершением тенденции к слоговому сингармонизму и падением редуцированных.

Ключевые слова: фонологическая система, восточнославянские языки, категория твёрдості / мягкости.

Orel A.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Mamonov E.

– Master's Degree Programme Student, Department of Philology (Russian Language), Donbas State Teachers' Training University

A PROBLEM OF FORMING A CATEGORY OF HARDNESS / SOFTNESS ACCORDING TO THE MODERN HISTORICAL-FONOLOGICAL RESEARCH

A problem of forming hardness / softness correlation in Old Russian language and its further development in Eastern-Slavic languages is relevant for modern researchers. Studying of this problem (on the base of Slavic languages) was made by R. I. Avanesov, L. E. Kalnyn, V. V. Ivanov, V. V. Kolesov, V. K. Zhuravlev, V. M. Chekman, Yu. Ya. Burmystrovych etc. In the works of V. K. Zhuravlev, L. E. Kalnyn, V. V. Martynov, V. V. Kolesov a conclusion, that formation by hardness / softness correlation in Eastern-Slavic languages is connected with disintegration of groupphonemes, ending of the tendency to the syllable singarmonism and reduced by incidence, was made.

Key words: the phonological system, Eastern Slavic languages, category of hardness / softness.

Постановка проблеми. Щодо відношень палатальних, палаталізованих та непалаталізованих приголосних, або нейтральних, дієзних та недієзних (за термінологією В. К. Журавльова [5, с. 10], Ю. Я. Бурмистровича [2, с. 145–146]) у підсистемі консонантизму «давньоруської мови» дослідники історичної фонології східнослов'янських мов єдиної думки не дійшли. Звернення до даних типології дозволило мовознавцям, зокрема М. С. Трубецькому, В. В. Борисенко, В. М. Чекману [13, с. 52], відзначити, що співіснування палатальних та палаталізованих фонем в одній підсистемі неможливе, проте це стосується тільки такої фонологічної системи, яка розвинула темброву кореляцію за однією з цих ознак.

Аналіз досліджень фонологічної системи східнослов'янських мов «давньоруського періоду» (роботи В. В. Колесова [8, с. 43], Ю. Я. Бурмистровича [2, с. 146]) свідчить про те, що ні кореляції за палатальністю / непалатальністю, ні кореляції за палаталізованістю / непалаталізованістю в зазначеній системі не було. Думку про відносно нещодавню фонологізацію протиставлення за твердістю / м'якістю в східнослов'янських мовах висловила й О. С. Ахманова, яка вказала на невелике функціональне навантаження зазначеного протиставлення. Отже, співіснування палатальних та палаталізованих приголосних цілком закономірне. Фонологічна нерелевантність ознак палатальності / непалатальності, палаталізованості / непалаталізованості в початковій підсистемі консонантизму «давньоруської мови» пов'язана з позиційним характером ознаки «зони творення» для голосних.

Метою статті є лінгвіоісторіографічне дослідження питань становлення та розвитку категорії твердості / м'якості східнослов'янських мов у сукупності їх діалектів.

Виклад основного матеріалу. У роботах В. К. Журавльова, Л. Е. Калнинь, В. В. Мартинова, В. В. Колесова робиться висновок про те, що формування кореляції за твердістю / м'якістю в східнослов'янських мовах пов'язаний із розпадом групофонем, завершенням тенденції до складового сингармонізму та занепадом редукованих. Доля дієзних групофонем, на думку В. К. Журавльова, визначає два шляхи розвитку фонологічних систем східнослов'янських мов і їх діалектів, залежно від місця закріплення ознаки дієзності за приголосним чи голосним.

Якщо ознака дієзності залишається на консонантному елементі – категорія твердості / м'якості реалізується, якщо на голосному – не реалізується, але зберігається розрізнення голосних переднього / заднього ряду. Прикладом іншого шляху розвитку фонологічної системи є підсистема консонантизму в деяких вологодських говірках, описана Л. Л. Касаткіним і Ю. С. Азарх. Подібне припущення про взаємозв'язок між розвитком кореляції твердості / м'якості приголосних і нерозрізнення

голосних переднього й заднього ряду висловлював також А. Фурдаль.

До кінця не розв'язаним залишається питання щодо наявності в системі консонантизму праслов'янської та давньоруської мов диференціальних ознак палаталізованості, палатальності і їхнього співвідношення. Аналіз, проведений В. А. Масловою, показує, що вже в роботах учених Казанської школи (І. О. Бодуена де Куртене, В. А. Богородицького) висловлюється ідея щодо розрізнення палатальних і палаталізованих приголосних в праслов'янській мові, яку імпліцитно представлено в твердженні про стадіальний характер палаталізації [11, с. 294–298]. Послідовне розрізнення палатальних і палаталізованих приголосних, за спостереженням В. А. Глуценка, проводили О. Брок, А. І. Томсон, М. С. Трубецкой, М. А. Кузнецова, В. М. Чекман й ін. [3, с. 16].

Продовжуючи розпочаті О. Броком дослідження щодо встановлення різних ступенів м'якості приголосних, В. М. Чекман, крім палаталізованих і палатальних виділяє ще й краєпалатальні приголосні як проміжний тип, характерний для білоруської мови й деяких російських діалектів. Установлення різних типів м'якості приголосних ми знаходимо й у М. А. Кузнецової. В. В. Колесов також виділяв у праслов'янській мові палаталізовані й палатальні приголосні [8, с. 53].

Про те, що в спільнослов'янській мові мали місце як палаталізації, так і палатації, писали В. М. Чекман, Ю. Я. Бурмистрович й ін. [13, с. 54–61, 100–110; 2, с. 19–22]. Ю. Я. Бурмистрович створив нову класифікацію зазначених процесів для праслов'янської мови. **Палатації:** перша перехідна: $h^{\circ} + \cdot\bar{i}_1 \rightarrow '(\check{s}'\bar{i}_1)$; друга перехідна: $h^{\circ} + \cdot\bar{i}_2 \rightarrow '(\check{s}''\bar{i}_2)$. **Палаталізації:** перша неперехідна: $h^{\circ} + \cdot(r\cdots\bar{i}_1) \rightarrow \cdot(h\cdot r\cdots\bar{i}_1)$; друга неперехідна: $h^{\circ} + \cdot\bar{i}_2 \rightarrow \cdot(h\cdots\bar{i}_2)$; перша перехідна: $h^{\circ} + \cdot\bar{i}_2 \rightarrow \cdot(s\cdots\bar{i}_2)$; друга перехідна: $\cdot\bar{i}_1 + h^{\circ} \rightarrow \cdot\bar{i}_1s$. Де \bar{i}_1 – \bar{i} первинне, тобто монофтонгічного походження; \bar{i}_2 – \bar{i} вторинне, тобто дифтонгічного походження [2, с. 21].

Рецензуючи роботу А. Фурдаля, В. К. Журавлєв підкреслив ідею автора про перехід м'яких приголосних в палаталізовані, що зумовило формування категорії твердості / м'якості в давньоруській мові [5, с. 134]. Цікаво, що за даними експериментальної фонології у східнослов'янському протиставленні за твердістю / м'якістю немаркованими (основними, первісними) виявляються тверді приголосні через більшу самостійність та частотність. М. С. Трубецькой вважав, що «немаркований член у мовленні зустрічається частіше, ніж маркований». С появою палаталізованих приголосних у слов'янських мовах пов'язують становлення кореляції за твердістю / м'якістю Л. Е. Калнинь, В. В. Мартинов, В. М. Чекман, В. В. Колесов, на це вказано в дослідженнях В. А. Глуценка [4, с. 156–157].

Іншої думки дотримується Ю. Я. Бурмистрович. Спираючись на твердження В. С. Голишенко й Н. Д. Русинова, він висуває дуже цікаву, у певному сенсі новаторську ідею про перехід палаталізованих

приголосних в палатальні в давньоруській мові й становленні категорії палатальності / непалатальності [2, с. 167–170]. Ю. Я. Бурмистрович вважає, що після падіння редукованих голосних у давньоруській мові з метою усунення протиріч, що виникли внаслідок цього, «відбулася конвергенція тональних типів приголосних фонем, у результаті чого дієзність (палаталізованість) приголосних стала змінюватися в бік нейтральності (палатальності) без зміни передньоязикових у шиплячі, а губних – у сполучення з компонентом *л*.

Як окремих аспекти у дослідженні проблеми формування категорії твердості / м'якості в давньоруській мові виділяється питання про виникнення м'яких корелятив задньоязикових *г, к, х* і губних. На думку В. В. Колесова, «об'єктивним критерієм виділення кореляції за твердістю / м'якістю з колишньої м'якої зони стає поведінка задньоязикових і губних приголосних ...» [8, с. 89–90]. На слабкість протиставлення за твердістю / м'якістю задньоязикових *г, к, х* у східнослов'янських мовах вказувала О. С. Ахманова. Р. І. Аванесов узагалі не вважає зазначене протиставлення фонологічним. Дослідники підкреслюють той факт, що наявність прогресивно-асимілятивну пом'якшення задньоязикових у мові або діалекті свідчить про наявність кореляції твердості / м'якості. Цікавою видається робота М. Флаєра, де зміна *г, к, х* на *г', к', х'* розглядається як четверта палаталізація задньоязикових у слов'янських мовах.

Установлюючи сліди зазначеного явища в українській мові, М. Флаєр аналізує погляди М. М. Пещак про перехідну зону четвертої палаталізації між білоруськими і південноукраїнськими говірками, Ю. В. Шевельова про послідовне здійснення четвертої палаталізації на всій українській мовній території та ін. [12, с. 3–4].

Перспективним у світлі проаналізованих ідей ми вважаємо дослідження проблеми зв'язку кореляції за твердістю / м'якістю та дзвінкістю / глухістю в історії східнослов'янських мов.

Литература

1. Азарх Ю. С. О корреляции согласных по твёрдости – мягкости в одном вологодском говоре. *Исследования по русской диалектологии*. Москва: Наука, 1973. С. 87–99.

2. Бурмистрович Ю. Я. Историческая фонемология последовательного ряда или цепи славянских языков, связанных отношениями “предок – потомок”, от праиндоевропейского в лице его протославянского диалекта до русского. Абакан: Издательство Хакасского гос. ун-та им. Н.Ф.Катанова, 2001. 227 с.

3. Глущенко В. А. А. А. Шахматов о палатализации и депалатализации согласных в истории восточнославянских языков // *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: научно-методический сборник / отв. ред. В.А.Глущенко*. Славянск: СГПУ, 2003. Вып. XI. Ч. 1. С. 3–25.

4. Глущенко В. А. Вопросы исторической фонетики славянских языков в советском языкознании (процесс палатализации согласных и связанные с ним явления). *Тези доповідей і повідомлень IX Республіканської славістичної конф. „Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів”*

12–14 травня 1987 р. Одеса, 1987. С. 155–157.

5. Журавлёв В. К. [рец.:] А. Furdal. Rozpad języka prasłowiańskiego w świetli rozwoju głosowego. Wrocław, 1961. *Вопросы языкознания*. 1963. № 1. С. 131–135.

6. Калнынь Л. Э. Развитие корреляции твёрдых и мягких согласных фонем в славянских языках. Москва: Изд-во АН СССР, 1961. 136 с.

7. Князев С. В. Звуковые изменения в русском и праславянском языках в свете современных фонетических представлений. *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология*. 2004. № 2. С. 9–33.

8. Колесов В. В. Историческая фонетика русского языка: учеб. пособие для вузов. Москва: Высш. школа, 1980. 215 с.

9. Колесов В. В. [рец.:] К. В. Горшкова. Очерки исторической диалектологии Северной Руси. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. 192 с. *Вопросы языкознания*. 1970. № 1. С. 143–149.

10. Колесов В. В. [рец.:] В. М. Чекман. Гісторыя проціпастаўленняў па цвёрдасці – мяккасці ў беларускай мове. Мінск: Навука і тэхніка, 1970. 152 с. *Беларуская лінгвістыка*. 1972. № 1. С. 73–75.

11. Маслова В. А. Истоки праславянской фонологии: учеб. пособие. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.

12. Флаер М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори. *Мовознавство*. 1992. № 1. С. 3–10.

13. Чекман В. Н. Исследования по исторической фонетике праславянского языка: типология и реконструкция. Минск: Наука и техника, 1979. 216 с.

Роман В.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Лунгу Ю.

– магістрантка II курсу англо-німецького відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
УДК 81'373.45-115

ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ

(кінець ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.)

У статті докладно проаналізовано головні особливості адаптації запозичених слів, серед яких найвиразнішими є трансформація слова згідно з нормами та структурою мови-реципієнта (Я. К. Грот, Г. Пауль), калькування, засвоєння за допомогою народного словотворення (М. П. Савинов, І. І. Огієнко), супроводження іншомовного слова перекладом або експланаторним методом (О. І. Соболевський), критерії диференційних ознак на морфологічному, фонетичному, семасіологічному, семантичному рівнях, тенденції графемно-орфографічного рівня. Доведено, що освоєння іншомовних лексичних елементів на новому ґрунті мовної системи реципієнта й становить сутність процесу адаптації, що є своєрідною перевіркою на різних рівнях мови.

Ключові слова: адаптація лексичних запозичень, процес адаптації, мова-реципієнт, етапи й ступені адаптації.

**ИССЛЕДОВАНИЕ АДАПТАЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ
В ЯЗЫКЕ-РЕЦИПИЕНТЕ**

(конец XIX в. – первая половина XX в.)

Роман В.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Лунгу Ю.

– магистрантка II курса англо-немецкого отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

В статье подробно проанализированы главные особенности адаптации заимствованных слов, среди которых основными считаются такие, как трансформация слова в соответствии с нормами и структурой языка-реципиента (Я. К. Грот, Г. Пауль), калькирование, освоение с помощью народной этимологии (М. П. Савинов, И. И. Огиенко), сопровождение иноязычных слов переводом или объяснительным способом (А. И. Соболевский), критерии отличительных признаков на морфологическом, фонетическом, семасиологическом и семантическом уровнях, тенденции графемно-орфографического уровня. Доказано, что освоение иноязычных лексических элементов в новой языковой системе является существенной особенностью процесса адаптации на всех уровнях языка.

***Ключевые слова:** адаптация лексических заимствований, процесс адаптации, язык-реципиент, этапы и ступени адаптации.*

Roman V.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Lunhu Ju.

– Master's Degree Programme Student, Department of English and German Languages, Faculty of Philology, Donbas State Teacher's Training University

**INVESTIGATION OF ADAPTATION OF LEXICAL BORROWINGS
IN THE LANGUAGE-RECIPIENT**

AT THE END OF THE 19TH C. – THE FIRST PART OF THE 20TH C.

The article deals with the problem of adaptation of borrowed words. The most evident peculiarities are considered the transformation of a word according to the norms and structure of the language-recipient (Ya. K. Grot, H. Paul), calque translation, assimilation on the basis of folk etymology (M. P. Savynov, I. I. Ohiienko), commentary on a foreign word by means of translation or an explanatory method (A. I. Sobolevskiy), criteria of differential features on morphological, phonetic, semasiological (A. I. Sobolevskiy), semantic levels, methods of graphic and orthographic levels. It is grounded that assimilation of foreign lexical elements into a new language system is an essential peculiarity of the process of adaptation at all levels of the language.

***Key words:** adaptation of lexical borrowings, process of adaptation, language-recipient, stages and degrees of adaptation.*

Постановка проблеми. Процес входження іншомовної лексики до лексичного складу мови-реципієнта є важливим і складним етапом у вивченні питання дослідження запозиченої лексики. Адаптація іншомовних лексичних елементів на новому ґрунті мовною системою й становить сутність процесу адаптації, що є своєрідною перевіркою на різних рівнях мови. Освоєння з точки зору лінгвістичних інтерпретацій полягає в тому, що воно вважається другим і при тому найбільш прогресивним етапом, ніж процес запозичення.

Аналіз останніх досліджень. Проблема адаптації запозичених слів і способів їх засвоєння мовою-реципієнтом виникає в кінці ХІХ ст. – першій половині ХХ ст. Дослідження іншомовної лексики достатньо активно проводилось на новому рівні з погляду етимології та теоретичних принципів адаптації, виходячи із загальних положень лінгвістики. Проте проблема освоєння запозиченого матеріалу, а також питання про поетапну послідовність процесу адаптації не були предметом спеціального дослідження. Розробка окресленого питання мала поодинокий характер.

Перші здобутки належать таким ученим, як Я. К. Грот, Г. Пауль, О. О. Потєбня, І. О. Бодуен де Куртене, М. Р. Фасмер, Р. Кляйнпауль, І. І. Огієнко, О. І. Соболевський, Е. Ріхтер, Л. Блумфільд, В. В. Виноградов, М. В. Юшманов, Г. Хюттль-Ворт, Е. Хауген, У. Вайнрайх тощо.

Метою дослідження є розкриття поглядів мовознавців кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. на адаптацію іншомовних слів у мові-реципієнті.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: теоретично обґрунтувати поняття *адаптація лексичних запозичень у мові-реципієнті*; розкрити погляди європейських (у тому числі українських і російських) та американських мовознавців кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст. на адаптацію лексичних запозичень із зосередженням уваги на теоретичних проблемах адаптації, виявити джерела цих поглядів; визначити диференційні ознаки ступенів адаптації запозичених слів на різних етапах та рівнях мовної системи у трактуванні мовознавців ХІХ ст. – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичні одиниці, що знаходяться на різних етапах цього процесу, характеризуються різним ступенем адаптації. Процес адаптації є вирішальним етапом при дослідженні лексичних запозичень, що функціонують у мові-реципієнті на певному етапі її розвитку та обов'язковим явищем для вживання лексичних запозичень у мові-реципієнті. Більш глибоке лінгвістичне вивчення процесу іншомовних лексем у мові-реципієнті пов'язано з проблемою освоєння запозичених слів з урахуванням усіх рівнів мовної системи, а також із питанням про послідовність такої асиміляції. Під проблемою асиміляції іншомовних запозичень звичайно розуміють ступінь уподібнення цих лексем питомим словам [17, с. 245]. О. П. Бодик

зазначає, що є різні ступені (етапи) асиміляції (адаптації) запозичень – без будь-яких змін, що використовують у мові-реципієнті [1, с. 164].

Єдиною класифікацією запозичених слів був розподіл слів відповідно до тверджень теорії німецьких лінгвістів, представниками якої були А. Шлейхер, Г. Хірт, О. Бехагель, Ф. Верде, які висунули ідею поділу всієї іншомовної лексики за ступенем її засвоєння в мові на *Lehnwörter* (запозичені, закріплені слова) та *Fremdwörter* (іншомовні слова). Фундатори класифікації керувались критерієм часу входження слів, не зважаючи на особливості функціонування запозичених слів [297, с. 69–70]. Зазначений розподіл запозичених слів відображено у багатьох студіях (Я. К. Грот, І. О. Бодуен де Куртене, Г. Пауль, М. П. Савинов, Є. Ф. Карський, І. І. Огієнко, Е. Ріхтер, В. Пізані) і був провідним у лінгвістичних дослідженнях майже до середини ХХ ст. Учені намічають послідовні етапи лексичного засвоєння іншомовних слів.

Я. К. Грот стверджує, що між двома головними типами слів (*Lehnwörter* та *Fremdwörter*) можуть існувати ще інші ступені засвоєння («різні ступені обрусіння») запозичення, тому «не завжди можна чітко провести межу між тим чи іншим розрядом; звідси сумнівні форми деяких слів» [4, с. 1]. При цьому вчений розрізняє іншомовні слова вже більш детально за ступенем їхньої адаптації в мові. Так, у праці «Филологические разыскания» (1885 р.) лінгвіст намічає наступні напрями: 1) засвоєння чужого слова без усяких змін (окрім закінчень, на вимогу мови), наприклад: рос.: *библия, икона, генерал, солдат*; 2) трансформація слова по-своєму (згідно з нормами та структурою певної мовної системи): рос.: *церковь, футляр, кадило*; 3) калькування [там само].

Проблема становлення й розвитку процесу адаптації була продовжена І. О. Бодуеном де Куртене. Він зазначав, що тільки при «ґрунтовному засвоєнні іншомовне слово втрачає свою іншомовність» [2, с. 92–93]. Учений виділяє декілька способів засвоєння іншомовних слів, а саме: чисто фонетичне або морфологічне, поєднання іншомовних суфіксів і закінчень питомих слів, засвоєння за допомогою словотворення (народне словотворення *Volksetymologie*) [там само]. На принцип «народної етимології» звертав увагу й М. П. Савинов. До першого етапу адаптації слів учений відносив уживання слів за ступенем уподібнення, наприклад, рос.: *дилижанс* від фр.: *dilligence* через його незручність у дорозі влучно було перетворено у *нележанець*. Другий етап – структурне засвоєння слів, етап розподілу слова на певні його частини, який реалізується двома шляхами: 1) повна асиміляція за аналогією, наприклад, слово *палісад* від фр.: *palissade* було уподібнене в мові як *полусад, полусадник*; 2) часткова асиміляція окремих частин слова, наприклад, перша половина англійського слова *pea-jacket* мала зближення з іменником *спина*, звідси рос.: (просторіч.) *спин жак* [13, с. 10].

I. I. Огієнко розширює класифікацію німецьких учених і пропонує власний розподіл за ступенем засвоєння. Він виділяє три види лексичних запозичень: 1) слова, запозичені давно й цілком засвоєні в мові-реципієнті, їхнє іншомовне походження не відчувається, лексеми швидко адаптуються й мають свої похідні, наприклад, рос.: *буква, кадка, кадило, казна, капуста, молоко, пушка, слива, стекло* та ін. Наведену групу слів I. I. Огієнко визначає як *Lehnwörter* – слова запозичені, закріплені в мові за зразком класифікації німецьких лінгвістів, що була прийнятна в дослідженнях багатьох мовознавців зазначеного періоду [9, с. 1–20; 159, с. 13]; 2) слова суто іншомовні, але які вживаються в мові-реципієнті часто внаслідок того, що вони проникли до складу розмовної мови, наприклад: рос.: *доктор, аптека, солдат, школа, студент, гимназия* та ін.; 3) слова суто іншомовні, які вживаються дуже рідко, так звані варваризми: рос.: *мадам, салам, харакірі, idée fixe* тощо. Слова, які можуть бути легко замінені питомими відповідниками й вживаються серед представників інтелігенції, наприклад: *констатировать, культивировать, индустрия* (рос.) та ін. Ця група відповідно має назву *Fremdwörter* – іншомовні слова [там само, с. 1–20].

За Д. С. Лотте, такий розподіл слів є занадто умовним і довільним, оскільки I. I. Огієнко враховує тільки звукову (фонетичну) структуру слова та його морфологічну форму [8, с. 10]. У дослідженні I. I. Огієнка намічаються методичні засади ступенів адаптації лексичного запозичення, зокрема морфологічні, фонетичні, семасіологічні та етимологічні [9, с. 1–20].

На думку Л. В. Щерби, класифікація засвоєння лексичних запозичень може бути поділена на три категорії: 1) власне запозичення; 2) зміни мови внаслідок впливу іноземних мов, наприклад, французьке *haut*, яке походить з латинської *altus*, отримало придиховий *h* під впливом німецького синоніма відповідно німецькому *hoch*; 3) факти, які є результатом недостатньої засвоєності будь-якої мови [18, с. 60–61].

Г. Пауль, постулюючи критерії адаптації іншомовних слів, зазначає, що запозичене слово входить до лексичного складу поступово. Учений диференціює декілька ступенів вживання слів, а саме: спочатку слово починає вживатися лише у вузькому, обмеженому територіально або об'єднаному колом індивідів з однаковим культурним рівнем, які належать до однієї національної спільноти. Наступний етап – певна кількість слів залишається назавжди надбанням подібного обмеженого кола людей, у той час як інша частина слів проникає в мову різних верств населення й адаптується згідно з нормами мовної системи. Якщо запозичені лексеми стали загальноживаними й повністю засвоєні мовою-реципієнтом, то «з погляду мовного чуття вони [слова] вже більш не є іншомовними словами» [10, с. 462–463].

Серед європейських учених показовим здобутком може бути класифікація запозичених слів В. Пізані за ступенем засвоєння, а саме:

лексична, морфологічна, синтаксична та фонетична адаптація. Лінгвістом було ідентифіковане поняття «успадкований» і «запозичений» елемент, які співвідносяться з певними часовими межами. Спираючись на твердження Ф. Соссюра про поняття мови (кожен індивід має накопити певний запас слів і конструкцій), В. Пізані вважав, що кожен створює свою «мову» за допомогою запозичень за винятком тих випадків, коли він сам утворює нововведення. Розглядаючи принципи адаптації, В. Пізані виділяє одним із перших у мовознавстві зазначеного періоду термін формальний критерій адаптації, який полягав у встановленні фонетичних та морфологічних ознаках іншомовних слів, ураховуючи етимологічні характеристики нових слів [11, с. 58–63].

Запозичена лексика, проходячи внаслідок міжмовного контактування етапи входження, освоєння й укорінення, зазнає впливу внутрішніх закономірностей розвитку мови-реципієнта. Цей вплив поряд із дією інших чинників може призводити або до появи в мові-реципієнті нових, або до подальшого розвитку вже існуючих закономірностей на різних рівнях мови. Це, зокрема, досить своєрідно виявляється на морфемно-словотвірному та фонетичному рівнях.

У цей період більшість дослідників саме й звертає увагу насамперед на фонетичні та морфологічні ознаки під час засвоєння іншомовних слів відносно різних етимологічних джерел (Г. Пауль, О. О. Потебня, Я. К. Грот, Є. Ф. Карський, М. П. Савинов, І. В. Шаровольский, Н. А. Смирнов, В. І. Самійленко, Ж. Вандрієс, Є. Д. Поливанов, М. В. Юшманов, В. М. Жирмунський, А. Мейє, А. Доза). Учені зазначають, що найсприятливішими для лексичних запозичень є формальні ознаки, зокрема визначення морфемної структури іншомовного слова та входження в системні морфологічні ситуації його звукової оболонки при деривації.

Лінгвісти апелювали до змін на фонетичному, лексичному й синтаксичному рівнях мови, проте граматичний рівень характеризували як найбільш стійкий, оскільки іншомовний вплив без морфологічного освоєння запозичених слів неможливий, який передбачає функціонування іншомовних слів згідно з правилами і морфологічними нормами мови-реципієнта.

З'ясовуючи питання щодо морфологічного засвоєння варваризмів (латинізмів, германізмів та ін.) у російській мові, О. І. Соболевський відмічав, що значення слів іншомовного походження супроводжувалося перекладом або тлумаченням, наприклад, рос.: *порт* (пристанище), *фортеца* (крепость), *курийозный* (любопытный), *патріот* (отечества сын), *амбиция* (честолюбие), *министр* (боярин), *акт* (записка), *трибутарий* (данник), *штилизован* (сочинен) [16, с. 120].

Актуалізація морфемної будови запозичень здійснюється наприкінці етапу процесу освоєння здебільшого шляхом ускладнення,

що в свою чергу являє собою необхідний підготовчий процес для вступу слова до етапу вкорінення, коли воно включається в словотвірну систему мови-реципієнта. Важливим у методичному плані стало дослідження запозичених слів, зокрема дієслів з фіналіями на *-уровать* (рос.), що служить зразком для новітніх запозичень з іноземних мов. Перехід дієслів на *-уровать* (рос.) < *-iren* (нім.) < *-ir* (фр.) вплинув на закінчення майже всіх іншомовних слів, наприклад, *игнорировать, телеграфировать, ориентировать* (рос.) та ін. [там само].

Запозичені слова не повинні суперечити звуковим, морфологічним і синтаксичним законам мови-реципієнта, відмічав Р. Ф. Брандт. Наприклад, такі слова, як рос.: *колибри, кенгуру, пальто, бра, шоссе* вносять дисгармонію в мову-реципієнт, оскільки вони не відмінюються згідно з нормами французької мови. Це твердження відбито в підході Е. Хаугена, який стверджував, що для того, щоб інкорпорувати запозичення до лексичного складу мови-реципієнта, вони повинні бути пристосовані до морфологічної структури цієї мови; це означає, що носії мови повинні ввести їх до різних морфологічних класів, які відрізняються в мові-донорі [20, с. 217].

Пристосування іншомовних слів («чужомовних слів», за В. І. Самійленком) на фонологічному рівні досліджував й В. І. Самійленко [261]. Учений указав на практичні вимоги щодо транскрипції й транслітерації чужомовних слів в українській мові. Як зауважував учений, якщо в мові-реципієнті немає відповідних елементів як у мові-донорі, їх все одно треба відтворити в іншомовних словах, наприклад, звуки французької мови *en, an, em, am* треба передавати звуками *ан і ам*; коли в оригінальному слові чується дифтонг *a* з носовим *n*, значить буде стиль *Ампір*, а не *Емпір*, хоча французькою пишеться *empire* [14, с. 3–11]. Найбільші труднощі, на думку вченого, викликають англійські звуки, оскільки в англійській мові правопис відрізняється від вимови [там само, с. 11]. Деклінація історичних грецьких і латинських імен залежить від тієї форми, у якій вони переходять в іншу мову в номінативі: *Гераклес – Гераклеса, Геракль – Геракля* чи *Геракл – Геракла* тощо [там само, с. 13].

Під час подальшого розроблення питання морфологічної адаптації В. М. Жирмунський, як і В. В. Виноградов, указували, що нові слова виникають із словотвірного матеріалу, переважно із абстрактним значенням, або старі слова розширюють свою семантику, включаються в певні словозмінні парадигми. Через структурні відмінності у творенні морфологічних основ відбувається певне переосмислення роду та числа іменників, дієслова та інші частини мови набувають властивих для мови-реципієнта словозмінних і словотвірних афіксів [6, с. 369–370].

В. М. Жирмунський відмічав, що нові слова в процесі засвоєння в лексичному складі національних мов набувають національних

відмінностей фонетичного й граматичного характеру [6, с. 168–210]. Це типова ознака етапу входження. Пристосування іншомовних слів до морфологічних механізмів мови-реципієнта учений пояснював вирішальним значенням продуктивних й універсальних морфологічних типів слів у німецькій мові, наприклад, відмінювання запозичених іменників здійснюється відповідно до граматичних норм категорій роду. Засвоєння англійських іменників іноді супроводжується виникненням нових спільнокореневих прикметників, менше – дієслів й іменників [там само]. Цей процес може сприяти виокремленню словотвірних елементів й утворенню дериватів.

На етапі засвоєння власне й відбувається формування нової морфемної структури слова згідно з основними законами мови-реципієнта, звичайно також із урахуванням семантичних і меншою мірою граматичних властивостей іншомовного слова. А. Доза розрізняв слова-запозичення та слова-кальки, досліджуючи фонетичні й семантичні зміни в складі слова. Він зазначав, що «асиміляція запозичених слів відбувається шляхом ліквідації одного чи двох елементів складного слова: запозичене слово може мати різну структуру: італ.: *piano-forte* скорочено до *piano*, нім.: *kirsch-wasser* – *kirsch*, англ.: *dancing-house* – *dancing* або за допомогою словоскладання» [5, с. 138].

Спираючись на міркування Ж. Вандрієса, Л. П. Якубинський натомість додає й синонімічні особливості адаптації нових слів. У випадку синонімічності функціонування й адаптація запозичень може скластися по-різному, у той час як в інших випадках запозичення, як правило, закріплюється в мові й звичайно виходить з ужитку лише разом з реалією чи поняттям [19 с. 66].

Особливий різновид формальної асиміляції Г. Пауль постулював у переході характерних для мови-реципієнта акцентуційних норм і закономірностей у словах іншомовного походження. Так, із погляду вченого, перенесення наголосу відбувається, як правило, не на першому етапі засвоєння, а лише після того, як іншомовне слово вживається носіями мови протягом певного часу. Цю тезу Г. Пауль підтверджує прикладами з англійської мови. Французькі слова, запозичені спочатку з наголосом, притаманим для французької мови, поступово виявляють тенденцію до уодноманітнення наголосу, властивого германським мовам. У німецькій мові це явище спотерігається в іменах власних іншомовного походження [10, с. 466–467].

Із приводу акцентологічних показників О. О. Потебня, спираючись на Я. К. Грота, відзначав, що «чим більше слова засвоєні народом, тим легше вони піддаються зміні наголосу, якщо тільки такій зміні не суперечать інші, постійніші й сильніші закономірності мови». За спостереженнями вченого, «якщо первісно іншомовне слово вживається

в множині, гнучке у своїй вимові, тобто має рухомий наголос; це підтверджує, що народ повністю зжився з ним і зовсім забув походження слова [12, с. 140].

І. Ю. Гальчук, досліджуючи наукову спадщину О. О. Потебні, визнає, що не кожне іншомовне слово набуває в мові-реципієнті, особливо на східнослов'янському ґрунті, рухомий наголос. Це пояснюється низкою причин, а саме: фонемним оформленням, часом запозичення, кількістю складів, інтенсивністю уживання тощо. Іншомовні слова зберігають у мові-реципієнті акцент мови-джерела, для окремих лексем термін акцентуаційної адаптації може бути досить тривалим. О. О. Потебня зазначав, що запозичення з польської мови у формах множини *скарби*, *жарти*, *шлюби* не зазнали наголосових змін в українській мові [3, с. 130].

У лінгвістичній історіографії кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. проблема лексичних запозичень на науковому рівні в контексті питання доцільності вживання іншомовних слів найбільш гостро ставилася в студіях Я. К. Грота, Р. Ф. Брандта, І. І. Срезневського, Ф. І. Буслаєва, О. І. Соболевського, І. В. Шаровольського, Ф. Є. Корша, О. О. Шахматова, М. Р. Фасмера, В. І. Самійленка, Д. Шелудька, М. В. Юшманова, В. О. Богородицького, С. П. Обнорського та ін., яке виявляється переважно в переконаннях або окремих виловлюваннях деяких філологів, які здебільшого носять досить загальний характер й іноді полягають у визнанні бажаності запозичень або ж у їх запереченні взагалі. Проте зв'язок цілком безсумнівний і очевидний, і послідовність його врахування має як практичне, так і теоретичне значення.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У другій половині ХХ ст. розширюється коло досліджуваних проблем, пов'язаних із процесом запозичення, що призводить до переосмислення традиційного розуміння сутності запозичення як глибокого структурного взаємовпливу різних мовних систем. Основною тезою виступає твердження Б. О. Серебреннікова про «матеріальний (сегментний) елемент, що проникає в мову унаслідок мовних контактів, а не генетичного розвитку» [280, с. 78].

Із середини ХХ ст. більшість класифікацій елементів іншомовної лексики в системі мови-реципієнта ґрунтується за ступенем їх асиміляції (Л. П. Єфремов, Л. П. Крисін). Лінгвісти визначають адаптацію запозиченого елемента відповідно до ступеня його уподібнення лексичного складу мови-реципієнта.

Оскільки деякі невідповідності все ж таки виникають у послідовності та особливостях виокремлення ознак адаптації іншомовної лексики серед лінгвістів, які поділяють їх загалом на основні та факультативні (хоча всі критерії асимільованості можна вважати суттєвими), виникає необхідність визначення етапів адаптації іншомовного слова в теорії вивчення лексичного запозичення.

Література

1. Бодик О. П. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / ред. С. Г. Бархударов. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. 384 с.
3. Гальчук І. Ю. О. О. Потебня як акцентолог. *Мовознавство*. 2010. № 4–5. С. 122–131.
4. Грот Я. К. Филологические разыскания (1852–1892) Санкт-Петербург: тип. Мин-ва Путей сообщения. Т. 2. 1899. 940 с.
5. Доза А. История французского языка / под ред. и с предисл. М. С. Гурычевой; пер. с фр.: Е. Н. Шор. 3-е изд. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1956. 472 с.
6. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты / Ленингр. науч.-иссл. ин-т языковедения ЛИФЛИ. Ленинград: Гослитиздат, 1936. 297 с.
7. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке: монография / АН СССР, Ин-т русского языка. Москва: Наука, 1968. 208 с.
8. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминоэлементов: монография. Москва: Наука, 1982. 149 с.
9. Огиенко И. И. Иноземные элементы в русском языке. История проникновения заимствованных слов в русский язык. Киев: Тип. В. Г. Бондаренко и П. Ф. Гнездовского, 1915. 136 с.
10. Пауль Г. Принципы истории языка / вступ. ст. С. Д. Кацнельсона; пер. с нем. под ред. А. А. Холодовича. Москва : Изд. иностр. лит., 1960. 500 с.
11. Пизани В. Этимология. История – Проблемы – Метод / ред. В. И. Абаева; пер. с ит. Д. Э. Розенталя. Москва: Изд-во иностр. лит., 1956. 186 с.
12. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев: СИНТО, 1993. 192 с.
13. Савинов М. П. Народная этимология на почве языка русского. *Русский филологический вестник*. 1889. Т. XXI, № 1. С. 15–58.
14. Самійленко В. І. Чужомовні слова в українській мові. Київ: Шлях, 1918. 16 с.
15. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление: монография / ред. Б. А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. 242 с.
16. Соболевский А. И. Из истории заимствованных слов и переводных повестей. *Университетские известия*. 1904. № 11, Ч. II. С. 236–240.
17. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. Київ: Центр КНЛУ, 2003. 388 с.
18. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / ред. Л. Р. Зиндер. Изд. 2-е. Ленинград: Наука, 1974. 424 с.
19. Якубинский Л. П. Несколько замечаний о словарном заимствовании. *Язык и литература*. 1926. Т. 1, Вып. 1–2. С. 7–19.
20. Haugen E. The Analysis of linguistic borrowing. *Language*, 1950. Vol. 26, № 2. P. 210–231.

Пампура С.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'373.613:930

**ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕОДИНИЧНОСТІ МОВИ ДЛЯ
ЕТИМОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗАПОЗИЧЕНЬ**

Стаття присвячена лінгвоісторіографічному дослідженню принципу неединичності мови в етимологічних ученнях. Розкрито погляди мовознавців на причини мовних змін, їх твердження щодо значущості принципу неединичності мови в процесі встановлення етимології слова. Відзначено, що на мовні зміни впливають як внутрішні (саме лінгвістичні), так і зовнішні (екстралінгвістичні) чинники.

Ключові слова: етимологічний аналіз, принципи етимологічних досліджень, принцип неединичності мови, причини мовних змін, лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники.

Пампура С. Ю.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Донбасского государственного педагогического университета

**ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПА НЕЕДИНИЧНОСТИ ЯЗЫКА ДЛЯ
ЭТИМОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ЗАИМСТВОВАНИЙ**

Статья посвящена лингвоисториографическому исследованию принципа неединичности языка в этимологических исследованиях. Раскрыты взгляды языковедов на причины языковых изменений, их важность для установления надежных этимологий слов. На языковые изменения влияют как внутренние (лингвистические), так и внешние (экстралингвистические) факторы.

Ключевые слова: этимологический анализ, принципы этимологических исследований, принцип неединичности языка, причины языковых изменений, лингвистические и экстралингвистические факторы.

Pampura S.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Foreign Languages, Donbas State Teachers' Training University

**IMPORTANCE OF THE PRINCIPLE OF LANGUAGE MULTIPLICITY IN
ETYMOLOGY OF LOAN-WORDS**

The article deals with the linguistic-historiographical research of the principle of language multiplicity functioning in etymology. The principal ideas about language changes, their importance for etymological studies are under consideration. It is asserted that language changes are caused by linguistic factors as well as extralinguistic ones.

Key words: etymological analysis, principles of etymology, principle of language multiplicity, causes of language changes, linguistic and extralinguistic factors.

Постановка проблеми. Практика дослідження питання етимологічного аналізу запозиченої лексики в лінгвоісторіографічному аспекті показала, що ця проблема здавна цікавила науковців.

Етимологія як розділ лінгвістики розвивалася відповідно до загальних законів мовознавства з урахуванням власних особливостей. Ефективними в етимологічних дослідженнях лінгвісти визнають основні принципи порівняльно-історичного мовознавства за умови їхнього комплексного застосування разом із принципами відокремлення запозиченої лексики. До основних принципів порівняльно-історичного дослідження відносять принципи історизму, причиновості та системності, що є конкретизацією та виявом принципу загального зв'язку явищ. Ці принципи мають бути застосованими разом із принципами відокремлення запозиченої лексики, які були експліковані та успішно використовувались у працях етимологів.

Упродовж XIX ст. – на початку XX ст. виникла низка лінгвістичних шкіл, представники яких вели плідну розробку принципів лінгвістичних досліджень. У XVIII ст. – на початку XIX ст. зароджується й поширюється ідея історичного розвитку мови, що разом з відкриттям фонетичних законів спричинило виникнення порівняльно-історичного мовознавства. Відкриття й уточнення фонетичних законів заклало надійну базу для етимології, для якої порівняльно-історичний метод стає провідним. Етимологічне дослідження неможливе без урахування історичного розвитку мови, без чіткого визначення всіх змін, яких зазнала мова в різні історичні періоди. Проблему принципу історизму як провідного в лінгвістичних дослідженнях вивчали, зокрема, представники Харківської, Лейпцизької, Московської, Казанської лінгвістичних шкіл (О. О. Потєбня, П. Г. Житецький, Г. Остгоф, К. Бругман, Г. Пауль, П. Ф. Фортунатов, О. О. Шахматов, І. О. Бодуен де Куртене, М. В. Крушевський та ін.), Г. Шухардт, К. Фослер, Дж. Бонфанте, В. Пізані та ін. Їх твердження знайшли подальшого розвитку в працях дослідників другої половини XX ст. (А. О. Білецький, М. М. Маковський, В. М. Топоров та ін.), які відзначали особливий зв'язок етимології з історико-культурним контекстом.

Кропітка робота численних поколінь учених заклала надійне підґрунтя для визначення чіткої методики етимологічного аналізу. Важливу роль у створенні надійної наукової методології етимологічних досліджень відіграли праці учених XIX ст. Хоча вони носили узагальнювальний і описовий характер, вони створили тверду базу для подальшого формулювання основних етимологічних принципів, що й було зроблено етимологами XX ст. – початку XXI ст. (О. Семереньї, В. Пізані, О. М. Трубачов, В. М. Топоров, Ю. В. Откупщиков, В. І. Абаєв, Л. Кіш, О. І. Іліаді, С. А. Бурлак, С. А. Старостін, В. В. Левицький), у працях яких добре експліковані та описані принципи відокремлення запозиченої лексики.

Мета дослідження. На аналізі поглядів мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. на проблему принципів та критеріїв етимологічного аналізу запозиченої лексики в індоєвропейських мовах визначити

значення принципу самобутності для ефективного етимологічного аналізу запозиченої лексики.

Виклад основного матеріалу. О. Семереньї звів найважливіші результати індоєвропейської етимологічної науки до кількох принципів (які були визнані основними всіма сучасними етимологами), указуючи на значення фонетичного, словотвірного та семантичного боків етимологічного тлумачення та на необхідність ідентифікації паралельних утворень, лексичних відповідностей у суміжних регіонах або на всій індоєвропейській території [5, с. 68]:

принцип самобутності. Дослідник має шукати етимологічне пояснення перш за все серед власних ресурсів певної мови, зважаючи на давніші елементи та можливі інновації. Якщо будь-яке слово з однаковою мірою ймовірності може бути етимологізованим і як питоме, і як запозичене, і жодне з пояснень не має переваг у доказах, етимолог поводить правильно, надаючи перевагу першому поясненню, не приховуючи друге;

принцип кінцевого джерела. Якщо в суміжних мовах спостерігається наявність спільних, але етимологічно ізольованих слів, то судити про напрям поширення цих слів можна після виявлення кінцевого джерела, тобто мови, для якої це слово є питомим;

принцип неединичності мови, яка запозичує. Запозичення будь-якого слова найчастіше спричинене не однією мовою, а групою мов, що перебувають в однакових умовах. Тому слід бути обережними у тих випадках, якщо будь-яке слово, яке вважають запозиченим, не має схожих відповідностей-запозичень у мовах відповідного ареалу [5, с. 69; 4, с. 178].

Як відомо, слова запозичуються мовою внаслідок певних культурних, політичних, економічних стосунків між народами-носіями мов. Найчастіше запозичення слова відбувається разом із запозиченням реалії, яку воно позначає. Зазвичай такі запозичення відбуваються внаслідок двомовності або певного впливу більш розвинутої культури на менш розвинуту. У таких випадках запозичення відбувається водночас у декількох мовах. Природньо, що запозичуються не поодинокі слова, а цілі шари лексики, що належать до певної сфери людської діяльності. Такими були проникнення в європейські мови слів *computer, internet, file, site, mail* тощо.

На твердження Л. Кіш, з чим цілком погоджується О. І. Іліаді, турецькі запозичення в балканських мовах, германські та угорські – у мовах Середньої та Східної Європи, італійські – в адриатичних мовах і т. ін. свідчать про те, що запозичення будь-якого слова зазвичай відбувається не в поодинокій мові, а цілою групою мов, які знаходяться в однакових умовах. Отже, слід бути обережним у випадку, якщо слово, яке вважається запозиченим, не має відповідностей-запозичень в інших мовах сусіднього ареалу [5, с. 70; 4, с. 178]. Саме з цієї причини Л. Кіш

сумнівається щодо надійності зведення угорськ. *furfang* «хитрість» до італ. *furfante* «шахрай, пройдисвіт»: у словенській, сербській та хорватській мовах (попри багаточисленні італійські запозичення) подібного слова не існує [5, с. 70].

Якщо з історії відомо, від якого народу до якого відбувалося запозичення елементів культури, можна припустити, що й слова, які їх називають, були запозичені разом з ними. Наприклад, існує значна кількість спільних слів між чадськими мовами (одна з гілок афразійської макросім'ї) та мовою канурі (нило-сахарська макросім'я, група канурі-теда). При цьому відомо, що канурі був мовою великої держави – Борну, під владою якого знаходилися чадські племена. Отже, доцільно вважати, що більша частина спільних слів у даному випадку – це запозичення з канурі в чадські мови [2, с. 71].

Запозиченню найбільше підлягає культурна лексика. Тому, якщо слова зустрічаються в різних мовах і належать до базисної лексики (*вуха, сонце, я, іти* і т. ін.), то, вірогідніше, це свідoctво спорідненості цих мов. Якщо ж вони належать до сфери культурної лексики (*плуг, комбайн, електрифікувати* і т. ін.), то існує вірогідність того, що ці слова є запозиченими. Зрозуміло, що цей критерій не має 100% надійності, він може служити лише для висування гіпотези на самому початку етимологічного аналізу слів.

Припускати, що якесь слово є запозиченим, можна в тому випадку, якщо воно має структуру, не характерну для питомих слів даної мови (або має нерегулярні відповідності зі словами близькоспоріднених мов, що унеможлиблює реконструкцію праформи). Проте для того, щоб довести таке припущення, необхідно дотримуватися цілого ряду умов. С. А. Бурлак та С. А. Старостін вважають необхідним для відмежування запозиченої лексики враховувати наступні принципи, які, на нашу думку, доповнюють вищезазначені принципи та мають сприяти успішному цілісному етимологічному дослідженню запозиченої лексики:

• **Принцип контактування мов.** Необхідне існування історико-географічних або лінгвістичних пам'яток того, що мова, з якої прийшло досліджуване слово, контактувала (або могла контактувати) з даною мовою. Якщо слово, яке припускається запозиченим, ізольоване, гіпотеза приречена лишитися недоведеною. Так, і.-є. **daksru* «сльоза» схоже за формою на енісейське **de-xur* «вода ока». Проте ніяких свідчень того, що праіндоєвропейці мали контакти з енісейцями (і запозичили в них чомусь лише одне слово), не існує. Те ж стосується ацтекського слова *теотль* «бог» [2, с. 73–75].

• **Принцип семантичної схожості.** Необхідна семантична схожість досліджуваних слів. Запозичене слово повинно мати принаймні одне з значень, які воно має в рідній мові. Недотримання цього принципу можливо (наприклад, рос. *азарт* не виявляє близької семантичної схожості зі своїм джерелом – фр. *hazard* «випадок»), проте

зустрічається досить рідко. Якщо факт запозичення не є безпосередньо відомим з історії (як у наведеному прикладі, де джерелом є французький вираз *jeu d'hazard* букв. «гра випадку» – рос. *азартная игра* з переосмисленням прикметника), відповідна гіпотеза навряд чи може бути надійно доведена. Так, досить сумнівною можна визнати широко відому етимологію, за якою праслов. *slonъ* «слон» походить від тюркського *aslan* «лев» [там же; 6, с. 674–675]. Леви жили на півдні Євразії, отже, використання слова «лев» для позначення іншої тварини видається мало вірогідним [2, с. 72].

• **Принцип дії регулярних фонетичних відповідностей.** У досліджуваних словах мають спостерігатися регулярні фонетичні відповідності. При інтенсивних контактах завжди виникають правила «перерахування» з іноземної мови на рідну, і таким чином, звуки іншої мови отримують у мові-реципієнті регулярне відображення. Відсутність регулярних фонетичних відповідностей свідчить про невелику кількість запозичень (з одиничними об'єктами й дослідження буде індивідуальне, а не системне) або про те, що слова належать до різних часових шарів (або до різних діалектів). Припущення про невпорядковані зміни слів при їх запозиченні не вірні.

• **Принцип граматичної адаптації.** Слово, для якого припускається запозичений характер, не має порушувати відомих у мові правил граматичної адаптації. Якщо, наприклад, відомо, що всі запозичення в певній мові відмінюються за класом 1, а досліджуване слово – за класом 2, то це зменшує вірогідність етимології. Слово, яке змінюється за непродуктивною моделлю, запозиченим, скоріше за все, не є. Проте існують винятки, в основному при запозиченні з близькоспоріднених мов [2, с. 73].

Висновки. Необхідно пам'ятати, що етимологічному дослідженню властива множинність можливих рішень, які залежать від знань, а часом від інтуїції етимолога. Визначити чітку модель акту етимологізування надзвичайно складно. Використання прийомів етимології спричиняється до висновків, які мають відношення тільки до етимології. Моделювання семантичної сторони певної етимології визначається й коректується знанням відповідних культурно-історичних реалій, і це свідчить про те, що етимологія не може повністю укластися в межі лише мовознавства. Вона певною мірою залежить і від екстралінгвальних даних, у зв'язку з чим її висновки є корисними і для інших галузей науки.

Використання лінгвістами комплексного підходу дозволило вийти на якісно вищий рівень узагальнень для пояснення походження слова, вдосконалило процедуру відмежування запозиченої лексики. Новітні теорії та залучення великої кількості даних уможливили отримання надійних етимологій у дослідженнях запозиченої лексики.

Література

1. Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН

України В. Г. Скляренка : [зб. наук. праць / наук. ред. Півторак Г. П. та ін.]. Київ: Наукова думка, 2012. 774 с.

2. Бурлак С. А., Старостин С. А. Сравнительно-историческое языкознание: учебник для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2005. 432 с.

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в історії мовознавства. Московська лінгвістична школа: навч. посібник для студентів філол. спеціальностей пед. ін-тів і університетів. Донецьк, 1996. 137 с. Бібліогр.: с. 114–135.

4. Илиади А. И. Основы славянской этимологии. Київ: Довіра, 2005. 270 с.

5. Киш Л. О некоторых принципах этимологизирования заимствованных слов. *Этимология* 1967. 1969. С. 68–71.

6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в 4 т. / пер. с нем. О. Н. Трубачева. 2-е изд. Москва: Прогресс, 1987. Т. 3. 832 с.

Маторін Б.

– старший викладач кафедри російської мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету

Маторіна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та
слов'янської філології Донбаського державного педагогічного
університету

УДК 81'365.5"18/20"

**ПРО МІСЦЕ ТА СТРУКТУРУ ЗВ'ЯЗКИ В КОНФІГУРАЦІЇ ЧЛЕНІВ
РЕЧЕННЯ (лінгвоісторіографічний аспект)**

У статті подано оцінку наукових позицій граматистів щодо проблеми статусу зв'язки в конфігурації членів речення в лінгвістичній науці XIX ст. – початку XXI ст. Встановлено, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для мовознавства. Окреслено перспективи подальшого дослідження зв'язки.

Ключові слова: лінгвоісторіографія, члени речення, зв'язка.

Маторин Б.

– старший преподаватель кафедры русского языка и литературы
Донбасского государственного педагогического университета

Маторина Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры германской и
славянской филологии Донбасского государственного
педагогического университета

**О МЕСТЕ И СТРУКТУРЕ СВЯЗКИ В КОНФИГУРАЦИИ ЧЛЕНОВ
ПРЕДЛОЖЕНИЯ (лингвисториграфический аспект)**

В статье дана оценка научных позиций грамматистов по проблеме статуса связки в конфигурации членов предложения. Установлено, что нового было внесено лингвистами в решение этой проблемы и какое это имеет значение для языкознания. Определены перспективы дальнейшего исследования связки.

Ключевые слова: лингвисториграфия, члены предложения, связка.

Matorin B.

– Senior Lecturer, Russian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Matorina N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

PLACE AND STRUCTURE OF THE COPULA AMONG PARTS OF THE SENTENCE (lingvo-historical aspect)

The article appraises grammarians' scientific theories on the status of copula in the part of speech system. New ideas introduced by these linguists and their role in Linguistics have been outlined. Potential future directions of research into members of the sentence have been stated.

Key words: Linguistic Historiography, parts of the sentence, copula.

Постановка проблеми. На сьогодні майже усталилася термінологія щодо позначення головних і другорядних членів речення, сформувався погляд щодо їх співвідношення. Проте у процесі становлення класичної системи членів речення зазвичай дискусійним залишалося питання щодо визначення статусу зв'язки.

Аналіз останніх досліджень. Українська й російська граматична традиція щодо визначення місця та ролі зв'язки в реченні ґрунтується на працях класиків синтаксичної теорії й описової граматики: О. О. Потебні [10], О. О. Шахматова [12], О. М. Пешковського [9], В. В. Виноградова [3; 4; 5], Л. А. Булаховського [1; 2] тощо.

Сучасні науковці кваліфікують зв'язку як один із засобів організації предикативного ядра простого речення (П. О. Лекант). Для встановлення граматичної значущості зв'язки важливо враховувати її морфологічні ознаки, місце та участь в організації формально-граматичної й семантичної структури речення. Вивчення цих аспектів окремо чи з наданням пріоритету одному з них призводить до різноманітних тлумачень граматичного статусу зв'язки, яку визначають чи як службову частину (Л. В. Щерба, В. В. Виноградов), чи як компонент семантичної структури речення (Н. Д. Арутюнова, І. Б. Шатуновський), чи як одну із дієслівних функцій (З. Л. Новоженова), чи як лексико-граматичний розряд неповнозначних слів тощо. Проте, вочевидь, «зв'язка» є поняттям синтаксичним, бо саме у структурі речення вона виявляє всі свої функційно-граматичні й лексико-семантичні властивості.

Метою статті є лінгвістично-історіографічне дослідження проблеми статусу зв'язки в конфігурації членів речення в лінгвістичній науці XIX ст. – початку XXI ст., а також висвітлення різних поглядів на окреслену проблему в працях граматистів зазначеного періоду.

Ця мета конкретизується в таких завданнях:

1) проаналізувати позиції граматистів XIX ст. – початку XXI ст.

щодо проблеми вивчення зв'язки;

2) встановити, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для мовознавства;

3) окреслити перспективи подальшого дослідження зв'язки в конфігурації членів речення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У традиційній граматичній науці зв'язку позбавляють статусу самостійного члена речення, хоча в новітніх наукових розвідках їй у структурі речення відводять окрему позицію. Класична граматики вважала зв'язку складовою присудка, речовий компонент якого виражений іменною частиною мови. Позиція зв'язки пов'язана з позицією іменного компонента. «Метою словесних форм у позиції зв'язки є доведення, що позиція імені у реченні і є позицією присудка» [7, с. 111].

Попри те, що зв'язка не є самостійним компонентом, вона таки бере участь в організації семантичної структури речення: формує і класифікує предикативні відношення типу «предмет і його ознака». Хоча термін «зв'язка» висвітлює опосередковану роль між компонентами речення, проте основне її призначення полягає у функційному «одієсловленні» іменного компонента. Мав рацію І. І. Мещанінов: «Зв'язка не стільки є поєднуючим елементом між підметом і присудком, скільки виконує предикативні функції всередині самого присудка...» [8, с. 185]. Л. Д. Чеснокова таку функцію зв'язки визначила як «вербалізацію» імені.

В. С. Юрченко так визначив зв'язку: «... це особова видозміна повнозначного дієслова, що спричинена редуцією граматичного предиката та видозміною структури речення» [13, с. 43]. М. І. Греч визначав зв'язку як слово, що виражає зв'язок між підметом і присудком. Проте призначенням зв'язки в реченні є позиція у складі присудка двоскладного речення.

У синтаксисі наявні дві протилежні точки зору на зв'язку: одні лінгвісти виділяють зв'язку як самостійний член речення (М. І. Греч, О. О. Потєбня, О. О. Шахматов та ін.), другі – відносять до складу складених та складних присудків (В. В. Виноградов, В. В. Бабайцева, І. Р. Вихованець та ін.).

М. І. Греч вважав зв'язку разом із підметом та присудком головним членом речення. О. Х. Востоков заперечував тричленність граматичної основи речення М. І. Греча і стверджував, що речення формують лише два компоненти: підмет і присудок.

О. О. Потєбня виділяв, крім традиційних п'яти членів речення, ще й зв'язку. «До складеного присудка, – писав учений, – крім імені, входить предикативна зв'язка, яку слід відрізнити від предикативного зв'язку, що є істотною ознакою простого присудка» [10, с. 116]. Отже, зв'язка – це особливе службове слово, що виконує власне синтаксичну

функцію поєднання атрибута з підметом. Також О. О. Потєбня вважав, що частина зв'язок зберігає певні відтінки семантики і тому серед них розмежовував абстрактні та напівповнозначні.

У працях О. О. Шахматова система членів речення має такий вигляд: головні члени речення (*підмет, присудок*), залежні члени речення (*означення, прикладка, додаток, обставина*) і службові члени речення (*зв'язка*). *Зв'язка*, на думку лінгвіста, посідає окреме місце, тобто не залежить ні від головних членів речення, ні від другорядних, – це службовий член речення.

Сучасні граматисти досліджують функційне призначення *зв'язки* у складі іменного складеного присудка. Так, характеристика *зв'язки* як десемантизованого дієслова, яке функційно недостатнє для самостійного вживання, спеціалізується як формант, синтаксичний сигнал зв'язку іменної частини присудка – ознаки предмета; у цьому сигналі – показники зовнішньосинтаксичної пов'язаності суб'єкта й предиката у видо-часовій й модальній площині. Типовими зв'язками такого функційного різновиду присудка вважають дієслова *бути, становити, являти собою*; з погляду логічного судження ці зв'язки є показниками суджень ототожнення, переформулювання чи ідентифікації. Традиційною в численних наукових працях, зокрема в синтаксичних описах української мови, є думка про те, що семантична повнота, чи комплексність, присудкової групи не є підставою граматичної характеристики.

Нейтральну позицію зайняли свого часу окремі українські науковці [11], які в академічній граматиці (в розділі про іменний присудок) водночас традиційно виділяють дієслівну зв'язку в іменному присудку і є прихильниками комплексної теорії присудка російських граматистів [там само, с. 35–68]. Автори академічної граматики української мови розряд зв'язок поширюють дієсловами *виявлятися, здаватися, називатися* тощо. Проте серед виокремлених різновидів розмежовують *контекстуальні зв'язки* та *елементи присудкових сполучень*.

Характеристику дієслівних зв'язок здійснюють лише за принципом різного вербального виразу логічної функції зв'язки як сигналу переформулювання предмета думки.

У сучасних синтаксичних дослідженнях поняття зв'язки значно розширено, порівняймо: *виявитися непрацездатним; претендує на посаду; пропонує себе в помічники* (іменна частина виступає в позиції синтаксеми певної форми вираження у тій чи тій прийменниковій конструкції); у семантично неелементарному реченні, але за будовою простому, виокремлюють повнозначні зв'язки типу: *Він працює вчителем* (*Він працює – Він учитель*); іменну частину присудка при нульовій зв'язці сприймають надто узагальнено.

Поповнення складу дієслівних зв'язок при іменному складеному присудку здійснюють часто шляхом введення до парадигми речення

однієї з форм, що є формально і семантично тотожною.

При функційному аналізі зв'язки *бути* мовознавці пропонують розглядати її як самостійний присудок у реченнях, де іменну частину присудка не зафіксовано як типово граматичну.

А. П. Загнітко диференціює зв'язки на неповнозначні, напівповнозначні та повнозначні. Така класифікація дієслівних зв'язок виявляє їх специфіку у структурі присудка як аналітичних компонентів. До неповнозначних учений відносить найбільш абстраговане дієслово *бути*, до якого тяжіють *являти собою*, *становити*. Напівповнозначні – це такі лексеми, які частково зберігають лексичне значення. До них А. П. Загнітко зараховує дієслова із значенням буття, волевиявлення, збереження стану чи переходу із одного стану в інший: *вважатися*, *видаватися*, *виявлятися*, *доводитися*, *залишатися*, *зоставатися*, *здатися*, *зватися*, *іменуватися*, *називатися*, *правити*, *прикидатися*, *робитися* [6, с. 214].

Напівповнозначні зв'язки можуть виражати: 1) сталу ознаку: *доводитися*; 2) якісну зміну ознаки: *ставати*, *робитися*; 3) вияв ознаки: *здаватися*, *виглядати*, *представляти*.

Повнозначні зв'язки повністю зберігають своє значення й лише в певному лексичному контексті реалізують потенціал аналітичного компонента.

У сучасній українській мові дієслівна зв'язка *бути* у формі теперішнього часу часто відсутня, що дозволяє визначати складений іменний присудок з нульовою зв'язкою. Виокремлюючи нульову зв'язку як форму вираження граматичних значень присудка, розуміємо, що нульове вираження цих значень є їх диференційною ознакою; вона є характерною для всієї структури речення і виявляється в парадигматичному контексті. Нульова форма зв'язки висвітлює всю складність побудови думки, що знаходить конкретну реалізацію в мові.

Висновки. Отже, звернення науковців до проблеми диференціації зв'язки заслуговує на увагу особливо зараз, коли на всіх рівнях дослідження мови (фонетичному, морфологічному, синтаксичному) реалізується необхідність розглядати конкретні явища в мовній ситуації.

Література

1. Булаховский Л. А. Александр Афанасьевич Потебня (к 60-летию со дня смерти). Киев, 1952. 46 с.
2. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка. Киев: Радянська школа, 1952. 446 с.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. Москва: Наука, 1975. 358 с.
4. Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова). Москва: Изд-во Московск. ун-та, 1958. 400 с.
5. Грамматика русского языка / под ред. В. В. Виноградова. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. Ч. II (Синтаксис, ч. 1). 702 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис:

Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

7. Ломтев Т. П. Общее и русское языкознание. Москва: Наука, 1976. 380 с.

8. Мещанинов И. И. Проблемы развития языка. Ленинград: Наука, 1975. 350 с.

9. Пешковский А. М. Методика родного языка, лингвистика и стилистика. Ленинград: Госиздат, 1926. 206 с.

10. Потеня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4-х т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1. 161 с.

11. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 515 с.

12. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 624 с.

13. Юрченко В. С. Простое предложение в современном русском языке. Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1972. 275 с.

Бурковська О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1 Донецького національного медичного університету

УДК 81-115'367.3

ВЛАСНЕ НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ ТА НОМІНАТИВНИЙ ТЕМИ В СТУДІЯХ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ

Стаття присвячена конструкціям, що за формою збігаються з номінативними реченнями у контексті їхнього статусу як односкладних речень. У лінгвоісторіографічному аспекті проаналізовано погляди вчених-лінгвістів на синтаксичну форму власне називних речень та номінативного теми. Представлено ставлення лінгвістів до термінологічного питання називного теми.

Ключові слова: синтаксична конструкція, односкладне речення, заголовок, номінативне речення, комунікативна одиниця.

Бурковская О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых и гуманитарных дисциплин № 1 Донецкого национального медицинского университета

СОБСТВЕННО ИМЕННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ И НОМИНАТИВНЫЙ ТЕМЫ В СТУДИЯХ УКРАИНСКИХ И РОССИЙСКИХ ЛИНГВИСТОВ

Статья посвящена конструкциям, которые по форме совпадают с номинативными предложениями в контексте их статуса как односоставных предложений. В лингвисторіографическом аспекте были проанализированы взгляды ученых-лингвистов на синтаксическую форму собственно именных предложений и номинативного темы. Представлены отношения лингвистов к терминологическому вопросу номинативного темы.

Ключевые слова: синтаксическая конструкция, односоставное предложение, заголовок, номинативное предложение, коммуникативная единица.

Burkovska O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Philology and Arts No. 1, Donetsk National Medical University

SELF-NOMINAL SENTENCES AND NOMINATIVE-OF-THEME IN STUDIOUS OF UKRAINIAN AND RUSSIAN LINGUISTS

The article is devoted to the constructions which coincide in shape with the nominative sentences in the context of their status as one-member sentences. The linguistic views on the syntactical form of self-nominal sentences and nominative-of-theme constructions were analyzed in linguistic-historiographical aspect. The attitudes of linguists to the terminological issue of a nominative-of-theme were introduced.

Key words: *syntactical construction, one-member sentence, nominative sentence, status, communicative unit.*

Постановка проблеми. У синтаксисі слов'янських мов велика увага приділяється дослідженню односкладних речень. Багато лінгвістів вважає, що вони є глибинною синтаксичною одиницею, а не похідною від іншої, їхня комунікативна природа зумовлена психолінгвістичними й культурними особливостями етносу [8, с. 86].

Ставлення лінгвістів до номінативних речень неоднозначне. А синтаксичні конструкції, що за формою збігаються з номінативними реченнями викликають багато суперечок у мовознавчих джерелах. До цього виду номінативних конструкцій належать власне називні речення та номінативний теми. Перш за все дискусія точиться навколо питання про синтаксичний статус зазначених конструкцій.

Аналіз останніх досліджень. До кола науковців, які вважають синтаксичні конструкції, що за формою збігаються з номінативними реченнями різновидом номінативного речення, входять О. О. Потебня, Є. М. Галкіна-Федорук, В. В. Бабайцева, О. С. Скоблікова, І. Р. Гальперін, О. Г. Адмоні, О. Г. Руднєв, Т. П. Степанова, А. П. Загнітко та інші.

Метою пропонованої статті є розкриття поглядів лінгвістів на власне називні речення та номінативний теми у контексті їхнього синтаксичного статусу як односкладних речень.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди мовознавців на синтаксичну структуру конструкцій, що за формою збігаються з номінативними реченнями; 2) охарактеризувати ставлення лінгвістів до термінологічного питання називного теми; 3) розкрити внесок вчених у розробку теорії односкладності номінативних речень та конструкцій, що збігаються з ними за формою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли йдеться про власне називні конструкції, насамперед мають на увазі назви, наприклад, книг, журналів, часописів, картин, музичних творів, різних установ, торгових точок, топонімів, гідронімів і т. п., наприклад: «Собор» (назва роману О. Гончара), «Диво» (назва роману П. Загребельного), «Три богатиря» (картина В. М. Васнецова), кафе «Сапфір», Донбаський державний педагогічний університет та ін.

Називний «заголовку» О. О. Потебня відносив до номінативних речень, визначаючи його синтаксичну функцію як присудок [9, с. 79].

Точку зору О. О. Потебні підтримали Є. М. Галкіна-Федорук та В. В. Бабайцева. Усі конструкції зі значенням найменування установ, заголовків книг, географічні назви тощо вони вважали реченнями, що висловлюють судження існування та вживаються для того, щоб визначити, виділити будь-який предмет або явище, вказати на нього, розкривши його призначення найменуванням. Такі речення Є. М. Галкіна-Федорук віднесла до категорії номінативних речень [3, с. 307], а В. В. Бабайцева до *власне називних* номінативних речень [1, с. 137]. Пізніше В. В. Бабайцева переглянула свою позицію щодо *власне називних* номінативних речень і описала ці конструкції в розділі «Називний теми», мотивуючи це тим, що «назви книг лише умовно можуть розглядатися як речення, тому що вони не мають необхідних для речення комплексів диференціювальних ознак, але, включені до процесу мовлення, у певних ситуаціях набувають статусу речення [2, с. 430–434].

Своєрідність називного назви О. С. Скоблікова вбачає в тому, що ці конструкції, будучи засобом специфічно письмового спілкування, виконують роль самостійних комунікативних одиниць, багато з яких не відрізняються за функціями від речень типу: *Батько!*; *Їдальня*; *Магазин*, що використовуються в усному спілкуванні з метою інформації про безпосередньо спостережувані явища та кваліфікації цих явищ», тому називний назви дослідниця відносить до *називних* речень [11, с. 166–167].

І. Р. Гальперін пише, що назва (заголовок) – імпліцитна, максимально стиснута змістовно-концептуальна інформація і, як усе стиснуте, вона прагне до розгортання, розпрямлення [4, с. 134].

Вивчаючи роль заголовка в організації тексту, І. О. Сиров вважає його комунікативною одиницею й виділяє п'ять основних функціонально-семантичних типів заголовків: інформативно-концептуальний, інформативно-троповий, конспективний, ремінісцентно-смісловий та номінативно-образний [13, с. 62].

Конкретизуючи думку В. В. Бабайцевої щодо *називного теми*, Ю. Т. Долін зазначає, «що при вирішенні цього питання необхідно чітко розмежовувати номінативну й комунікативну функцію того чи іншого слова-назви. Якщо, скажімо, слово *аптека* функціонує як напис на вивісці, то воно залишається словом і ніякої предикативності при цьому не висловлює. Якщо ж це слово, потрапляючи в певний текст, функціонує як «предметне» номінативне речення, то воно виконує комунікативну функцію і за допомогою синтаксичного нуля висловлює предикативність» [5, с. 73].

Провівши аналіз праць багатьох учених-синтаксистів, А. П. Загнітко дійшов висновку, що назви книг, часописів, картин тощо це не просто слово, а речення. Вони набувають комунікативного навантаження в процесі спілкування й характеризуються

констатувальною інтонацією [6, с. 539].

Серед поглядів учених немає також одностайності в найменуванні такої конструкції як номінативний теми: одні дослідники слідом за О. М. Пешковським використовують термін *називний представлення*, а інші слідом за О. М. Поповим – *називний теми*.

Іноді називний представлення називають *називним словесним*, що вживається з метою зосередити увагу слухача на слові, зазначеній лексемі [7, с. 261].

За називним представлення обстоює статус номінативного речення О. Г. Руднев, але, у якому немає висловлювання, а є лише постановка питання про особу, предмет, явище для роздумів, для обговорення з представленням їх собі [10, с. 48–49].

Визнаючи називний представлення самостійною комунікативною одиницею, що є специфічним різновидом номінативного речення, В. В. Бабайцева не погоджується із запропонованим терміном *називний теми* на тій підставі, що зміст *називного представлення* не можна звести тільки до позначення теми наступного висловлювання, оскільки його зміст багатший за понятійне значення імені, бо комунікативним призначенням називного представлення є прагнення позначити наявність подання в думках мовця (того, що думає) й викликати узагальнено-чуттєвий образ названого предмета у свідомості співрозмовника (читача). Крім того, *називний представлення* є вираженням слабборозчленованої думки: представлення – один компонент думки, твердження про його існування у свідомості шляхом називання його – інший компонент думки. Отже, автор робить висновок, що, як і в інших різновидах номінативного речення, у *називному представлення* виражається логіко-психологічне судження [1, с. 138–139].

О. С. Скоблікова вважає, що *називний теми* «являє собою окрему одиницю спілкування, зі специфічним комунікативним призначенням і широким загальним змістом», тобто фактично дослідниця визнає їх реченнями і вказує на близькість *називного теми* до звичайних номінативних речень. Властива цьому типові речень «недомовленість» визначається тим, що його вживання характеризується прямою установкою на підтекст: воно має на меті викликати роздуми, спонукати співрозмовника осмислити властивості й роль названого предмета [11, с. 167].

Проаналізувавши значну кількість праць лінгвістів щодо проблематики *називного представлення*, Т. П. Степанова робить висновок, що семантика називного представлення є багатокомпонентною. Її основу формують наочно-чуттєвий компонент, на який у структурі тексту нашаровується сема роздумів, емоційна сема й питально-спонукальна сема, реалізації яких в усному мовленні сприяє інтонація, а в письмовій – пунктуаційне оформлення. У конструкціях з

тире іменник у називному відмінку втрачає деякі властивості називного представлення: наочно-чуттєва основа слова послаблюється й зазначена конструкція наближається до номінативних речень, наприклад: **Ваш взгляд** – *его мне подстеречь... Но уклоняете вы взгляды ...* (О. Блок) [12, с. 56].

А. П. Загнітко *номінативний теми*, подібно до інших різновидів номінативних речень, уважає реченням, «оскільки він являє собою інтонаційно самостійну комунікативну одиницю – через неї мовець повідомляє про наявність у свідомості уявлення й викликає аналогічну асоціацію у свідомості співрозмовника. Від інших різновидів номінативних речень він відрізняється тільки констатацією уявлення про предмет, а в типових різновидах номінативних речень стверджується буття, наявність предмета або його необхідність та ін., наприклад: **Син!** *Дванадцять років, а вже біжить на поміч* (М. Стельмах). У *номінативному теми* наявне уявлення про предмет, що потім може розгорнутися й уточнитися. Термін *номінативний теми* або *називний теми*, на думку автора, найточніше відбиває функціональне призначення таких конструкцій» [6, с. 539].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: 1) у мовознавчих колах існує велика кількість вчених, які відносять власне називні речення та номінативний теми до незалежних односкладних структур, використовуючи різні аргументи та підходи; 2) зазначені конструкції являють собою самостійні комунікативні одиниці, які не відрізняються за функціями від речень; 3) термінологічне питання називного теми залишається відкритим; 4) спираючись на дослідження мовознавців, можна вказати на значний внесок лінгвістів у розробку теорії односкладності простих речень.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у більш поглибленому дослідженні структур, які досить часто зустрічаються у повсякденному житті, але викликають значний інтерес у лінгвістичних колах.

Література

1. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке. Москва: Просвещение, 1968. 160 с.
2. Бабайцева В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке. Москва: Дрофа, 2004. 512 с.
3. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Синтаксис. Москва, 1958. 568 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981. 139 с.
5. Долин Ю. Т. Вопросы теории односоставного предложения (на материале русского языка). Изд. 2. Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. 129 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ» «БАО», 2011. 992 с.
7. Казарина В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения: Учебное пособие. Елец: ЕГУ

им. И. А. Бунина, 2007. 329 с.

8. Пипченко Н. М. Современный русский язык: Синтаксис словосочетания и простого предложения. Минск: БГУ, 2008. 196 с.

9. Потенция А. А. Из записок по русской грамматике. Москва: Просвещение, 1977. Т. 4. 406 с.

10. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка. Москва, 1964. 320 с.

11. Скобликова Е. С. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения. Москва: Просвещение, 1979. 236 с.

12. Степанова Т. П. Семантика именительного представления и знаки препинания при нём. *Русский язык в школе*. 1981. № 5. С. 56–60.

13. Сыров И. А. Функционально-семантическая классификация заглавий и их роль в организации текста. *НДВШ. Филологические науки*. 2002. № 3. С. 59–68.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

Сушко О.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Довгоспинний Я.

– студент IV курсу факультету спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'06'373.7

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В ПРОЦЕСІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

У пропонованій статті описано роль фразеологічної семантики художнього тексту в процесі пізнання навколишнього світу. Зазначено, що в науковій літературі дослідження докільця за допомогою вербальних засобів кваліфікують через поняття мовної картини світу, а мовна картина художнього твору є неоднорідною за своєю структурою, що пояснюється її призначенням – відтворити особливості пізнання світу автора й персонажів, виявляючи при цьому специфіку індивідуального й колективного мовотворення.

Ключові слова: фразеологічна семантика, вербалізація, мовна картина світу, художній текст, фразеологізм.

Сушко О.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Довгоспинный Я.

– студент IV курса факультета специального образования Донбасского государственного педагогического университета

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СЕМАНТИКИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В ПРОЦЕССЕ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПОЗНАНИЯ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА

В предлагаемой статье описывается роль фразеологической семантики художественного текста в процессе познания окружающего мира. Отмечено, что в научной литературе исследования окружающей среды с помощью вербальных средств квалифицируют через понятия языковой картины мира, а языковая картина художественного произведения является неоднородной по своей структуре, что объясняется ее назначением – воспроизвести особенности познания мира автора и персонажей, проявляя при этом специфику индивидуального и коллективного речеобразования.

Ключевые слова: фразеологическая семантика, вербаллизация, языковая картина мира, художественный текст, фразеологизм.

Sushko O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Dovgospyny Ya.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Special Education, Donbas State Teachers' Training University

THE ROLE OF PHRASEOLOGICAL SEMANTICS OF A LITERARY TEXT IN THE PROCESS OF VERBALIZATION OF COGNITION OF THE SURROUNDING WORLD

The article describes the role of phraseological semantics of a literary text in the process of cognition of the surrounding world. It is noted that in the scientific literature research through verbal means qualify through the notion of linguistic picture of the world and language picture of the artwork is heterogeneous in its structure, due to its purpose – to reproduce the distinctive knowledge of the world of the author and the characters, showing the specificity of individual and collective speech production which lie.

Key words: *phraseological semantics, verbalization, language picture of the world, artistic text, phraseology.*

Постановка проблеми. У наукових дослідженнях останніх десятиліть поширеною є думка про те, що наука про мову змінила свої пріоритети в напрямку осмислення й вивчення процесів пізнання світу людиною – носієм мови. Не викликає сумнівів, на наш погляд, думка мовознавців про те, що досвід світосприйняття має вербальний характер, оскільки процес пізнання відбувається через посередництво мови. Це дозволяє розглядати вербальну комунікацію у вимірі людської діяльності крізь призму її різнобічних виявів: морально-етичних, психологічних, соціальних тощо.

Одним із важливих аспектів досліджень на теренах лінгвістичної науки є взаємозв'язок мови й свідомості, мислення й діяльності людини, адже «складність мови як явища, її позиція в системі цінностей людини, багатоманітні зв'язки людини зі світом, які виражаються через мову і в мові, зумовлюють те, що на різних етапах розвитку наукового пізнання, у різних наукових традиціях дослідники зверталися до тих чи тих сторін цього явища, характеризували окремі його складники й аспекти і не могли вичерпати знання про нього» [2, с. 5].

У цьому контексті можна розглядати мову як засіб пізнання, за допомогою якого фіксується наше знання про внутрішній і зовнішній світи, яке з часом стає надбанням інших. Тому важливим є розуміння сприйняття світу як пізнавальної та мовної моделей, що дає можливість науковцям досліджувати специфіку взаємовідношення мови й мислення в процесі пізнання навколишньої дійсності; простежувати роль мови у формуванні розуміння світу у свідомості особистості; більш повно аналізувати вплив навколишньої дійсності на людську свідомість.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у вивчення особливостей довкілля засобами мови зробили українські науковці-лінгвісти А. Белова, Є. Бондаренко, К. Голобородько, І. Голубовська, Т. Д'якова, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, В. Кононенко,

Л. Лисиченко, Л. Мацько, Ю. Мосенкіс, С. Руденко, О. Селіванова, О. Снитко, О. Сушко, О. Федик, І. Шевченко, Л. Шевченко та ін. Так, В. Кононенко звернув увагу на те, що до національно-духовних скарбів народу належить мова, у якій знаходить свій вияв психіка, світогляд, традиції та культура. Особливе місце дослідник відвів мовним символам, з'ясовуючи шляхи виникнення та характерні ознаки функціонування символіки як мовно-семіотичного явища [1].

Мова становить своєрідний макрообраз світу в усіх складних взаємозв'язках його елементів. На думку О. Федик, «мова за своєю знаковою національною природою закодує всю глибину осягнення світу, способи проникнення національної психології в таємниці живої й неживої матерії» [5, с. 22].

Метою дослідження є вивчення доквілля за допомогою фразеологічних одиниць, які функціонують у художніх текстах. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1) проаналізувати специфіку використання мови в умовах пізнання навколишнього світу;

2) простежити роль лексико-фразеологічної системи мови в процесі вербалізації світосприйняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема виявлення ролі мови в процесі світосприйняття викликає науковий інтерес і російських філологів. Так, зокрема, досліджуючи особливості взаємодії мови й способів пізнання світу, російська дослідниця Р. Хайрулліна стверджує, що мова є засобом активації розуміння світу при «розумінні цього процесу як збудження окремих ділянок мозку в актах розумової та мовленнєвої діяльності під впливом тих чи інших сигналів або стимулів» [6, с. 40].

Аналізуючи специфіку використання мови як вагомого чинника пізнання навколишнього світу, доходимо висновку про те, що тут поєднуються знання, отримані вербальними, а також і невербальними засобами, як-от: знаками, символами, мімікою, жестами.

У науковій літературі дослідження доквілля за допомогою вербальних засобів кваліфікують через поняття мовної картини світу, яка здатна розвиватися, відбиваючи зміни в пізнанні світу людиною. У кожній мові є універсальні й специфічні засоби збагачення мовної картини світу, що певною мірою залежить від типологічних і структурних особливостей кожної з мов. Такий підхід спростовує погляд окремих науковців на мовну картину світу як незмінну, сталу систему. Про сталість мовної картини світу, як зазначила Л. Лисиченко, можна говорити лише з огляду на те, що в кожній мові «зберігаються архетипові елементи «архаїчної» картини світу, тобто в мові відбиваються уявлення, які існували в час творення певного слова чи блоку слів» [2, с. 30].

Одним із чинників, що впливають на динаміку мовної картини

світу, є те, що в мові виникають лексико-фразеологічні прогалини, які вимагають відповідного заповнення. Крім цього, мовна картина світу «розвивається не тільки шляхом називання нових явищ, але й шляхом фіксації поглиблення знань про властивості вже відомих явищ і понять. У такому разі мовна картина світу реагує семантичним «ущільненням» відповідної ділянки й появою синонімів, близькозначних слів та іншими засобами, які фіксують уточнене значення» [2].

Окреме наукове зацікавлення викликає дослідження картини світу в художньому творі, адже в цьому випадку – це насамперед картина світу самого автора, його вміння інтерпретувати навколишню дійсність, використовуючи найрізноманітніші мовні засоби, серед яких провідну роль відіграють фразеологічні одиниці й фразеологізовані утворення.

Наукові студії довкола цієї проблематики дозволяють говорити про те, що в художній картині світу поєдналося реальне й ірреальне, те, що належить дійсності, й те, що належить художньо-образному світу. Як зазначає В. Мізецька, «наявність у художньому творі таких фігур, як персонаж від автора, оповідач – за умов їх участі в головних подіях – завжди свідчить про зіткнення двох світів – реального й художнього» [3, с. 175].

Крім цього, суб'єкт спостереження в художньому тексті або автор – це насамперед інтерпретатор; його картина світу – це одна з можливих інтерпретацій того, що ми називаємо дійсністю. Цю інтерпретацію й називають художньою картиною світу: вона «неповторна в кожного автора й може змінюватися в кожному конкретному творі.

Оскільки в художньому творі картина світу змальовується не лише через автора-оповідача, а й через персонажів твору, то можемо говорити про мовну діяльність цих персонажів як репрезентацію їх художньої картини світу. Автор здійснює добір відповідних мовних засобів, що містять оцінність, емоцію, експресію та спрямовані на реалізацію функції впливу на співрозмовника. У зв'язку з тим, що персонажі є представниками певної національно-культурної спільноти, то їхнє мовлення має відповідне забарвлення завдяки використанню лексико-фразеологічних ресурсів, фразеологізованих та стилістичних засобів, із-поміж яких у нашій праці виокремлюємо фразеологічні одиниці.

Мовна картина художнього твору є неоднорідною за своєю структурою, що пояснюється її призначенням – відтворити особливості світосприймання автора й персонажів, виявляючи при цьому специфіку індивідуального й колективного мовотворення. У цьому контексті ми погоджуємося з поглядами Ю. Мосенкіса на те, що мовна картина світу допомагає усвідомити народу його власне буття, а також збагнути своєрідність інших народів [4]. Такий підхід дозволяє стверджувати, що картина світу є невід'ємною частиною національно-світоглядної самоідентифікації народу.

Основні етапи дослідження мовної картини світу певною мірою пов'язуються зі специфікою аналізу художнього твору. Проте в наукових працях дослідження мовної картини світу на матеріалі художніх творів не має, на жаль, усебічного вивчення.

Вивчення картини світу здійснюється на основі охоплення всієї змістової сторони окремої національної мови, яка розглядається як багаторівневе утворення, що складається з окремих підсистем, кожна з яких містить у собі свою картину світу. Найбільш повно світоглядні орієнтири народу виявляються в лексико-фразеологічній системі мови, центральне місце у якій відводиться вербалізації навколишнього світу.

Перевага лексико-фразеологічної системи порівняно з морфологічною, синтаксичною, фонетичною полягає в тому, що лексичних і фразеологічних одиниць у мові є значно більше, ніж інших. Лексико-фразеологічна організація мови дозволяє змалювати світ у виразній, рельєфній, багатоаспектній формі, оскільки саме тут оптимального виявлення зазнають світоглядні особливості носіїв мовної картини світу. Помітну роль у процесі вербального характеру світосприйняття відводимо фразеологізмам, оскільки в їх семантиці є логічні операції виокремлення найвагоміших ознак довкілля через асоціативний пошук чогось такого, для якого ці ознаки – виразніші.

Повне та глибоке вивчення актуалізації світосприйняття людиною через посередництво слова не можливе без звернення до фразеологічного фонду мови. Визначальним аспектом досліджень у сфері фразеології виступає їхня лінгво-культурологічна спрямованість. Фразеологія мови – найцінніше джерело етнокультурної інформації, у якому найбільш яскраво відбиваються особливості світобачення, культурно-історичних традицій, устрою побуту, системи моральних норм та цінностей певного соціуму.

Вивчення особливостей світосприйняття засобами мови передбачає апелювання до фразеологічної семантики, яка потребує розширення об'єктів дослідження, зокрема фразеологічного фонду, почерпнутого з художніх творів місцевих авторів, які є не лише популяризаторами літературної мови у своєму краї, але й водночас носіями живого народного (неунормованого) мовлення. У їхніх творах актуалізуються словникові скарби української традиційної фразеології та фіксуються різні концептуальні явища, поширені тільки на певній території.

Словниковий фразеологізм, залучений до художнього тексту, може перебувати в незвичному для нього контекстному оточенні, що може привести до виникнення нових конотативних відтінків, а це дозволяє відслідковувати особливості світосприймання українського народу. Крім цього, у контексті якнайповніше виявляються такі ознаки фразеологічної одиниці, як експресивність та емоційна оцінність, що є своєрідним полем можливостей для різних видів трансформацій,

градації, виникнення системних зв'язків у фразеології.

Висновки. Отже, художній текст є потужним способом фіксації некодифікованих фразеологізмів, які характерні для національної мови, але поки що не зафіксовані в лексикографічних джерелах, а також він слугує сприятливим лінгвістичним ґрунтом, семантичним тлом для появи авторських фразеологізованих висловів, які в майбутньому можуть доповнити інформацію про особливості пізнання навколишнього світу українським народом.

Перспективи подальших розвідок передбачають подальше вивчення фразеологічних засобів мови в процесі вербалізації пізнання довкілля.

Література

1. Кононенко В. І. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мови). *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 39.
2. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Основа, 2009. 191 с.
3. Мизецкая В. Я. Художественная картина мира и её модификации. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть*. Харків: Константа, 2000. С. 171–179.
4. Мосенкіс Ю. Л., Якименко М. В. Всесвіт у дзеркалі японської мови: словесні символи культури Японії. Київ: А+С, 2005. 352 с.
5. Федик О. С. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів: Місіонер, 2000. 298 с.
6. Хайруллина Р. Г. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию: монографія. Уфа: БГПУ, 2001. 285 с.

Soroka T.

– *Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of the English Language and Translation, Izmail State University of Humanities*
УДК 81'22 (811.161.2+811.111+811.133.1): 81'13

METHODOLOGY OF CONTRASTIVE TYPOLOGICAL INVESTIGATION OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH AXIOMENS

The purpose of the article is to develop and to characterize the procedure of formalized analysis of lexical semantics; to define methodological principles of contrastive typological analysis of national values of unrelated languages. The object of this study is lexico-semantic groupings of words denoting philosophical, world outlook, scientific, social, political, moral, religious, legal, aesthetic values of Modern Ukrainian, English and French languages. The subject of this study is structurally defined organization of axionomens which are qualified as determined linguistic units taken from the lexicographical interpretative sources.

Key words: *axionomen, lexical meaning, matrix, generalized seme.*

Сорока Т.

– *кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

МЕТОДОЛОГІЯ ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ АКСІОНОМЕНІВ

Мета статті – розробити й охарактеризувати процедуру

формалізованого аналізу лексичної семантики; визначити методологічні принципи зіставно-типологічного аналізу системи цінностей неспоріднених мов. Об'єктом аналізу є лексико-семантичні угруповання слів на позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей у сучасних українській, англійській та французькій мовах. Предмет дослідження – системно-структурна організація аксіономенів, що кваліфікуються як ціннісно-зумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру.

Ключові слова: аксіономен, лексичне значення, матриця, генералізована сема.

Сорока Т.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійського мови та перекладу Ізмайльського державного гуманітарного університету

МЕТОДОЛОГИЯ СОПОСТАВИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ УКРАИНСКИХ, АНГЛИЙСКИХ И ФРАНЦУЗСКИХ АКСИОНОМЕНОВ

Цель статьи – разработать и охарактеризовать процедуру формализованного анализа лексической семантики; определить методологические принципы сопоставительно-типологического анализа системы ценностей неродственных языков. Объект анализа – лексико-семантические группировки слов, обозначающих философско-мировоззренческие, научные, общественно-политические, социальные, моральные, религиозные, правовые и эстетические ценности в современных украинском, английском и французском языках. Предмет исследования – системно-структурная организация аксиономенов, которые квалифицируются как ценностно-обусловленные реестровые единицы лексикографических источников толкования слов.

Ключевые слова: аксиономен, лексическое значение, матрица, генерализированная сема.

1. Problem statement. The modern stage of the development of linguistics is characterized by the formation of two main scientific and research tendencies: description of separately-selected languages to establish the specifics of national and cultural world perception and complex coverage of linguistic material in the comparable typological aspect on the material of genetically related and unrelated languages.

2. Critical overview. In recent years, more and more linguists are inclined to believe that the most productive basis for language comparison is lexical semantics, since without comprehensive learning of language content it is impossible to adequately represent the structure of the language. We share the opinion of M. P. Kochergan that "fundamental features of the linguistic structure are hidden in lexis, which determine the presence of many specific characteristics at other levels of language" and "support for semantics will help to reveal the widest possible aggregate of systemically defined structural characteristics of the language, which allow shedding light on the problem of relations language and thinking" [2, с. 88]. Thus, the

reorientation of linguistic researches to the semantic soil is manifested as a natural and scientifically-weighted one. Nowadays, the primacy of linguistic content on the wordform and vocabulary lexical essence in a word as well as possibility of using the semantic approach are undeniable in the study of all language levels.

The comparable investigation of linguistic semantics is carried out in several aspects depending on the scale and location in the general language system and functional status of the matched categories. In this regard, the linguists stand out two directions: the comparable study of semantics on the interlingual level and the comparable study of semantic phenomena on the level of one language. The first comparable study is organized principally in the typological plan and mainly on the level of the general categories of the semantic structure, the comparison of which aims to establish common and different facts in basic forms of logical thinking. By the method of conducting a comparable study of semantics on the interlingual level is considered to be a study with horizontal location of objects, whereas the comparable analysis of semantic phenomena on the level of one language is understood as vertical one. In the process of comparison units of linguistic semantics of different structural levels of one language system taking into account their hierarchical relationship are included.

Despite of the fact that the sufficiently large number of scientific researches, in which the functionally semantic parameters of lexicological comparison have been revealed, semantic approach to the typological study of lexis requires further development, because language comparisons do not always have a systemic character.

3. Purpose of investigation. The purpose of the study is to fill the gaps in the methodology of the study of lexical semantics by the allocation and characteristics of the procedure for its formalized analysis, as well as the disclosure of methodological foundations for comparable typological analysis of words denoting philosophical, world outlook, scientific, social, political, moral, religious, legal, aesthetic values of Modern Ukrainian, English and French languages.

4. Research course. In modern linguistics, formalized researches of the structure and system of a language are conducted in order to solve a practical need that is to create the system of information search, to construct artificial intelligence, machine translation, etc. For the first time the formalized principles of semantic classification of the Ukrainian vocabulary were formulated and based by scientific employees of the department of structurally-mathematic linguistics of O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine. Just from this institution various up-to-date investigations in theoretical and applied linguistics on the material of lexicographical sources have been spread. The Ukrainian eminent scholar M. Peschak was the author of this methodology [1]. She could with her followers throw light on the problem of differentiating language

and speech and also achieve a clear presentation of lexical meanings as linguistic facts. Among the representatives of M. Peschak's scientific school one should name such Professors as M. Fabian, A. Luchik, G. Yarun.

It was from here that the researches of theoretical and applied linguistics on the materials of lexicographic sources have been followed, where the phenomena of speech and language are most expressive, and the lexical meanings of words are defined as linguistic facts.

Lexicographical practice of compiling explanatory dictionaries was aiming researchers at studying semantic structure of a word not as an isolated but an integrally-linked element of a language system. Thus, explanatory dictionaries with complete databanks allow realizing the analysis of linguistic means of word-stock manifestations in the terms of semantic components [5].

Any dictionary entry is considered to be a group of strictly-organized formal indications. The quantity of them depends upon the degree of a word polysemy, i.e. the rich polysemy the more reasons for diversifying an entry formal indications. Since a dictionary entry comes out the instrument of word's lexical meaning interpretation, its intersection with others but distinctive indications affords opportunity to describe the correlation of lexical meanings in a language system by means of formalized analysis procedure.

For choosing material of investigating systematically-structural peculiarities of axionomens' lexical semantics of the modern Ukrainian, English and French languages we put formal but exclusively linguistic criterion into operation, i.e. referring the analyzed words only to nouns. This approach gives an opportunity to define and to describe semantics of words with the help of such steps: a) matrix analysis of axionomens' seme structure on the first stage of research material classification; b) description and complex analysis of axionomens' correlations, their connections and peculiarities; c) typological comparison of axionomens' semantics in Ukrainian, English and French lexical systems.

Matrix method of presenting semantic relations between axionouns of the three languages serves as metalanguage for description of analyzed objects in our investigation, whereas matrix on the one hand occurs as a model of system of semantic connections, on the other hand it occurs as semantic structure of axiolexis. This model fixes semantic connections between the words denoting values in the form of columns and lines of equal length, inside of which the axionomens' correlation (a lexical stock) and their meanings ration (i.e. a seme stock) are marked by the symbol +. The places of axionomens in matrix are strongly-fixed: words of the highest and average degrees of polysemy are located in deeply-filled parts but monosemantic ones can be met rarely. At the same time all matrix cells have functional loading, likewise distances between words and directions of their location. In comparison with explanatory dictionaries matrix is formally simple for demonstrating lexical semantics of the language. Its topographical way of placing filled cells practically substitutes verbal expression of interpretative

parts of words.

Since a lexeme is considered as an outer word representation, its inner side is characterized by a sememe, which is, in its turn, regarded as the smallest unit of lexico-semantic level and an equipollent to a separate word meaning. In paradigmatic aspect a sememe is not considered as the simplest and indivisible one because it has its own structure and contains some constituents.

All the meanings of lexical units are formed by a hierarchical structure of semantic constituents – theoretical constructs or conceptual building blocks – which semantically characterize the vocabulary of any language. Terms like *semantic feature* (A. Ufimtseva), *semantic component* (L. Vasilyev, A. Zholkovskiy) and *semantic marker* (J. Katz, J. Fodor) are often used interchangeably in the present linguistics; they are of various level of abstraction and determine the semantically-syntactic environment of the word. In our investigation we introduce the term a *generalized seme* (GS), which is understood as a semantically-derived feature having briefly-generalized content which is logically removed from the initial sememe and used in modeling the horizontal axis of the matrix.

The procedure of collecting axionomens and selecting their seme-stock are subdivided into such consecutive stages:

1) the axionomens having in their lexical meanings both explicit and implicit indications on forms and means of expressing axiological knowledge are taken from the up-to-date Ukrainian, English and French explanatory dictionaries by means of entire data choosing method and in consequence the card-file of linguistic material are made. One should point out that firstly a preliminary list of lexemes considered as conventional values (social phenomena as constitutionally-guaranteed or approved ones by the General Declaration of Human Rights) of the national community is formed, e.g. Ukrainian (***життя, честь, гідність, держава, суверенітет, мова, людина, здоров'я, недоторканність, безпека, свобода, мир, праця, освіта, культура, релігійність, право, порядок, закон***), English (***life, liberty, security, law, sovereignty, equality, privacy, honour, freedom, worship, personality, dignity, health, well-being, education, respect, religiosity, culture, order, peace***) and French (***souveraineté, vie, liberté, sûreté, droit, personnalité, égalité, honneur, religion, dignité, santé, grâce, travail, éducation, respect, paix***) national societies' axionomens. Afterwards the step-identification method (in the terms of E. Kuznetsova) [3], is applied for the proposed list of words. This method helps “to determine a lexico-semantic group as a set of units interpreted through the same word identifiers” (the quote after Z. Popova [4, p. 107]). The step-identification method as a means of finding verbal manifestations of semantic components consists in consecutive reducing words through typical identifiers till those ones of maximum generalized character. This procedure will be carried out until the situation of cross-

identification arises in contrasted interpretations. Thus, the ultimate identifiers are accepted as lexico-semantic units denoting values which contain stable complexes of semantic components existing in other axionomens;

2) the obtained card-file of axionomens gives an opportunity to analyze their quantitative stock and qualitative peculiarities as well as semantic properties;

3) on the basis of studying lexicographic definitions a special matrix is modeled where a list of axionomens (a lexical stock) is arranged on the vertical axis and the horizontal one indicates a seme stock (GSs) of the collected language material. At the same time inside a matrix cell only one word is disposed. The presence of a common lexical meaning is marked by the symbol (+);

4) lists of words and GSs in matrix are grouped in a descending line depending on a quantitative stock. It is conducted to maximum concentration of axionomens in one matrix angle and contrasting it to an alternate angle placed diagonally as the least completed one;

5) the vocabulary fragment under study is subdivided into lexico-semantic groups due to the total amount of lexical meanings (i.e from axionomens of the highest and average degrees of polysemy till monosemantic ones and its seme stock is divided into sets according to the frequency of GSs' usage distinguished in lexical meanings of words with the different degree of polysemy;

6) in accordance with matrix the degree of axionomens' polysemy and the character of their interconnections are presented enough completely; it helps to bring into axionomens' proper correlation within lexico-semantic groups;

7) the obtained lexico-semantic groups of axionomens are studied as independent systematically-structural unities of words.

5. Concluding remarks. The application of matrix method in practice proves that the structural organization of axio-lexical vocabulary considerably becomes complicated; internal mechanisms and dynamics of semantic cooperations of axionomens are revealed under the influence of extra-linguistic factors. Matrix presentation of non-material values gives an opportunity to describe in detail the structure of axionomens' lexical meanings which are not in chaotic order, but clearly organized, to distinguish the degree of their related semantics, to expose the functional character of semes forming definite structures within the framework of analyzed words.

6. Further research. The prospect of research is to analyze language objectivization of Ukrainian, English and French cultural axiological categories presented with words denoting philosophical, world outlook, scientific, social, political, moral, religious, legal, aesthetic values.

References

1. Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. Київ: Наук. думка, 1982. 251 с.
2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ: Академія, 2006. 424 с.
3. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов. *Вопросы металингвистики*. Ленинград: ЛГУ, 1973. С. 84–95.
4. Попова З. Д. Лексическая система языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 148 с.
5. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. Київ: Наук. думка, 1983. 218 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Маторин Б.

– старший преподаватель кафедры русского языка и литературы
Донбасского государственного педагогического университета

Вершинина А.

– магистрантка II курса русского отделения филологического
факультета Донбасского государственного педагогического
университета

УДК 81'374'06

К ВОПРОСУ ОБ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМАХ СОВРЕМЕННОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

Современная лексикография разнообразна и многогранна и, безусловно, переживает период расцвета. Однако, как показывает анализ, несмотря на большой лексикографический опыт, все же многие вопросы словарной работы до сих пор не нашли удовлетворительного решения и требуют новых, современных подходов. Объектом исследования в статье стал вопрос об актуальных проблемах и тенденциях развития современного словарного дела.

Ключевые слова: лексикография, теоретическая лексикография, практическая лексикография, актуальные проблемы словарного дела, тенденции лексикографической деятельности.

Маторін Б.

– старший викладач кафедри російської мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету

Вершиніна А.

– магістрантка II курсу російського відділення
філологічного факультету Донбаського державного педагогічного
університету

ДО ПИТАННЯ ПРО АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Сучасна лексикографія різноманітна й багатогранна і, безумовно, переживає період розквіту. Однак, як показує аналіз, незважаючи на великий лексикографічний досвід, все ж багато питань словникової роботи дотепер не знайшли задовільного вирішення й вимагають нових, сучасних підходів. Об'єктом дослідження в статті стало питання про актуальні проблеми та тенденції розвитку сучасної словникової справи.

Ключові слова: лексикографія, теоретична лексикографія, практична лексикографія, актуальні проблеми словникової справи, тенденції лексикографічної діяльності.

Matorin B.

– Senior Lecturer, Russian Language and Literature Department, Donbas
State Teachers' Training University

Vershynina A.

– *Master's Degree Programme Student, Department of Russian Languages, Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University*

RELEVANT PROBLEMS OF MODERN LEXICOGRAPHY

Modern lexicography is diverse and many-sided and, of course, is in its heyday. However, as the analysis shows, despite the great lexicographical experience, many issues of vocabulary work still have not found a satisfactory solution and require new, modern approaches. The object of the study in the article is the issue of current problems and trends of modern vocabulary.

Key words: *lexicography, theoretical lexicography, practical lexicography, relevant problems of vocabulary, trends in lexicographic activity.*

*Словарь начинает жить с того момента,
когда он обращается не к значению слов,
а к их «действию».*
Жорж Батай

*Один только Бог может составить совершенный
словарь.*
Пьер Буаст

*Лексикография – наука об изучении,
создании и использовании словарей*

Постановка проблемы. Бесспорным является утверждение о чрезвычайной важности словарей как одного из главных и необходимых средств получения информации.

Количество словарей различных типов и жанров, глоссариев, энциклопедий, других справочных изданий, которые подготовлены и изданы либо готовятся к изданию в данный момент в рамках той или иной национальной лексикографической традиции, стремительно увеличивается.

На смену традиционному восприятию лексикографии как практики составления справочных изданий пришло понимание ее как самостоятельной науки о составлении и использовании словарей с собственным комплексом общих и частных вопросов. В настоящее время перед лексикографией стоит много проблем, ожидающих своего решения: словарная наука не стоит на месте, многое уже решено, но многое ещё ожидает своего решения.

Анализ последних публикаций. Теоретическая разработка актуальных лексикографических проблем представлена в работах С. В. Адамовича, С. Е. Бачаевой, Л. Н. Беляевой, Е. В. Бешенковой, О. В. Блиновой, М. А. Бобуновой, Н. В. Бубновой, И. И. Бубновича, А. А. Бурыкина, Т. Н. Буцевой, С. С. Волкова, С. В. Вяткиной,

И. С. Гаврилиной, В. Г. Гака, Б. Ю. Городецкого, В. В. Дубчинского, Т. В. Жеребило, Т. В. Знаменской, Г. А. Золотовой, О. М. Карповой, В. С. Картавенко, Н. Ф. Клименко, Н. А. Козулиной, В. А. Козырева, Е. С. Копорской, Н. З. Котеловой, Н. А. Максимчук, В. В. Морковкина, А. А. Морозовой, О. Ю. Николенко, М. В. Пименовой, М. В. Половец, Н. В. Пятаевой, Л. В. Рычковой, М. С. Ссориной, В. Д. Черняка, Л. Л. Шестаковой и др. Накопленный материал имеет большую теоретическую и практическую ценность, однако касается, как правило, частных проблем; работ обобщающего характера очень мало [5; 14; 17 и нек. др.].

Цель статьи – охарактеризовать основные проблемы, стоящие сегодня перед лексикографической наукой; очертить некоторые общие тенденции развития современной словарной деятельности.

Изложение основного материала. В трудах лексикографов можно встретить самые разные определения понятия *лексикография*. Например, В. В. Морковкин определяет лексикографию как «область филологической и инженерно-филологической деятельности, состоящей в создании словарей и других произведений словарного типа, а также в осмыслении всей суммы относящихся к этому проблем» [13, с. 41].

Мы определяем понятие *лексикография* следующим образом: это, во-первых, особая область лингвистики, изучающая принципы составления словарей разных типов; во-вторых, сама практика составления словарей; и, в-третьих, совокупность словарей конкретного языка.

Объектом исследования в нашей статье является вопрос об актуальных проблемах и тенденциях развития современной лексикографии.

Проанализировав большое количество научных источников и систематизировав различные точки зрения по проблеме, заявленной в данной публикации [1–4; 6–11; 15; 16; 18 и др.], попробуем очертить основной круг вопросов, связанных с развитием современной лексикографической деятельности.

Итак, актуальными вопросами, стоящими перед современным словарным делом, можно считать следующие:

– решение вопроса о статусе лексикографии, вызванное тем, что она носит комплексный характер, вбирает в себя как теоретические исследования, так и практические изыскания;

– необходимость теоретического обобщения и осмысления результатов практического освоения словарей в свете совершенствования словарного дела;

– создание обобщающей типологии словарей;

– разработка словарной лексикологии, занимающейся вопросами теоретического осмысления лингвистических понятий и категорий,

которое бы создавало оптимальные условия для практического лексикографирования языковых единиц;

– определение конкретных категорий лингвистической информации, воспринимаемой отдельными категориями пользователей;

– исследование особенностей самих пользователей, их ожиданий перед обращением к словарям различных типов;

– рассмотрение видов лингвистической деятельности, вызывающих необходимость работы со словарем;

– диапазон словарной информации;

– вопрос о включении культурологических справок в словари различных типов (учебные, толковые, переводные и т. п.);

– диапазон возможностей применения электронных ресурсов и словарных картотек;

– компьютерные и корпусные технологии в лексикографии;

– лексикографическая фиксация языковых нововведений;

– представление терминологии для непрофессиональных пользователей;

– проблема межъязыковых соответствий (поиск верных эквивалентов → для переводных словарей);

– сложность лексикографирования имен собственных;

– пополнение специализированных словарей;

– сочетание теории и практики терминологии и лексикографии при составлении специализированных словарей;

– создание новых типов словарей, например, специального словаря наиболее распространенных терминов на каждый день, многоязычного фразеологического словаря, переводных (двухязычных и многоязычных) учебных словарей и др.;

– лингвистическое обеспечение открытого образовательного ресурса;

– учебная лексикография как особая лингводидактическая дисциплина;

– составление учебных словарей как вид аудиторной и самостоятельной работы студентов при изучении языков;

– маркетинговые исследования в лексикографии: постоянный мониторинг тенденций развития современной лексикографии, обзор предпочтений пользователей на рынке издательских услуг, составление перечней наиболее популярных и достойных внимания изданий;

– создание т. н. коммерческих словарей (= как за меньшие деньги в сжатый срок, оптимальным образом решив дилемму *место vs количество информации*, создать словарный продукт, который максимально удовлетворял бы потребности конкретного адресата);

– научное предвидение языкового развития («... составители

словарей-справочников могут не только фиксировать, но и предлагать читателям потенциально необходимые слова» [12, с. 20]);

– роль субъективного фактора при создании словарей;

– подготовка высококвалифицированных лексикографов как специалистов – создателей словарных произведений и мн. др.

Выводы и рекомендации. Современная лексикография разнообразна и многогранна и, безусловно, переживает период расцвета. Однако, как показывает анализ, несмотря на большой лексикографический опыт, все же многие вопросы словарной работы до сих пор не нашли удовлетворительного решения и требуют новых, современных подходов. «Эра серьезных лексикографических исследований, базирующихся на строгих теоретических основаниях, только начинается» [5, с. 7]. При этом позитивным и перспективным в развитии современной лексикографии можно считать тот факт, что все отчетливее отмечается тенденция направленности лексикографической деятельности на адресата.

Литература

1. Гаврилина И. С. Проблемы современной лексикографии. *Современные проблемы науки и образования*. 2006. № 1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=45> (дата обращения: 11.09.2019).

2. Гак В. Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии. *Актуальные проблемы учебной лексикографии*. Москва, 1977. С. 11–27.

3. Городецкий Б. Ю. Проблемы и методы современной лексикографии. *Новое в зарубежной лингвистике: проблемы и методы лексикографии*. Москва: Прогресс, 1983. Вып. 14. С. 5–23.

4. Городецкий Б. Ю. ТБД – новая технология словарного дела. *Теория и практика научно-технической лексикографии*. Москва, 1988. С. 250–259.

5. Дубчинский В. В. Лексикография русского языка: учебное пособие. Москва: Флинта, Наука, 2009. 432 с.

6. Дубчинський В. В. Сучасні обрії української лексикографії. *Wiener Slawistischer Almanach*. 1996. № 36. S. 225–235.

7. Дубчинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології: навчальний посібник. Харків, 2004. 164 с.

8. Золотова Г. А. О новых возможностях лексикографии. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 85–95.

9. Карпова О. М. Лексикографические портреты словарей английского языка. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 2004. 185, [1] с.

10. Клименко Н. Ф. Нові підходи до укладання комп'ютерних словників. *Мовознавство*. 1996. № 4–5. С. 11–15.

11. Козырев В. А., Черняк В. Д. Русская лексикография: век нынешний и век минувший. 2-е изд., исправл. и доп. Москва, 2015. 631 с.

12. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. *Новые слова и словари новых слов*. Москва, 1978. С. 5–26.

13. Морковкин В. В. Об объеме и содержании понятия «теоретическая лексикография». *Вопросы языкознания*. 1987. № 6. С. 40–49.

14. Морковкин В. В. Основы теории учебной лексикографии : дисс. ... д-ра филол. наук в форме научного доклада. Москва: Институт русского языка имени А. С. Пушкина, 1990.

15. Пещак М. М. Стан і перспективи комп'ютерної лексикографії в Україні. *Мовознавство*. 1996. № 4–5. С. 8–11.

16. Современные проблемы лексикографии: материалы конференции / отв. ред. О. Н. Крылова; Ин-т лингв. исслед. РАН. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2015. 212 с.

17. Современные проблемы лексикографии / под ред. В. В. Дубчинского, С. В. Вакуленко, А. И. Даниленко. Харьков, 1992. 285 с.

18. Ссори́на М. С. Концепции лексикографирования культуры в контексте актуальных проблем лексикографии. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2006. № 1. С. 248–255.

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Овчаренко Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, декан філологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'373

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ФАХОВОГО ТЕКСТУ: ЗМІСТ І ФОРМА

Стаття присвячена характеристиці внутрішньої та зовнішньої форм одиниць термінології у спеціальному тексті. Окреслено особливості внутрішньої форми термінів, зумовлені їхніми функціями у фаховій комунікації. Проаналізовано співвідношення понять «внутрішня форма», «етимологія», «вмотивованість» і «лексичне значення». Здійснено аналіз структурного, етимологічного та графічного аспектів зовнішньої форми термінів.

Ключові слова: фаховий текст, термінологія, термін, термінологічна одиниця, внутрішня форма терміна, етимологія, вмотивованість, лексичне значення, зовнішня форма терміна, запозичення.

Овчаренко Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы, декан филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СПЕЦИАЛЬНОГО ТЕКСТА: СОДЕРЖАНИЕ И ФОРМА

Статья посвящена характеристике внутренней и внешней форм единиц терминологии в специальном тексте. Указаны особенности внутренней формы терминов, обусловленные их функциями в профессиональной коммуникации. Проанализировано соотношение понятий «внутренняя форма», «этимология», «мотивированность» и «лексическое значение». Осуществлен анализ структурного, этимологического и графического аспектов внешней формы терминов.

Ключевые слова: специальный текст, терминология, термин, терминологическая единица, внутренняя форма термина, этимология, мотивированность, лексическое значение, внешняя форма термина, заимствование.

Ovcharenko N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Dean, Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University

TERMINOLOGICAL UNITS OF THE PROFESSIONAL TEXT: CONTENT AND FORM

The article is devoted to the characterization of the internal and external forms of terminological units in a special text. The features of the internal form of terms determined by their functions in professional communication are defined. The correlation of the concepts "internal form", "etymology", "motivation" and "lexical

meaning” are analyzed. The analysis of the structural, etymological and graphic aspects of the external form of terms is accomplished.

Key words: *professional text, terminology, term, terminological unit, internal form of the term, etymology, motivation, lexical meaning, external form of the term, borrowing.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основою фахового тексту будь-якої галузевої спрямованості є термінологічна лексика. Саме термінологічні одиниці разом зі специфічним словником загальнонавчальної лексики, відповідними граматичними формами та синтаксичними конструкціями забезпечують взаєморозуміння між фахівцями. Вирішення питань удосконалення фахової комунікації спонукає дослідників-термінознавців продовжувати звертатися до аналізу термінології загалом та терміна у її складі з дослідженням усіх його кваліфікаційних ознак, серед яких особливості змісту й форми термінологічних одиниць. Цим зумовлена актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічне й вичерпне вивчення систем термінів окремих галузей складно уявити без звернення до специфіки вияву в них змісту і форм термінологічних одиниць, їхньої внутрішньої та зовнішньої форми. Тому автори сучасних дисертаційних досліджень галузевих термінологічних систем більшою чи меншою мірою розглядають це питання під кутом зору їхніх робіт (див. праці з українського термінознавства). Вітчизняні лінгвісти студіювали зміст і зовнішню оболонку термінів на ґрунті української термінології (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько та ін.) та спеціальної лексики романо-германських мов (дослідження І. Р. Кияка, Р. І. Дудка тощо), проте питання потребує свого вивчення в контексті комунікативної функції термінологічних одиниць у спеціальному мовленні.

Мета статті полягає у виявленні й узагальненні основних характеристик внутрішньої і зовнішньої форм термінологічних одиниць фахового тексту й окресленні їхнього співвідношення. Поставлена мета реалізується через виконання низки **завдань**: здійснити аналіз внутрішньої форми термінологічних одиниць у порівнянні з етимологією, вмотивованістю та лексичним значенням; визначити загальні ознаки зовнішньої форми термінів на основі їхніх структурних, етимологічних та графічних відмінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення понять внутрішньої та зовнішньої форм слів було сформульовано О. О. Потєбнею і на сьогодні є відправною точкою усіх досліджень цієї проблематики та мовних явищ, пов'язаних із ними (етимологія, вмотивованість, зміст, лексичне значення тощо). Характеризуючи названі поняття, мовознавець писав: «У слові ми розрізняємо: з о в н і ш н ю ф о р м у, тобто членороздільний звук, з м і с т, що

об'єктивується через посередність звуку, та в н у т р і ш н ю ф о р м у, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким висловлюється зміст» [9, с. 156].

У працях В. М. Русанівського, Б. О. Плотникова, О. С. Снітко, О. О. Тараненка внутрішня форма слова кваліфікується як його значення чи мотивація. Саме внутрішня форма слова вказує на ознаку, яка стала визначальною для назви та диференціювальною для об'єкта найменування [11, с. 80]. Іншими словами, йдеться про спосіб утворення мовної одиниці при її синхронному розгляді. Термінологічні одиниці, чиє творення більшою мірою в порівнянні з загальноновживаною лексикою є штучним, контрольованим (відомі навіть автори окремих термінів), повністю відповідають цій тезі. Наприклад, для багатозначних слів, семантична структура яких включає термінологічне значення, внутрішньою виступає форма вихідного значення. Пор., слово *поклад*: «геол. Скупчення осадкових або гірських порід, родовище корисних копалин. 2. перен. Великий запас, зосередження чого-небудь» [10, т. 4, с. 26]. У термінологічному значенні вирізняються сигніфікативні відношення, тобто відношення типу «слово – предмет».

На початковому етапі внутрішня форма слів здатна в повному об'ємі розкривати етимологічне значення. Дослідження свідчать про те, що це стосується здебільшого непохідних мовних одиниць. Проте не слід ототожнювати внутрішню форму з етимологією, оскільки остання розглядається «безвідносно до синхронного стану лексичного значення, у той час як внутрішня форма, яка іманентно властива кожному слову, для носія мови має не завжди затемнений характер, незважаючи на можливе суб'єктивування її відтінків» [2, с. 64]. Підтвердженням сказаного є приклади мінералогічних термінів, у яких можуть бути визначені етимологічна внутрішня форма та внутрішня форма, актуальна для фахової комунікації, на зразок: *мигдалина* (ядро мигдалевого горіха та мінеральне утворення), *лінза* (деталь із прозорого матеріалу та мінеральне утворення), *лупина* (шкаралупа та мінеральне утворення) [4] і под. Примітно, що зазначене поширюється й на інтернаціональну термінологічну лексику, а відповідність тієї чи тієї ознаки напряму залежить від комунікативної ситуації, наприклад, у професійному оточенні та в побуті.

Звертаючись до аналізу внутрішньої форми термінологічних одиниць, варто враховувати характеристики значення термінів, оскільки між ними існує взаємозалежність.

У термінознавчих студіях окреслено низку спільних рис лексичного значення терміноодиниць, які кардинально відрізняють їх від загальноновживаної лексики:

– лексичне значення термінів співвідносить їх із поняттям певної галузі науки чи виробництва;

– у значенні термінологічних одиниць на перший план висунуто

співвіднесеність із класом предметів, а не окремим предметом;

– значення термінів можуть бути абстрагованими від дійсності;

– серед термінологічних найменувань є номінації, чиє значення сформоване на авторських поняттях дослідників;

– як словам-термінам, так і термінологічним словосполученням притаманне цілісне значення.

До лексичного значення входить внутрішня форма непохідних слів. Однією ж із бажаних і визначальних якостей терміна є його вмотивованість, тобто похідність. Вмотивованість похідних слів, зокрема термінів, є результатом процесу словотворення (термінотворення). Похідні утворення поряд із коренем містять додаткові складники (словотвірні форманти), а, відтак, внутрішня форма не може розкривати значення усєї номінації в повному об'ємі, а лише виступає ланкою, що пов'язує лексичне значення та зовнішню форму.

Існує прямий зв'язок між внутрішньою та зовнішньою формами лінгвістичних одиниць. При творенні нових термінологічних найменувань до уваги беруться акумульовані у внутрішній формі найсуттєвіші ознаки. Для термінологічних одиниць ці ознаки мають бути відображенням важливих якостей, пов'язаних із фаховою чи науковою діяльністю. Віддається перевага термінам із внутрішньою формою, яка виражає сутність наукового (фахового) поняття, адже у протилежному випадку позначуване явище може бути кваліфіковане неправильно.

За Є. Вюстером під поняттям «зовнішня форма» розуміється фонетичне та графічне оформлення слова. Зовнішню форму термінологічних одиниць небезпідставно вважають головним об'єктом термінологічного планування, оскільки важливо брати до уваги не лише її адекватне співвідношення з внутрішньою формою терміна, але і враховувати в термінологічній роботі питання морфології та правопису слів, помірковано використовувати запозичення.

Характеристика зовнішньої форми термінів зосереджується на їхніх структурних особливостях, походженні та графічному оформленні.

За структурними параметрами в галузевих терміносистемах української мови дослідники розрізняють однокомпонентні (слова) і багатокомпонентні (словосполучення) терміни. У окремих термінологіях (наприклад, фізичній, мінералогічній тощо) зафіксовано символ-слова (особливий тип, до складу якого входять символи – В. П. Даниленко), пор.: *скаполіт №55, мінерал Ц, хлорит ІТкі* [4] і под. Найменшу складову частину термінів становить терміноелемент (Д. С. Лотте) (похідна основа, слово, словотвірна морфема), що характеризується яскраво вираженим термінологічним значенням [5, с. 15]. Важливо, щоб термінологічна одиниця відповідала вимогам, які висуваються до терміна, точно відображала поняттєвий зміст і, за можливістю, відповідала прагненню до економії мовних засобів.

Усе активніше включення України в світові інтеграційні процеси

відбивається на мові фахового використання, перш за все, поповненням лексичного фонду запозиченнями, зокрема, міжнародною термінологією. Однак, запозичення не завжди є виправданим, особливо в разі наявності еквівалента, утвореного на національній основі. Вирішуючи практичні питання заповнення так званих лакун, використання прямого запозичення та мови-джерела, внутрішніх ресурсів мови або комбінованого варіанту (запозичення внутрішньої форми) має бути обґрунтованим. За наявності дублетних назв перед користувачами фахової мови актуальним постає питання вибору між автохтонною та запозиченою чи інтернаціональною термінологічною одиницею.

Графічний аспект зовнішньої форми термінологічних одиниць має розглядатися комплексно, оскільки він визначається не лише традиціями національної системи письма, принципів написання і правопису української мови, які лежать у його основі, але і впливом лінгвістичних та позамовних факторів. Не слід забувати про міжмовну інтерференцію, яка виражається, зокрема, і в прагненні до уніфікації написання під впливом мови-джерела під час запозичення.

Висновки. Відповідність фахової мови належному функціональному статусу значною мірою залежить від розвиненої термінологічної лексики, яка становить її основу. Те, наскільки термінологічні одиниці задовольняють поставлені до нього вимоги і здатні виконувати своє призначення, у підсумку впливає на функціонування фахової мови загалом. Формальні показники термінологіки мають відповідати цій настанові.

Внутрішня форма термінологічної одиниці (слова чи словосполучення) здійснює зв'язок між планом вираження та планом змісту, а ситуативні корективи вносяться обставинами фахової комунікації. Таке посередництво можливе в разі володіння термінологією, бо інакше відображення ознак денотата в свідомості учасника акту комунікації, а, відповідно, виникнення уявлення й, у підсумку, використання чи сприйняття словесної формули є неможливим.

Зовнішня форма термінів за структурними, етимологічними та графічними показниками має будуватися з позицій урахування традицій графіки, відповідності потребам терміносистеми, адекватного співвідношення з позначуванним.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, які впливають на внутрішню й зовнішню форми термінів.

Література

1. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 358 с.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000.

218 с.

3. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). Львов: Вища школа, 1988. 162 с.

4. Лазаренко Є. К., Винар О. М. Мінералогічний словник. Київ: Наук. думка, 1975. 773 с.

5. Лингвистический аспект стандартизации терминологии / В. П. Даниленко и др.; Российская АН, Ин-т рус. яз.; общ. ред. Е. Н. Ширяев. Москва: Наука, 1993. 126 с.

6. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва: Наука, 1982. 146 с.

7. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. *Вопросы теории и методики*. Москва: Изд-во АН СССР, 1961. 158 с.

8. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу (на прикладі німецькомовної фахової комунікації): монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.

9. Потенция А. А. Полное собрание трудов: Мысль и язык. Москва: Изд-во «Лабиринт», 1999. 300 с.

10. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

11. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (голова) та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

МОРФЕМІКА ТА СЛОВОТВІР

Корнєєва О.

– викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецького національного медичного університету

УДК 811.161.1'1

ОКАЗИОНАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ СТИЛІ В РОСІЙСЬКОМОВНИХ ДЖЕРЕЛАХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються особливості творення okazionalizmів у сучасному українському медіапросторі на матеріалі російськомовних онлайн-видань в умовах інформаційної війни. Проаналізовано близько 50 лексичних одиниць, які з'явилися в період з 2014 по 2019 рік. Зроблено висновок, що більшість okazionalizmів утворено шляхом девіації норми. Доведено, що для підсилення емоційного впливу на реципієнта при словоскладанні та утворенні неологізмів на основі омонімії часто використовується обсяжна лексика, з метою приниження умовного супротивника та швидкого закріплення у мовленні народних мас.

Ключові слова: okazionalizm, неологізм, девіація норми, експресія, медіасфера.

Корнеева Е.

– преподаватель кафедры языковых и гуманитарных дисциплин № 1
Донецкого национального медицинского университета

ОККАЗИОНАЛИЗМЫ В УКРАИНСКОМ МЕДИЙНОМ СТИЛЕ В РУССКОЯЗЫЧНЫХ ИСТОЧНИКАХ В УСЛОВИЯХ РУССКО- УКРАИНСКОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ

В статье рассмотрены особенности образования okazionalizmов в современной украинской медиасфере на материале русскоязычных онлайн-изданий в условиях информационной войны. Проанализировано около 50 авторских неологизмов, которые появились в период с 2014 по 2019 год. Сделан вывод, что большинство okazionalizmов образованы путем девииации нормы. Доказано, что для усиления эмоционального влияния на реципиента при словосложении и образовании неологизмов на основе омонимии часто используется обценная лексика с целью унижения условного противника и быстрого распространения неологизмов в речи народных масс.

Ключевые слова: okazionalizm, неологизм, девіація норми, експресія, медиасфера.

Kornyeyeva O.

– Teacher, Philology and Arts Department No. 1, Donetsk National Medical
University

OCCASIONAL WORDS IN THE UKRAINIAN MEDIA STYLE IN THE RUSSIAN LANGUAGE PUBLICATIONS UNDER THE CONDITION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN INFORMATION WAR

In the article the peculiarities of building of occasional words are considered in the modern Ukrainian media, to be more precise, in Russian online-publication under

the condition of the information war. About 50 examples of author's neologisms which were created in the period from 2014 to 2019 have been analyzed. Summing it up, it is possible to mention that the majority of occasional words were built with deviation of norm. To amplify the emotional impact on the recipient in word-formation and the formation of neologisms on the basis of homonymy, slang vocabulary is often used, with the aim of humiliating the conditional opponent and spreading occasional words in the speech of population.

Key words: *occasional words, neologisms, norm deviation, expression, media sphere.*

Постановка проблеми. На долю українського народу з 2013 року випало багато випробувань: Майдан, анексія Криму, бойові дії на Донбасі та, як результат, російсько-українська інформаційна війна, що призвели до трансформації багатьох загальноприйнятих норм та цінностей минулого. Словник термінів пропонує наступне визначення: «Інформаційні війни – це спеціальні міжнародні інформаційні операції, що здійснюються для забезпечення політичних, економічних інтересів урядів, політичних партій, рухів для реалізації влади і реалізації національних інтересів на території іншої держави або в окремих регіонах» [7]. Розуміння специфіки даної форми агресії та аналіз мовних засобів, які використовуються для досягнення максимального впливу на читача (а саме, okazionalizmів) не тільки дозволить дослідити нові тенденції в медійному стилі, а й захиститися від інформаційних атак, що й обумовлює актуальність нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень. Аналізуючи літературні джерела, можна зробити висновок, що це питання не достатньо освітлене в наукових джерелах. У пропонованій статті ми спираємося на здобутки С. А. Жаботинської, яка у своїй роботі «Язык как оружие в войне мировоззрений. Майдан – Антимайдан: словарь-тезаурус лексический инноваций» детально проаналізувала та зробила спробу класифікації неологізмів, які з'явилися у період 2014 – 2015 рр.

Метою статті стала визначення основних шляхів okazionalizmної словотвору у сучасних засобах масової інформації.

Визначена мета обумовила реалізацію наступних **завдань**:
1) визначення класифікації okazionalizmів медійного стилю;
2) визначення основних моделей та принципів творення okazionalizmів у сучасному медіапросторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова виступає відображенням реальності, і соціально-політичні зміни в житті суспільства завжди є провідним фактором появи одних лексем та зникнення інших. Одним із головних чинників, який пришвидшує мовні зміни в сучасному світі є інтернет. Велика кількість конкурентних видань, як друкованих так і онлайн з одного боку, і бажання вплинути на погляди та світосприйняття реципієнта з іншого, змушує журналістів використовувати велику кількість експресивної лексики, у тому числі й

оказіоналізмів.

За визначенням О. О. Селіванової, «оказіоналізми (від лат. *occasionalis* – випадковий) – мовні одиниці, які відносяться до складу стилістичних неологізмів, створені в ідіостилі певних авторів текстів і не набули поширення» [5, с. 510]. Дослідниця В. О. Маслова зазначає, що використання письменником слів, які він сам вигадав, завжди змістовно, естетично, та експресивно [4, с. 57]. При утворенні оказіоналізмів можуть порушуватися норми словоутворення.

С. А. Жаботинська наводить наступну класифікацію девіації норми при утворенні неологізмів:

1) еративізація норми, носій мови навмисно спотворює слово або вираз для надання йому особливої експресивності (*зряплата, биндери, сепараторы, прароссисты, Даунбасс* (рос. м.);

2) злитність форми як різновид еративізації норми (*ихтамнеты, путинпамаги, Крымнаша* (рос. м.);

3) усічення форми (*Укры, сепры* (рос. м.);

4) реінтерпретація форми – «ДНР» – *Дурдом Народа Русского* (рос. м.);

5) читання форми з кінця (*Чивокуня* (рос. м.);

6) зміна мови, наприклад, англіцизми (*Раша, Белораша*), українізовані варваризми (*Едына Украина, незалэжна* (рос. м.)) [3, с. 16].

У більшості оказіоналізмів внутрішня форма репрезентує інформацію о властивостях або якостях предмету, явища або людини та його негативної оцінки. Втілюється це за допомогою різних словотворчих моделей.

Чисельними є авторські новоутворення від власних імен з використанням різних словотворчих моделей. Так, оказіоналізми *путінофобія* та *путіноманія* утворенні за існуючою моделлю НАЗВА ОБ'ЄКТА+МАНІЯ/ФОБІЯ, наприклад, *арахнофобія* (від грец. *Arhachn-* – павук, *phobia* – страх) – страх або сильне відчуття огиди, викликане павуками; та всім, що з ними пов'язано; за аналогію, неологізм *путінофобія* позначає неприязнь до російського президента, та страх перед загрозою агресії країни-загарбника.

Модель словоскладання використовується і при утворенні *порохобот* 1) коментарі в підтримку П. О. Порошенка, які залишають роботи з акаунтів реальних людей; 2) ті, хто за гроші висловлюють свою прихильність до V Президента України в інтернеті) за аналогію до композитів *інтернет-боти, www-боти*. Звернімо увагу, що для підсилення негативу використовується прізвисько утворене шляхом скорочення від «Порошенко» та додаванням кореня -бот (скорочення від англ. *robot*).

Оказіоналізм *путіноїд* (людина, яка щиро підтримує ідеї та політики В. В. Путіна) утворений суфіксальним засобом. За допомогою

суфіксу -оїд (зі значенням “подібний”, за аналогією до *андроїд*) з’являється різко негативне враження. Іншим прикладом суфіксального словотворення від власних імен є *путінізм* (прізвище+суф. ізм), за зразком до *марксизм, фрейдизм*, де суфікс -изм має значення “узагальнена наука про теорії та ідеї особи, ім’я або прізвище якої вказано в корені”. У вказаному прикладі носить іронічний характер.

За допомогою суфіксально-префіксального способу словотворення від власного імені утворюється дієслово *запутиться* (почати підтримувати ідеї російського світу, піддатися пропаганді РФ).

Прикладом злиття двох прізвищ є okazіоналізм *Путлер* (*Путін + Гітлер*), що вказує реципієнту на схильні риси між двома згаданими політичними діячами.

Часто автори використовують перехід лексеми з однієї частини мови в іншу та суфіксальну або префіксально-суфіксальну моделі словотворення. Наприклад, українське слово *майдан*, яке першим значенням має “площа, місце, а другим – “місце збору людей” [2, с. 290]; саме від останнього у 2013 – 2014 роках набув розповсюдженості новий відтінок значення “масові акції протесту” [3, с. 26]. За допомогою суфіксів супротивники Євромайдану утворили наступні лексеми: *майданитися* (рос. м.) – байдикувати, *майданутый* (рос. м.) – прикметник “не сповна розуму”. Іншим прикладом є *Долбороссія* (рос. м.) і утворене від нього *долбороссовцы* (за аналогією до *Новороссії* и *новороссовцы*), замінюється тільки перша частина слова, додаючи експресію і негативну оцінку вказаному явищу.

Із двох окремих слів, написаних разом, складається назва *Кримнаша* (одночасно є й аллюзія на назву Раша). Далі за допомогою суфіксу була утворена лексема *кримнашевы*, на позначення жителів півострову та РФ, які підтримують ідеї російських окупантів.

Російськомовні джерела часто у публікаціях звертаються до негативного налаштування читачів за допомогою створення образу «сакрального» ворогу, а саме поєднуючи лексему *фашизм* з умовним супротивником. Наприклад, *укрофашисты, еврофашисты, бандерофашисты*.

Ще одним засобом підвищення експресивності медійного тексту є утворення okazіоналізмів з використанням обсцінної лексики, або за її зразком. Ілюструвати це явище можуть наступні лексеми: *Федерастія, федерасты, либерасты, униасты, украисты*.

Подібного ефекту автори досягають використовуючи неологізми і від слів із зниженою експресією. Так, широко використовується у складі okazіоналізмів медичний термін *даун* (людина, яка страждає на хромосомну хворобу, одну із форм олігофренії, при якій розумова відсталість поєднується із специфічним зовнішнім виглядом хворого [1, с. 81], тобто тим самим створюючи у слові негативну оцінку розумових здібностей суб’єктів. При чому корінь *даун* використовується

як в першій, так і в другій частині слова, порівняйте: *Даунбасс і майдауны*.

Часто медійні діячі скорочують загальноприйняті назви, тим самим підкреслюючи свою неповагу до суб'єктів мовлення. Так, від *сепаратист* шляхом скорочення утворено: *сепараты, сепары, сепры*. Оказіоналізм *сепаратяки* створенно від корення *сепарат* і суфікса –*як*, що використовується для утворення іменників, які позначають осіб чоловічої статі – носіїв ознаки, яка знаходиться в мотивованому слові (за зразком до слів *моряки, сибиряки, разбышаки*) [6, с. 726]. *Сепараторы* є іронічним паронімом до *сепаратистов*, яке показує негативне ставлення автора до них.

Скорочення використовуються і на позначення супротивниками українців взагалі, та українських військових зокрема: *укры, укropy*.

Результатом дослідження є наступні **висновки**:

1. Одним з найпродуктивніших засобів підвищення експресії у тексті є оказіоналізми, які сприяють реалізації функції впливу.

2. Більшість оказіоналізмів утворюються шляхом девіації норми, а саме: скороченням або злиттям форми та еративізацією.

3. Часто автори звертаються до обсцінної лексики для утворення оказіоналізмів з негативною конотацією на позначення умовного ворога або його характеристик.

Перспективу подальшої розвідки вбачаємо в розробці класифікації оказіоналізмів в українському медійному стилі.

Література

1. Большая медицинская иллюстрированная энциклопедия / под ред. А. Подоляк. Т. 2. Москва: Эскмо, 2015. 752 с.

2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва: Рус. яз., 1989. Т. 2. 779 с.

3. Жаботинская С. А. Язык как оружие в войне мировоззрений. Майдан – Антимайдан: словарь-тезаурус лексический инноваций. URL: https://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf

4. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Минск, 1997. 324 с.

5. Селиванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 842 с.

6. Словарь морфем русского языка: около 52 000 слов / А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова. Москва: Русский язык, 1986. 1136 с.

7. <https://helpiks.org/1-54850.html>

ГРАМАТИКА

Matorina N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

УДК 81-13-115:81'367.6

THE COMPARATIVE ASPECT OF STUDYING STATIVES AS A PART OF SPEECH

In the article words of condition category are studied in comparative and synchronic aspect that provides an opportunity to indicate common and separate properties of impersonal predicative words in each of involved languages, and also get a deeper understanding of Slavic statives features as a grammatic group of words among other parts of speech. Studying a words of condition categories` problem in contemporary linguistic literature gives an opportunity to suppose, that the meaning of condition is a unique categorial sense, but not a special case of feature. It is shown, that a significant contribution into the words of condition category studying was made by Russianists, who, by discovering mentioned phenomenon in Russian language, made it possible to be discovered in other languages.

Key words: words of condition category, impersonal predicative words, statives, comparative analysis, synchrony.

Маторіна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІВ КАТЕГОРІЇ СТАНУ ЯК ЧАСТИНИ МОВИ

У статті станівники досліджуються в зіставно-синхронічному аспекті, що дає можливість виявити спільні та відмінні риси слів категорії стану в кожній із залучених мов, а також глибше усвідомити особливості слов'янських стативів як лексико-граматичного розряду слів на тлі інших частин мови. Вивчення проблеми слів категорії стану в сучасній лінгвістичній літературі призводить до висновку, що значення стану є особливим категоріальним значенням, а не окремим проявом ознаки. Акцентується, що значний внесок у вивчення категорії стану внесли саме вчені-русисти, які, відкривши даний феномен у російській мові, уможливили подібне відкриття в інших мовах.

Ключові слова: слова категорії стану, безособово-предикативні слова, стативи, зіставний аналіз, синхронія.

Маторіна Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ СЛОВ КАТЕГОРИИ СОСТОЯНИЯ КАК ЧАСТИ РЕЧИ

В статье слова категории состояния исследуются в сопоставительно-

синхроническом аспекте, что даёт возможность выявить общие и различные свойства безлично-предикативных слов в каждом из привлекаемых языков, а также глубже уяснить особенности славянских стативов как лексико-грамматического разряда слов на фоне других частей речи. Изучение проблемы слов категории состояния в современной лингвистической литературе даёт возможность полагать, что значение состояния является особым категориальным значением, а не частным случаем признака. Показывается, что значительный вклад в изучение категории состояния внесли именно ученые-русисты, которые, открыв данный феномен в русском языке, сделали возможным подобное открытие в других языках.

Ключевые слова: слова категории состояния, безлично-предикативные слова, стативы, сопоставительный анализ, синхрония.

Formulation of the problem. Words of condition category as a part of speech have been presenting an object of intent linguists' attention for more than a hundred years already. Controversity and complexity of approaches to the definition of grammatic status and words composition can be explained by the heterogeneity of the studied object itself, lying on the intersection of word formation, morphology, syntax and lexical semantics.

Analysis of latest publications. Words of condition categories' problem is urgent in compatative aspect. There are almost no works dedicated to this problem can be found. Among the studyings, that we managed to get aquanted with are the works by Zh. S. Sazhinov [17], G. I. Tiraspol'skiy [19], A. V. Zubkov [8] etc. Relevance of given article can be defined by the necessity of complex studying of semantic, word formation and grammatic features of words of condition category in comparative and synchronic aspect. Such a research gives an opportunity to define common and separate properties of impersonal predicative words in each of the involved languages and get a deeper understanding of Slavic statives' features as a grammatic group of words among other parts of speech.

Aim of the article is to study status and words of condition category compositions in works of native and foreign grammarians.

Presentation of the basic material. In Russian philology there can be defined following approaches to the words of condition category: 1) philologists deny the existence of words of condition category as an independent part of speech (V. M. Zhirmunsky, A. B. Shapiro и др.); 2) linguists admit the existence of words of condition category, but interpret it (V. V. Vinogradov, N. S. Pospelov, Ye. M. Galkina-Fedoruk, A. V. Isachenko, A. N. Tikhonov, V. M. Panfilov etc.); 3) scientists admit the existence of the condition category only formally, pointing out, that "it would be better to devide it between parts of speech, than to devide parts of speech just because of condition category" (V. A. Trofimov, Yu. D. Apresyan, V. N. Migirin, V. V. Shigurov etc [for more detailed information: 14; 15]. All in all, the majority of modern Russian philologists quite fairly consider the

condition category to be an independent part of speech.

We base on the opinion, that condition category exists in Russian language as an independent part of speech that appeared in Russian language as a result of words transposition from one part of speech to another. And we share the opinion of those scientists, who reckon, that the words of condition category is an independent part of speech, that has its own morphological, semantic and syntactic characteristics. These are words that mean static condition and play the role of predicate in impersonal sentences. In other words, condition category is an independent part of speech that expresses common meaning (or esteem) of living creatures, nature, environment in grammatic form of predicate in impersonal sentences: *Мне грустно... потому что весело тебе.* (M. Yu. Lermontov).

As researchers mention, in Ukrainian language, the phenomenon of condition can be expressed not only via grammatic category of verb condition, but via independent part of speech—the *founder!* The founder is a group of irrevocable words with categorial meaning of unprocceed condition as the additive in impersonal sentences: *Нам було приємно, а господарям приємніше! Сьогодні тепло, а вчора було тепліше. Тихо стало скрізь у лузі.* (Lesia Ukrainka).

Ukrainian researchers do not have fixed view on the status and composition of the words of condition category. One type of researchers—M. A. Zhovtobriukh [7], V. O. Horpynych [4], O. O. Selivanova [18] etc. — define the existence of condition category as an independent part of speech, while the other — A. P. Hryshchenko, L. I. Matsko, M. Ya. Pliushch — consider the founders in composition of other parts of speech, although they separate them and call prediactive adverbs etc. [5]

The founder was formed on basement of different parts of speech, but not in every lexical meaning, only in those, that are used as an additive. Among them there are: nouns (*пора, гріх, час, жаль, сором, лихо* та ін.: *Осінь чудова пора.* → noun; *Пора мені в путь.* → word of condition category), adverbs (*сумно, тяжко, весело, тепло, холодно* etc.: *Зелено, барвисто розпускались листя.* → adverb; *Зелено, барвисто на лугах і полонинах.* → word of condition category), modalists (*треба, необхідно, можна, варто: Не варто служити химерному світу.*). But in all cases only words that lose all their other functions and only play a role of main part of sentence in *monosyllables are able to become a founder.* So, to the founder belong such words as → *безлюдно, важливо, вітряно, видно, лихо, тихо* etc.

In foreign linguistics the issue of adding words of condition category to the independent part of speech has never been discussed earlier. For instance, linguists, who were studying English of both structured and traditional directions, were also studying a group of words of mentioned category in English either in the composition of an adjective, or in the

composition of an adverb. There is also no systematic explanation of mentioned category words in contemporary English dictionaries, in which they are interpreted either as adjectives, or as adverbs.

Words of condition category in foreign languages were added to the separate part of speech by soviet grammaticists, who had begun to study given part of speech as an independent grammatic class influenced by Russian grammatic tradition.

This way, L. I. Barmina consider words like *down, up, in, on* etc. to be the words of condition category: *your son is down with enteric* [1]. B. A. Ilyish studies this category not so widely, so, in his opinion, both words with morphological index (*a- element*), and words, that express condition, but refer to different parts of speech [9] may be included to the words of condition category. Some linguists (for instance, P. I. Shleyvis) limit this group only with *-a* words [21].

The existing points of view on words of condition category look like this: 1) words of condition category should be attributed to the separate part of speech; this words have their features (semantic, syntactic and morphological), that differ them from other parts of speech; 2) there is no significant difference between words of condition category and adjectives; 3) the third point of view was made up by V. G. Vilyuman [2], who reckons, that given words create not an independent part of speech, but a lexical category, because condition is expressed by different parts of speech (nouns, adjectives, participles)

Not so long ago the problem of statives was considered by A. V. Li [12], by giving a detailed analysis of the condition's expression in English, L. L. Lisina touched the issue of words of condition category valence [13]. N. V. Levina described words of condition category as a the core of semantic condition and looked through stages of their usage in English [11]. V. S. Volkov dedicated his dissertation to the description of words of condition category predicate [3].

Talking about English philologists, they used to use term "condition" or "stative" to define a special verb category in Jewish language. Only O. Jespersen in his "Grammar philosophy" mentioned the issue of words of condition category origin, however, he attributed them to adjectives or verbal adjectives too, that is common for foreign grammar [6].

In German language words of condition category are not separated to the independent part of speech, even though there is a row of words, that express condition and in the function of definition their usage is limited. [16]. So, N. G. Kozinskaya defines following types of adjectives: a) those, that have different semantics in attributive and predicative functions (15 слов); б) those, that do not have a function of prepositive definition (56 слов); в) with limited attributive usage (10 слов) [10]. The researcher reckons, that both in German and other languages the expression of condition in time plays the role of common lexical and grammatic meaning of condition

category. There are a lot of words, that mean person`s condition and play the role of subject in sentences. According to author`s opinion the following words may be refferd to the mentioned ones: *ansichtig, eingedenk, gram, imstande, schuld, wach, willens* и др.

Many Romanists (O. I. Bogomolova, N. M. Vasilieva, J.L. P. Pitskova, Ye. M. Wolf, V. G. Gak, A. A. Zaliznyak, M. D. Potapova, K. Kh. Rekosh, Ye. A. Referovskaya, A. K. Vasilieva, Yu. S. Stepanov, N. M. Shteinberg etc.) study items, that express condition. However, their studies do not go beyond admission of the existence of items, that express condition, or come down to studying only one constructuion, for instance, there is a research by T. N Cheltsova, that is dedicated to studying the construction «noun + etre + adjective» in logical and syntactic theory [20].

Conclusions and recommendations. So, a significant impact on studing the condition category was made by Russianists, who, by discovering this phenomenon in Russian language, made possible to make the same discovery in other languages. Studying of words of condition category problem in modern linguistic literarure gives an opportunity to suppose, that the meaning of condition is a special categorical item, but not just a special case of feature. Words of condition category take an active part in many languages development, enrich the vocabulary, that gives ground for fresh thoughts in the linguistic literarure.

References

1. Бармина Л. И. К вопросу о словах категории состояния в современном английском языке. *Ученые записки МГПИИЯ им. М. Тореца*. Москва, 1967. Т. 37. С. 18–26.
2. Вилюман В. Г. Семантика причастия II и категории состояния в английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1984. 18 с.
3. Волков В. С. Именное сказуемое со словами категории состояния в английском языке (семантический аспект) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1993. 18 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 336 с.
5. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Граматика української мови. 3-тє вид., допов. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
6. Есперсен О. Философия грамматики. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1958. 404 с.
7. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ, 1984. 424 с.
8. Зубков А. В. Слова категории состояния как новая часть речи на материале английского и русского языков : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2001. 120 с.
9. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка. Ленинград, 1971. 351 с.
10. Козинская Н. Г. Категория состояния в немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1969. 16 с.
11. Левина Н. В. Развитие функционально-семантического поля состояния с ядром словами категории состояния в новоанглийском языке : дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1985. 190 с.

12. Ли А. В. Категория состояния и разноуровневые средства ее выражения в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Одесса, 1982. 20 с.

13. Лисина Л. Л. Валентность слов категории состояния в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1970. 22 с.

14. Маторина Н. Слова категории состояния как часть речи (лингвоисториографический аспект). *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*: зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глуценка]. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. Вип. 3. С. 43–51.

15. Маторина Н. М. Из истории изучения слов категории состояния. *Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства*: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 19–20 жовтня 2016 р.). Слов'янськ: ДДПУ, 2016. С. 82–86.

16. Мельник А. Д. Проблема слов категории состояния в современной лингвистической литературе. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 2 (часть 2).

17. Сажинов Ж. С. Сопоставительная грамматика русского и бурятского языков. Морфология. Улан-Удэ, 1984. 143 с.

18. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

19. Тираспольский Г. И. Стативы в русском, болгарском и польском языках : дисс. ... докт. филол. наук. Сыктывкар, 1999. 308 с.

20. Чельцова Т. Н. Категория состояния в структуре современного французского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1980. 23 с.

21. Шлейвис П. И. Слова-предикативы в английском языке. Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1958. 128 с.

Сваричевська А.

– кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Інституту військово-морських сил, Національний університет «Одеська морська академія»
УДК 81.161.2'367.332

ВОКАТИВНІ СИНТАКСЕМИ ЯК МАРКЕРИ НОМІНАЦІЇ ТА ПРЕДИКАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглянуто особливості ускладнення семантичної структури речення за допомогою звертань. Охарактеризовано вокативні конструкції як засоби вираження вторинних імплікаційних предикатів у тексті. Проаналізовано умови використання конструкцій з імплікаційною семантикою та особливості їх композиційної будови.

Ключові слова: складне речення, вокатив, імплікаційний предикат.

Сваричевская А.

– кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры социально-гуманитарных и фундаментальных дисциплин Института военно-морских сил, Национальный университет «Одесская морская академия»

ВОКАТИВНЫЕ СИНТАКСЕМЫ КАК МАРКЕРЫ НОМИНАЦИИ И ПРЕДИКАЦИИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

В статье рассмотрены особенности осложнения семантической структуры предложения с помощью обращений. Охарактеризованы вокативные конструкции как средство выражения вторичных импликационных предикатов в тексте. Проанализированы условия использования конструкций с импликационной семантикой и особенности их композиционного строения.

Ключевые слова: *осложненное предложение, вокатив, импликационный предикат.*

Svarichevskaya A.

– candidate of Science (Theory of Education), the Department of Social Studies, Humanities and Basic Disciplines, Naval Institute, National University ‘Odesa Maritime Academy’

VOCATIVE SYNTHESIS AS A MARKER OF NOMINATION AND PREDICATION IN THE ARTISTIC TEXT

In article features of complication of semantic structure of the offer are considered by means of references. Vocative designs as means of expression secondary implication predicative in the art text are characterized. The reason of use by authors of designs with implication semantics is analyzed.

Key words: *the complicated offer, vocative designs, implication predicative.*

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика характеризується пошуком системи у багатогранній структурній організації мови, прагне створити типологію простого ускладненого речення з урахуванням не лише його структурних, а й семантичних особливостей.

Незважаючи на велику кількість наукових праць (Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Золотова Г. О., Арутюнова Н. Д., Слинько І. І., Кадомцева Л. О., Шульжук К. Ф., Будько М. В. та ін.) зараз немає однозначного трактування та беззаперечної концепції простого ускладненого речення в синтаксичній теорії. На думку І. Р. Вихованця, такі конструкції є „окремою синтаксичною формою поряд із простим та складним реченням, ускладнення якого, тим не менш, має семантичних характер” [2, с. 7]. Л. О. Кадомцева уточнює: «...речення ускладнюється тоді, коли створюється асиметрія між його семантикою і формою» [4, с. 8].

У сучасному мовознавстві простим ускладненим реченням називають таку синтаксичну одиницю, яка «з формально-граматичного боку є простою, а з семантичного – складною, тобто до її складу входить хоча б два семантичних предикати з властивою їм валентністю. Це монопредикативна, поліпропозитивна конструкція. Одна із пропозицій в такому реченні є основною, вона має ознаки предикативності та актуалізує зміст висловлювання. Інші пропозиції є вторинними, пов’язаними із основною різними типами логічних відношень” [1, с. 3].

Традиційно до ускладнених відносять речення із однорідними членами, відокремленими зворотами, речення із вставними та вставленими конструкціями, а також речення із звертаннями. Такі

конструкції є виразниками вторинної предикації, котра поряд із первинною репрезентується у реченнях зазначеного типу. Ознаками вторинної предикації є контекстуальна залежність від основного складу речення, додаткове повідомлення, синтаксична розчленованість, окремшеність, що досягаються за допомогою інтонації та відокремлення [7, с. 288].

Вторинна предикація пов'язана з поняттям імпліцитності, що є специфічним виявом вміння автора використовувати мову в процесі її комунікативного функціонування. Імпліцитна семантика в нашому розумінні – це прихована, нечітко виражена семантика чи, іншими словами, невербалізована частина семантики висловлювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про статус звертання як ускладнюючого компонента речення та носія предикативної ознаки досі є суперечливим. Неоднозначність у кваліфікації звертання зумовлена складністю його синтаксичної природи, поліфункційністю, труднощами диференціації домінуючої та варіантної функцій. Ці проблеми були предметом досліджень Шахматова О. О., Буслаєва Ф. І., Руднева О. Г., вагомий внесок у вивчення звертань зробили українські вчені Потєбня О. О., Тимченко Є. К., Бєвзенко С. П., Вихованець І. Р., Скаб М. С., Яценко І. Т. та інші.

На думку науковців, звертання – «це засіб комунікативного оформлення речення-висловлення, який спрямований на те, щоб спонукати співбесідника слухати, зосередити його увагу, а часто й виявити своє ставлення до мовця. Звертання становлять згорнені висловлення і мають потенційну предикативність, міра вияву якої може бути різною» [12, с. 406]. За слушним зауваженням Л. В. Корновенко, «звертання як актуальний компонент комунікативної ситуації в одному вживанні може реалізовувати кілька функцій, які актуалізуються залежно від конкретного комунікативного завдання» [6, с. 6]. Основними функціями звертання є конотативна, орієнтована на адресат мовлення, експресивна (оцінно-характеристична) та фатична (встановлення контакту).

Мета та завдання нашої роботи – визначити та схарактеризувати вокативні синтаксеми як маркери номінації та предикації у художньому тексті, окреслити їх функціональну багатогранність.

Виклад основного матеріалу. Потрактування звертання в його первинній функції передбачає його визначення як «компонента комунікативної структури висловлювання, що вживається в умовах безпосереднього чи опосередкованого спілкування» [9, с. 76]. Звертання – це ім'я адресата, чию увагу хоче привернути мовець, використовуване для встановлення контакту. Наприклад: *Що тобі сказати, синок?* [17, с. 28]. Але вокативна конструкція має й інші функції – вторинні. Функція адресації (апеляції) може співпадати з

функцією характеристичної, наприклад: *Іди геть, ледащо беззубе* [17, с. 50]. В означеному реченні звертання не стільки називає особу, скільки виражає його характеристику, суб'єктивну оцінку, слугує маркером предикативності.

Скаб М. С. наголошує на тому, що «в багатьох випадках одна і та ж конкретна номінація адресата мовлення в конкретній комунікативній ситуації може використовуватись для виконання кількох функцій, бути синкретичною з функціонального боку» [11, с. 34]. Особливою сферою вживання звертань є поетичне мовлення, де звертання може використовуватися і в первинній функції, якщо передається діалог двох осіб, напр.: *Кохана, будь щаслива! Коханий мій, бувай!* [13, с. 12]), і в функції умовної адресації, коли референт звертання входить в інформативний зміст висловлювання і може розглядатися як компонент речення. Наприклад: *Вітчизно, стіл мій, любий краю мій, прости мені* [13, с. 369]. Включеність звертання в структуру речення проявляється тут у вживанні напівпредикативної конструкції (*стіл мій, любий краю мій*), що співвідноситься із звертанням як субстантивним членом.

У поетичному мовленні нова інформація передається не лише за допомогою предикативного центру речення, а й через інші синтаксичні позиції, зокрема, звертання. Такі апелятиви мовознавці вважають вторинними, оскільки «звертання виникло з потреби називати того, кому адресують мовлення (конкретним особам, предметам, явищам), і первісно було позбавлене будь-яких емоційних та експресивних відтінків» [15, с. 148]. Позиція звертань у поетичних текстах відкрита для вираження відношень номінації та предикації. В останньому випадку проявляється «загальна властивість поетичного мовлення – послаблення протиставлення синтаксичних позицій за їхнім семантичним наповненням та комунікативними функціями» [5, с. 104]. «Для поетичного мовлення характерними є найрізноманітніші метафоричні й метонімічні звертання з дуже широкою первинною семантикою» [15, с. 218]. Як справедливо зауважує Щепін А. П., у таких конструкціях «семантика слова роздвоюється: пряме (власне лексичне) значення і переносне (метафоричне) значення співіснують, створюючи художньо-образну єдність. Звертання-образ відрізняється від інших видів звертань тим, що містить у собі приховане порівняння» [16, с. 50].

Мовний діалог як спосіб наближення та пізнання пояснює можливість вживання у ліриці звертань до будь-яких предметів. Проте, на думку Ковтунової І. І., необхідно диференціювати основні предметні (тематичні) різновиди звертань у поезії, «оскільки вони мають свої комунікативні нюанси та свої семантичні особливості в структурі поетичного тексту» [5, с. 96].

З-поміж апелятивів розрізняють звертання до істот та неістот. Серед першої групи можна виокремити найбільш характерні для лірики.

Звертання до товариша, коханої та інших близьких ліричному герою адресатів володіють найменшим ступенем умовності. Уявна діалогічна ситуація є близькою до реальної. Просторово-часовий зсув – наближення адресата до мовця – створює ілюзію збігу уявного діалогу з моментом мовлення. Наприклад: *Вчися чекати, друже, вчися чекати* [13, с. 47]; *Радійте смертним шалом, любі друзі* [13, с. 154]. Ще один поширений в ліриці тип звертань – звертання до осіб, віддалених у просторі та часі. Це апеляція до святих, героїв, політичних діячів, історичних постатей. У таких випадках у звертаннях зростає ступінь умовності, оскільки уявна діалогічна ситуація далека від реально можливої. Поряд із цим звертання до віддалених осіб збільшує масштаби поетичної свідомості та створює передумови для розширення внутрішнього змістового простору ліричного твору. Наприклад: *Відступляться обоження і гнів перед тобою, Матере і Діво* [13, с. 158]; *Станьте під небом високим, харони* [13, с. 265]; *У небо, у надвиш, за хмари за чорні, до сонця, Ікаре, спрямовуй свій лет* [13, с. 177]. Отже, комунікативне перенесення мовних форм діалогу із комунікативної ситуації усного спілкування в комунікативну ситуацію ліричного монологу здатне імпліцитно створювати образ широкого світу та відіграє важливу роль у поетичній свідомості.

Серед звертань до неістот є такі, що відіграють важливу роль у ліричній поезії. До них відносяться звертання до країн та континентів, до міст та їхніх атрибутів, до явищ природи та стихій, до простору та часу, до явищ емоційного та інтелектуального світу людини, до проявів людської культурної спадщини. Особливе місце в поетичних творах належить звертанням до рідної країни, до Батьківщини. Таке звертання може бути наповнене особливим прихованим сенсом, усвідомленням свого зв'язку із батьківщиною, особливою близькістю. наприклад: *О рідна стороно! Бувай здорова, ти щонайтяжча із моїх загуб* [13, с. 176]; *Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай!* [13, с. 251].

Композиційна форма звертання до природи здатна наповнюватися різним змістом, іноді дуже складним, пов'язаним із поетичним пізнанням, прагненням поглибити та розширити сферу людської свідомості, відчути та пізнати тайни природи. У такому випадку не природа уподібнюється людині, а навпаки, людина прагне збільшити масштаби свого внутрішнього світу аж до масштабів світу природи. Наприклад: *Лети ж, пожовклий золотий листочку, світами* [13, с. 149]; *Будь за сестру мені, косичена березо, за брата, клене, будь, за серце, все в сльозах* [13, с. 292].

Звертання до діяльності людського духу, до проявів внутрішнього світу можуть містити в собі загальний чи індивідуальний зміст, наприклад: *Розлуко, ти порізняєш нас чи єдишиш?* [13, с. 242], *Прощай же і ти, осиротілий мій біль* [13, с. 175]. Вокативи, у яких позначені

індивідуальні ознаки явищ, конкретизують внутрішній стан, надають йому неповторності, підкреслюючи цим зверненість до себе, до стану своєї душі, напр.: **Вельможне моє безголів'я! Моя безнадіє вельможна! Тепер я ваш бранець одвічний** [13, с. 175]; **Чи це не ти, душе моя схолола?** [13, с. 176].

Виокремлені групи звертань розрізняються не лише характером своєї предметної віднесеності, але й різним відношенням до ситуації природного усного діалогу, форма якого переноситься на комунікативну ситуацію спілкування поета зі світом.

Кожен предметний тип звертань окреслює своє коло поетичного сприйняття. Перевага певного типу звертань є показовою для індивідуальної поетики. Характер звертань відображає масштаб поетичного світу, діапазон спілкування. Звертання розкривають ті сфери життя, з якими тісно пов'язаний поет, виявляють співбесідників, з якими найчастіше він вступає в діалог.

Просте ускладнене речення як мінімальна мовна одиниця, у склад якої входить вокативна синтаксема, формується внаслідок згортання семантично складної конструкції. Дериваційною базою для таких речень служать семантично складні речення з модально-пропозитивними відношеннями та темпоральними відношеннями зі значенням одночасності.

Вихованець І. Р. розрізняє три типи ускладнених речень з вокативними конструкціями [3, с. 139–142]:

1) поліпропозитивне просте речення, що співвідноситься із семантично складною конструкцією, у якій непередикатний аргумент з функцією адресата, що супроводжує предикат вольової дії, у другому елементарному реченні виступає у функції діяча та залежить від предиката потенційної дії, наприклад: **Синочку мій, ти ж мами не гніви** [13, с. 157] / **Хтось попросив свого синочка, щоби він не гнівив мами; Смаж усе соняшникове насіння, Марто** [17, с. 35] / **Хтось порадив Марті, щоб вона смажила все соняшникове насіння; Їдь, Елю, додому** [17, с. 135] / **Хтось попросив Елю, щоб вона їхала додому;**

2) просте ускладнене речення зі звертаннями, що співвідноситься із семантично складною конструкцією, предикат першого елементарного речення якої виражений дієсловом зі значенням повідомлення, зміст якого обов'язково розкривається у другому елементарному реченні, наприклад: **А Підкова, Тимоше, задарма хату збудує** [17, с. 174] / **Хтось сказав Тимошеві, що Підкова збудує хату задарма; Тату, а Оксен був помер** [17, с. 289] / **Хтось розповів татові, що Оксен був помер; Радість у мене сьогодні, Катрусю** [17, с. 318] / **Дехто сказав Катрусі, що у нього сьогодні радість;**

3) речення, ускладнені вокативними синтаксемами, що є семантично складною конструкцією, елементарні речення якої пов'язані темпоральними відношеннями. Звертання у таких типах речень

семантично дублюють займенники другої особи та виконують тотожну семантичну функцію, наприклад: *Добрий ти в мене, Богдане* [17, с. 46] / *Богдан добрий в мене + Ти добрий в мене; Ти живий, Петрусику!* [17, с. 268] / *Ти живий + Петрусик живий.*

Здатність звертання виражати предикативні відношення відзначив ще О. М. Пешковський: «власне апелювальна функція звертання тісно пов'язана із функцією кваліфікації слухача, так що виходить щось середнє між звертанням та називним предикативним з опущеним *ти*. До таких випадків можна віднести прохання, образи, похвалу» [8, с. 407]. Що стосується звертання у художньому мовленні, то воно часто стає риторичним та естетичним центром, концентруючи в собі думку та почуття автора. Таке твердження можна проілюструвати наступними прикладами, у яких вокативні синтаксеми формують сурядний ряд із підсилювальним значенням: *Тоді прости, прощай, проклятий краю, вітчизно боягузів і убивць* [13, с. 86]; *Поезіє, покаро із покаро, моєї волі вікова в'язнице! Всю мертву воду випий із криниці* [13, с. 172]; *О вільна мово вірних побратимів, чом ти так рідко сходиш поміж нас* [14, с. 58]. Про складний характер звертань у поетичному мовленні йдеться і в «Російській граматиці» (1980 р.), у якій описано шляхи збагачення та перетворення функцій звертань у художніх творах. «Зберігаючи функцію називання того, кому адресоване мовлення, звертання в художньому, поетичному мовленні часто зосереджує в собі головну частину повідомлення» [10, с. 166]. Дуже часто у художньому творі звертання поширене лексемами із семантикою ознаки предмета, що, окрім значення адресації, вміщує в собі характеристику адресата.

Характеризація у звертаннях виражається різними способами: звертанням-прикметником, означеннями при звертаннях-іменниках, різноманітними відокремленими зворотами при звертаннях, що потребують докладного аналізу. Серед звертань, що імпліцитно характеризують адресата, на думку Ковтунової І. І., можна виокремити такі групи: звертання-характеристики, які виражені власне звертаннями, та такі, в яких відношення характеристики виражені різноманітними конструкціями з предикативним значенням.

До першої групи належать звертання, виражені прикметниками. Вони відзначаються помітною неоднорідністю, що зумовлено різною мірою наближення до розмовного мовлення. До таких структур уналежнюємо звертання, що виражають ласку, похвалу чи сварку, тобто такі, що містять позитивну чи негативну оцінку. Утворена конструкція виконує функції власне звертання та відокремленого звороту з предикативним значенням. Наприклад: *Тепер, сердешний, догоряй по пнях* [13, с. 48]; *Ти дозволь мені, рідний, відіслати його [листа]* [13, с. 61]; *Прохукай шибу, моя свята* [13, с. 324]. До цієї ж групи відносимо звертання, що містять порівняння чи метафору. Метафоризуються як конкретні, так і абстрактні поняття, наприклад: *Іваночку! Ти чуєш,*

доброокий?...Вусате сонечко моє [13, с. 85]. На ґрунті наведених прикладів можна зробити висновок про інформативну значущість прикметників у звертаннях, такі конструкції здатні давати яскраву індивідуальну характеристику адресатові мовлення, імпліцитно виражати його ознаки у контексті. Мова художніх творів прагне семантичної гнучкості, що досягається вживанням вокативних синтаксем у переносному значенні завдяки асоціативним зв'язкам.

Другою групою звертань, що характеризують адресата, є побудови з відокремленими зворотами (прикметниковими, прислівниковими та іменними сполученнями), наприклад: *Це ти, четвертоване серце, устеблене, стромишся в небо* [13, с. 267]; *Ти, янголе, припнутий гострожалими списками до тіла власного – хреста подоба – втрачаєш право самоуникання* [13, с. 146]; *Україно, тернова, свята і висока, Не зів'януть твої корогви золоті* [14, с. 74].

Якщо власне звертання розділяє відокремлений зворот та предикативну основу речення, то відокремлений зворот майже повністю бере на себе предикативно-характеристичну функцію, тобто є виразником імпліцитної предикації. Особливої уваги у художніх текстах заслуговують речення, у яких після вокативної конструкції наявні вставлені елементи, що виражають авторський коментар мовної ситуації. Наприклад: *Опшій так, Маркіяне Тадейовичу, (Тур знічено розвів руками і почервонів ще більше) ви все життя чесно виконували свої службові обов'язки* [17, с. 67]. Як зауважує Корновенко Л. К., авторський коментар вокативної ситуації виразно окреслює позиції адресата та мовця, «дає можливість виявити не лише безпосереднє реагування – вираження емоцій адресата в експліцитній формі, а й репрезентує імпліцитну трансляцію позитивних та негативних емоцій адресата» [6, с. 15].

Висновки. Використання різноманітних синтаксичних конструкцій у художньому тесті зумовлене передусім прагненням автора до максимальної передачі читачеві інформації, репрезентованої як експліцитно, так і за допомогою імпліцитних форм. Яскравим прикладом цього можуть служити вокативні синтаксеми як маркери художнього мовлення. Такі побудови є виразниками додаткової, прихованої інформації, особливо у поетичних текстах. Вони здатні виражати характеристику, імпліцитно передавати ставлення мовця до адресата, водночас виконуючи і первинну свою функцію – адресації. Наведений фактичний матеріал дає підстави для висновку про велику місткість змісту та функціональну багатогранність вокативних конструкцій, які репрезентують імпліцитну предикацію у художньому тексті.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні вокативних конструкцій в аспекті комунікативної настанови мовця у різних типах дискурсу.

Література

1. Будько М. В. Семантико-синтаксическая структура простого предложения: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Киев, 1992. 16 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наук. думка, 1983. 219 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 224 с.
4. Кадомцева Л. О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції): автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 1992. 32 с.
5. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис. Москва: Наука, 1986. 208 с.
6. Корновенко Л. В. Звертання у прагмалінгвістичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. 21 с.
7. Кульбабська О. В. Напівпредикативність як синтаксична категорія простого ускладненого речення. *Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство*: зб. наук. ст. Чернівці: Рута, 2003. С. 285–289.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Гос. уч.-педагогич. изд-во, 1938. 451 с.
9. Руднев А. Г. Синтаксис осложненного предложения. Москва: Учпедгиз, 1959. 198 с.
10. Русская грамматика: в 2-х т. Москва: Наука, 1980. Т. 2: Синтаксис. 709 с.
11. Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові: навч. посібник. Чернівці: Рута, 2003. 80 с.
12. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.
13. Стус В. Палімпсест: Вибране. Київ: Факт, 2006. 432 с.
14. Севернюк Т. Злам: Поезії. Чернівці: Прут, 1993. 168 с.
15. Українська система найменувань адресата мовлення: колективна монографія. Чернівці: Рута, 2008. 304 с.
16. Щепин А. Н. Обращение в поэтической речи. *Русская речь*. 1976. № 2. С. 46–51.
17. Яворівський В. Оглянься з осені. Автопортрет з уяви. Київ: Дніпро, 1984. 430 с.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

Alyeksyeyeva I.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of English Philology and Cross-Cultural Communication, Kyiv National Taras Shevchenko University

UDC 811.111'23

VERBALIZATION OF THE PSYCHOLOGICAL DISTANCE BETWEEN ADOLESCENCE AND EMERGING ADULTHOOD IN NARRATIVES

(based on emerging adults' letters to their teenage self)

The article looks into three letters written by emerging adults to their adolescent selves in order to depict the process of identity construction and negotiation. Applying linguistic analysis, the research reveals that emerging adults assume the role of a knowledgeable and experienced mentor and therefore psychologically distance themselves from their teenage selves. The verbalization of the role is achieved by shifting personal and temporal deixis in the narrative with the help of the second person pronoun, present and future forms of verbs and the Imperative mood.

Key words: narrative, identity, psychological distance, adolescence, emerging adulthood, deixis

Алексеева I.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації

Кіївського національного університету імені Тараса Шевченка ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДИСТАНЦІЇ МІЖ ПІДЛІТКОВИМ ТА РАННІМ ДОРΟΣЛИМ ВІКОМ

(на матеріалі листів 25-річних до себе-підлітка)

У статті досліджуються три листа, написані авторами в віці ранньої дорослості до себе-підлітків з метою простежити процес формування своєї ідентичності. Лінгвістичний аналіз нарративів дозволяє виявити роль обізнаного та досвідченого ментора, яку намагаються грати автори листів по відношенню до себе в підлітковому віці, що вказує на існування між ними психологічної дистанції. Вербалізація цієї ролі в наративі досягається за допомогою зсуву особового та часового дейксису, який забезпечують особовий займенник другої особи, форми дієслова теперішнього та майбутнього часу, а також наказовий спосіб.

Ключові слова: наратив, ідентичність, психологічна дистанція, підлітковий вік, рання дорослість, дейксис.

Алексеева И.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры английской филологии и межкультурной коммуникации

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ДИСТАНЦИИ МЕЖДУ ПОДРОСТКОВЫМ И РАННИМ ВЗРОСЛЫМ ВОЗРАСТОМ (на материале писем 25-летних к себе-подростку)

В статье исследуются три письма, написанные авторами в раннем

взрослом возрасте себе-подросткам с целью проследить процесс формирования своей идентичности. Лингвистический анализ нарративов позволяет выявить роль знающего и опытного ментора, которую пытаются играть авторы писем по отношению к себе в подростковом возрасте, что свидетельствует о наличии между ними психологической дистанции. Вербализация этой роли в нарративе достигается с помощью сдвига личного и временного дейксиса, который обеспечивается употреблением личного местоимением второго лица, глагольными формами настоящего и будущего времени, а также повелительного наклонения.

Ключевые слова: нарратив, идентичность, психологическая дистанция, подростковый возраст, ранняя взрослость, дейксис.

Formulation of the problem. Linguistics of the 21st century develops within the anthropocentric paradigm, which means regarding language primarily as a medium and a tool of cognition and self-expression. Linguistic research, therefore, is aimed at collecting language data so as to comprehend workings of human mind and psyche. The anthropocentric approach enables researchers to contribute to the interdisciplinary studies that are conducted at the intersection between linguistics, psychology, sociology, cognitive and cultural studies.

Since language provides with a key to understand its speakers, linguistics is well-equipped to study the 21st century Western personality that have inherited and then aggravated controversies of Postmodernism. Made up of numerous groups, modern Western societies may be viewed as the most complex ever: the unprecedented longevity, migration, revision of mores with regard to sexual orientation and, consequently, a remarkable rise of various non-traditional sexual groups have added heterogeneity to the social landscape. It is not surprising, then, that, exposed to this diversity, modern individuals have to negotiate and then may need to re-negotiate their identities, currently seen as a dynamic phenomenon comprising multiple components (for example, gender, ethnic, national, cultural, age, professional, class to name just a few).

It is quite obvious that identity may be fully embraced only within this multidisciplinary research, where an individual's speech provides scholars with the material to be examined and where linguistics comes in handy for a researcher.

Analysis of the recent investigations and publications. The data that 'feed' research into identity are usually extracted from people's personal stories, i.e. narratives. The stories told in retrospect give shape and meaning to one's life and play the crucial role in identifying one as a personality by uniting self and memories in one memory fabric and by weaving a continuous story of a life journey through establishing causal relations between events and states. Identity-shaping narratives are studied within a number of sciences, e.g., narrative psychology, sociology, literary criticism, discourse studies, communication and cultural theory (see, for example, [1;

2; 3; 9; 10].

Another approach to narratives is aimed at discovering patterns of story-telling, which has revealed two types of narrative of personal experience that are believed to influence strongly both one's perception of events, their nature and one's cognition [11].

Numerous scholars look into social interactions to study the link between identity and place (see [12; 14]).

Recognition of social groups defined by sexual identity has opened another field of research that focuses on investigating identity work carried out by those who have to deal with incompatible identities (e.g., sexual and religious). The strategies they use to negotiate and accommodate these conflicting components have been studied through narratives in psychology [7].

Intercultural communication, in its turn, brings up the issue of kaleidoscopic representation of one's identities in interactions: participants may prioritize different identity facets at different stages of a conversation which may turn cross-cultural interactions into a puzzling game that is of particular interest for communication studies and linguistics (see [4]).

Despite its intensity and multiple approaches, the research into identity issues still shows some lacunas. One of these unexplored areas is the perspective of self taken by an individual when moving on to a next stage in life. Linguistic analysis of narratives will shed light onto this phenomenon, which makes the study **relevant**.

The purpose of the paper is to study language means used by emerging adult narrators to verbalize their adolescent past and to identify their current psychological positioning in respect to the teen stage.

The purpose presupposes solving the following **objectives**: 1) to define the emerging adulthood and importance of its narratives for one's identity formation; 2) to distinguish and analyze language means used in emerging adults' narratives to mark psychological positioning to their adolescent selves, and 3) to specify identities seen as meaningful for identity construction at the emerging adulthood stage and their verbal markers.

Presentation of the basic material and interpretation of the results of the investigation. The research is based on the analysis of the article '*Don't pretend to be something you're not*': a letter to my teenage self written by three female authors, Samantha Theminimulle, Niellah Arboine and Liv Little, and published in *The Guardian*, June 1, 2019 [13]. The article is, in fact, made up of three letters by three emerging adults in response to extracts from their own diaries written at the age of 14-16.

Before analysing the letters, it is worth mentioning that 'emerging adulthood' is a term proposed in 2000 by U.S. developmental psychologist Jeffrey Jensen Arnett. 'Emerging adulthood' is defined as a developmental stage that is neither adolescence nor young adulthood but is theoretically and empirically distinct from them both, spanning the late teens through the

twenties, with a focus on ages 18 to 25. Emerging adulthood is distinguished by relative independence from social roles and from normative expectations. Having left the dependency of childhood and adolescence, and having not yet taken on the responsibilities that are normative in adulthood, emerging adults engage in identity exploration, a process of trying out various life possibilities (e.g., in love, work, and worldviews) and gradually moving toward making enduring decisions [5]. The importance of the stage can hardly be overestimated, and this is confirmed by dynamic research carried out in this field (see, for example, [8; 15]).

The authors of *The Guardian* publication are the top management of *gal-dem*, a British online and print publication 'committed to sharing perspectives from women and non-binary people of colour [6]. The key words in this journal's Internet self-presentation are *women, non-binary* and *of colour*. These words outline the three social groups that are the publication's target audience and these are the identities that are at the heart of the letters to self. The identities of the *Guardian* feature are, correspondingly, cultural (described by Samantha Theminimulle, a British citizen of Sri Lankan origin), racial (Niellah Arboine, British of Jamaican descent), and sexual (Liv Little, a black Lesbian).

The striking peculiarity of the three letters is the role assumed by the authors in respect to their teen selves. This role, by and large, determines their perception of the distance between themselves now and their adolescent selves. The three texts are a first-person narration, where the authors address their teenage selves using the second person pronoun *you* and construct themselves today as knowledgeable mentors. This role is constructed with the help of modal verbs of necessity and obligation and the forms of the Imperative mood: *You don't have to ignore..., ...don't pretend, don't mindlessly be what your parents want you to be..., ...try to see, Be true to yourself, Learn about..., Don't wait, Don't think...* Interestingly, the effect created by this language use, is an illusion of no time distance (the 25-year-old emerging adult seems to be talking to a teenager who is living through the hurdles here and now). It is easy to see when comparing, for example, *don't wait* vs *I should not have waited*). The 'here and now' perception is boosted with the help of the present tenses used to describe the authors' past experience, lived through during the adolescent stage (*You feel forced to lie, you don't realize, you sing, you deserve to figure out what you like*).

However, the psychological distance between the addresser (emerging adult self) and the addressee (adolescent self) seems to be quite considerable. The 25-year-old narrator appears to be so wise and omniscient that she can see clearly the teenage addressee's future. This impression is created with the help of future tenses used to express prediction (*you'll come to appreciate..., you'll blame your parents, you'll start cooking more, you'll tell your friends, you'll chat over MSN*). The meaning of the tense form is a blatant transposition: the events foretold are, in fact,

already the past. The statements *It's a long journey..., I'll let you into a little secret* imply the emerging adults' experience and knowledge of life.

What makes the emerging adult self drastically different and, in fact, more advanced compared to the teen self is the successful solution of the main challenge in adolescence, i.e. one's being different and not fitting in. The idea of difference and maladjustment is recurrent in all the three narratives: *there's no one around who looks like you, eats like you, or lives like you; being too different; fitting in is the most important thing; feeling of not fitting in; trying too hard to fit in with your white peers, you are spending your time at school trying to fit in*. Succeeding in coping with difference gives the emerging adult the right to mentorship and justifies their feeling of psychological distance.

As it may be seen from the narratives, different identities cause rifts in different aspects. The clash between two cultural identities (British and Sri Lankan) is dealt with by accepting the parents' ethnic identity though *embracing your Sri Lankan identity, through learning how to balance your parents' point of view with yours* and, in emerging adulthood, regretting *not waking up and smelling the Sri Lankan food sooner*, food here obviously standing for the ethnic culture in its entirety.

As for racial identity in Niellah Arboine's case, then the challenge lies in coping with the stereotype of the black which she did not match as a teenager in respect to hobbies, clothes, and attitude to studies. The discrepancy is expressed metaphorically in the image of *Oreo: somehow black on the outside but white on the inside* followed by the worrying question *Are you somehow failing at being black?* Experience gained later on teaches the author that *there is no right way to be black*, the language offers a new category – *blerds* (black nerds) – that puts Niellah into a social group which legitimizes her racial identity and interest in science. The emerging adult concludes that her racial identity is her inseparable part that 'comes in a package': *to be black you just have to be black; Black is who you are; it's not about what you wear or the music you listen to, or how you speak*.

Dealing with the issue of her homosexual identity sets one in opposition to the mainstream society. To embrace this part of oneself requires discovering *unknown territory* that is *new* and *confusing*, so Liv Little has to challenge the society, namely the idea of socially approved *heteronormative relationships*, and *to unlearn what society packages as the norm*. This experience will transform *old Liv* into a new person: *you will grow brave and listen to what inner voice is telling you*. The opposition *old – new, society – inner voice* deliver the idea of fundamental transformation, which justifies the psychological distance between the teen and the emerging adult.

Conclusions. The research into the letters written by emerging adults to their teenage selves has revealed the psychological distance the

individuals feel when they move from adolescence to emerging adulthood. The emerging adults shift personal and temporal deixis: they use the second person pronoun *you* to refer to their own teen selves, employ the present tenses to talk about their past experience and the future tenses to tell about past events that followed a certain point in the past. These modifications create the effect of psychological distance and turn emerging adults into omniscient mentors to their adolescent selves.

The identities that undergo the emerging adults' retrospective analysis are cultural, racial, and sexual. In each of the cases, the clash occurs along specific lines: cultural identity presupposes a rift between one's two cultures, racial identity implies following or breaking a stereotypical behaviour, sexual identity requires breaking social norms and discovering one's own way to shape relations. Embracing one's identity in its entirety and, finally, achieving psychological integrity entail the psychological distance between the adolescent self and the emerging adult.

Perspectives of further investigations. Studying identity as it is expressed in communication is a promising field for linguistic research. The current paper is an attempt to uncover phenomena that occur in one's psyche when passes through life stages. In order to advance in this tentative investigation, a researcher needs to collect a larger sample of narratives produced by people of various age groups. It is linguistic analysis of language means used in personal stories that will reveal the working of human mind and explain how individuals construct and negotiate their identities and how they interpret their experience.

References

1. Беспалова Ю. М. Нарративное пространство личного дневника (социологический подход). *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. Тюмень, 2015. Том 1. № 1. С. 67–74.
2. Зайцева Ю. Е. Я-нарратив как инструмент конструирования идентичности: экзистенциально-нарративный подход. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Психология. Педагогика*. Санкт-Петербург, 2016. Серия 16 (1). С. 118–138.
3. Скляр Н. В., Тамбовцева Д. А. Нарративные стратегии в автобиографиях М. Райх-Райницкого «Моя жизнь» и «Сейчас» К. Х. Борера. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*. Воронеж, 2018. Т. 2, № 2. С. 61–66.
4. Alyeksyeyeva I. Identity play through a standup comedian's eyes. *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство*: зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015) / упоряд.: Калитчак Р. Г., Зазуляк З. М. Львів: Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Ч. 1. С. 277–284.
5. Emerging Adulthood. *APA Dictionary of Psychology*. URL: <https://dictionary.apa.org/emerging-adulthood>
6. gal-dem. URL: <http://gal-dem.com/about/> (Last accessed: 27.08.2019)
7. Jaspal R. 'I never faced up to being gay': sexual, religious and ethnic identities among British Indian and British Pakistani gay men. *Culture, Health &*

Sexuality. 2012. Vol. 14, No.7. P. 767–780.

8. McAdams D. P. Life Authorship: A Psychological Challenge for Emerging Adulthood, as Illustrated in Two Notable Case Studies. *Emerging Adulthood*. 2013. Vol. 1, No. 2. P. 151–158.

9. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative Identity. *Current Directions in Psychological Science*. 2013. Vol. 22, No. 3. P. 233–238.

10. Narrative and Identity. John Benjamins Publishing Company, 2001. 307 p.

11. Ochs E. Narrative Lessons. *A Companion to Linguistic Anthropology* / Ed. A. Duranti. Blackwell Publishing, 2004. P. 269–289.

12. Taylor S. Narratives of Identity and Place. Routledge, 2009. 160 p.

13. Theminimulle S., Arboine N., Little L. 'Don't pretend to be something you're not': a letter to my teenage self. *The Guardian*. June 1, 2019. URL: <https://www.theguardian.com/society/2019/jun/01/a-letter-to-my-teenage-self-gal-dem#comments> (Last accessed: 28.08.2019)

14. Twigger-Ross C. L., Uzzell D. L. Place and Identity Processes. *Journal of Environmental Psychology*. 1996. Vol. 16. P. 205–220.

15. Schwartz S. J. Turning Point for a Turning Point: Advancing Emerging Adulthood Theory and Research. *Emerging Adulthood*. 2016. Vol. 4, No. 5. P. 307–317.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Проскурин И.

– аспирант кафедры славянских языков Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды

КОНЦЕПТ «ИСКУШЕНИЕ» В ОДНОИМЁННОМ СТИХОТВОРЕНИИ И. А. БУНИНА И В ХРИСТИАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Цель данной статьи – сопоставить концепт ИСКУШЕНИЕ в одноимённом стихотворении И. А. Бунина и в христианской культуре. Такое сопоставление важно для понимания основ мировоззрения писателя, получившего отражение в его творчестве.

Ключевые слова: вербализация концепта; парадигматический анализ лексики поэтического текста; лирическое наследие И. А. Бунина.

Проскурін І.

– аспірант кафедри слов'янських мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

КОНЦЕПТ «СПОКУСА» В ОДНОИМЕННОМУ ВІРШІ І. А. БУНІНА ТА У ХРИСТІАНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Мета статті – співвіднести концепт «спокуса» в однойменному вірші І. А. Буніна та в християнській культурі. Подібне співвіднесення є важливим для розуміння світоглядних засад письменника, що знайшли віддзеркалення у його творчості.

Ключові слова: вербалізація концепту; парадигматичний аналіз лексики поетичного тексту; лірична спадщина І. А. Буніна.

Proskurin I.

– Post-graduate Student, Slavonic Languages Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

THE CONCEPT OF «TEMPTATION» IN THE I. BUNIN'S POEM OF THE SAME NAME AND IN THE CHRISTIAN CULTURE

Bunin's poem «Temptation» is a variation on fall theme from Third chapter of Genesis. Probably, roots of Bunin's inspiration was Gnostic versions of the fall. The article's aim is an alignment of concept «temptation» in Bunin's poem of the same name and in Christian culture. This alignment is important for understanding of author's worldview which represented in his art.

Key words: concept verbalization; paradigmatic analysis for lexicon of poetic text; lyric legacy of Bunin.

Термин *концепт*, как известно, получил множество разных определений. В данной статье в качестве рабочего принимается дефиниция концепта как ментального образования, различно вербализуемого и выступающего базовой единицей культуры (культурный концепт), в том числе и её религиозной составляющей, или содержания художественного произведения (художественный концепт). Подобные дефиниции близки к определениям в рамках культурологического подхода, представленного, в частности, в трудах

Ю. С. Степанова [11] и других учёных.

Анализ последних исследований. О. А. Бердникова в статье «Мотивы искушения в творчестве И. А. Бунина в аспекте христианской антропологии» отмечает, что «для творческого сознания И. А. Бунина значимыми являются темы первородного греха и искушения» [2]. В связи с этим О. А. Бердникова полемизирует с Ю. Мальцевым и другими исследователями, утверждающими, что «в мире Бунина нет понятия греха» [2] и «аморальность Бунина – признак подлинности, ибо обычная мораль оказывается, как и всё установленное людьми, условной схемой, в которую не укладывается стихия естественной жизни («живой жизни»)» [2]. По мнению О. А. Бердниковой, мировоззренческим базисом осмысления Буниным *тёмной стороны любви* является христианская антропология. О. А. Бердникова подтверждает свою позицию, отмечая в проблематике Бунинского творчества наличие коллизии соотношения в человеке безлично-природного и личностной духовного.

В. Ф. Ходасевич в эссе «*Erotopoeignia*» высказал мнение, что поэзия религиозна по самой своей природе и художественно лишь то, что корнями уходит в миф, христианский или иной [12, с. 277]. По нашему мнению, эта мысль В. Ф. Ходасевича, хотя, возможно, и не относится ко всем художественным произведениям, но вполне применима к воззрениям по этому поводу И. А. Бунина, глубоко воспринимавшего религиозную сущность искусства и справедливо негодовавшего, осуждая богохульные кощунства С. А. Есенина [4, с. 13].

Цель данной статьи – сопоставить концепт *искушение* в одноимённом стихотворении И. А. Бунина и христианской культуре. Такое сопоставление существенно для понимания основ мировоззрения писателя, получившего отражение в его творчестве.

В час полуденный, зыбко свиваясь по Древу,
Водит, тянется малой головкой своей,
Ищет трепетным жалом нагую смущённую Еву
Искушающий Змей.
И стройна, высока, с преклонёнными взорами Ева,
И к бедру её круглому гривою ластится Лев,
И в короне Павлин громко влияет с запретного Древа
О блаженному стыде искушаемых дев.

ИСКУШЕНИЕ ЕВЫ ЗМИЕМ – центральная лексическая парадигма стихотворения. В её состав входят подпарадигмы ЗМЕЙ-ИСКУСИТЕЛЬ (водит, тянется малой головкой своей, ищет трепетным жалом) и ОБЪЕКТ ИСКУШЕНИЯ (нагая; смущённая; стройна, высока, с преклонёнными взорами). Также мы можем выделить парадигму сакрального, репрезентированную субстантивами, об особой функции которых в стихотворении свидетельствует их написание с заглавной

буквы (Древо; змей; Лев; Павлин). В составе парадигмы сакрального три субстантива – номинации животных (Лев; Павлин; Змей), четвёртый субстантив – Древо – подразумевает Древо Познания Добра и Зла.

О. А. Бердникова в исследовании «Мотивы искушения в творчестве И. А. Бунина в аспекте христианской антропологии» справедливо отмечает, что «Ева оказывается окружённой со всех сторон искушителями: внизу – Лев, вверху – Павлин, а посередине – Змей, поэтому у Евы как бы не остаётся выбора и искушение становится неизбежным. Таким же неизбежным оно будет и для всех «искушаемых дев», во все времена, о чём и возвещает крик Павлина в последней строке стихотворения, по композиционным законам лирического текста несущей обобщающую мысль» [2, с. 18]. Кроме того, отмечает исследовательница, ««блаженный стыд» – типичный для творческого сознания Бунина оксюморон, в котором антиномически соединяются осознание греховности человека и вместе с тем признание открывшейся в нём чувственности как источника телесного и душевного наслаждения» [2, с. 18]. Исходя из того, что «Искушение» – «поэтическое завещание» писателя, «подводящее итог жизненному и писательскому пути» [2, с. 17], О. А. Бердникова указывает, что «аксиологическая двойственность в целом характерна для авторской позиции И. А. Бунина» [2, с. 18].

У И. А. Бунина содержание концепта ИСКУШЕНИЕ сводится к тому, что некто или нечто воздействует на субъект с целью сподвигнуть его на греховное действие.

Сопоставим содержание концепта *искушение* у И. А. Бунина и толкование значения слова ИСКУШЕНИЕ в БАС, словарях синонимов, этимологическом словаре Г. П. Цыганенко и у Иоанна Златоуста.

Словари синонимов русского языка указывают, что синонимами слова *искушение* выступают слова *соблазн* и *испытание* [1, с. 183; 7, с. 155; 8, с. 59].

Словарь современного русского литературного языка АН СССР определяет искушение как соблазн [9, с. 473], а соблазн как греховное искушение [10, с. 38].

Тавтологичность словарных дефиниций заставляет обратиться к этимологии слова, выступающего ключевым вербализатором концепта.

Г. П. Цыганенко пишет, что «искушение, искус – «испытание, проверка чьих-нибудь качеств». Заимствовано из старославянского в древнерусский период. Старославянское *искусъ* «проба, испытание», «соблазн» объясняется различно. Одни полагают его калькой греческого *peira* «испытание, проба, попытка», производного от *peiraō* «подвергаю испытанию, пробую». Другие считают, что оно образовано с помощью темы -ь от глагола *искусити*, производного с префиксом *ис-* от праславянского **kusiti* «отведывать, попробовать», встречающимся в современном русском языке только с приставкой (искусить) или

префиксом и постфиксом: *покуситься, покушаться* «попытаться совершить что-либо». Полагают, что глагол **kusiti* заимствован из готского. Корень его *кус-* не связан с тем корнем *кус-*, который содержится в глаголе *кусать*, а развился из индоевропейского **gous/*geus* – отведывать, испытывать» [13, с. 161]. Таким образом, этимология слова подтверждает библейский нарратив об искушение Евы, которое заключалось в том, что она *вкусила* плоды запретного Древа.

Святитель Иоанн Златоуст толкует суть искушения Евы змием следующим образом: «Что пользы жить в раю, коль скоро нельзя пользоваться тем, что есть в нём, а приходится испытывать тем большую скорбь, что смотреть можно, а удовольствия, происходящего от пользования, не получают» [6, с. 182].

В стихотворении И. А. Бунина искусителем выступает змей, искушаемой – Ева, что соответствует библейскому нарративу.

В современном русском литературном языке концепт ИСКУШЕНИЕ стал своеобразным гиперонимом, обобщающим его отдельные виды как отдельные виды как гипонимы.

В стихотворении И. А. Бунина искушаемых дев охватывает стыд отнюдь не по причине того, что они собираются вкушать некие фрукты. Здесь речь идёт скорее о соблазне, нежели об искушении. Значение же искушения как испытания – герменевтическое [3, с. 59].

Выводы. Содержание концепта ИСКУШЕНИЕ в одноимённом стихотворении И. А. Бунина отлично от понимания искушения как испытания в рамках христианской культуры. Не представлено в стихотворении И. А. Бунина новозаветное осмысление искушения как «соблазна», который «должен прийти в мир, но горе тому, через кого он придёт». Совпадение между стихотворением Бунина и библейским нарративом неполное: в третьей главе Бытия отсутствуют Лев и Павлин, выступающие, наряду со Змием (единственным искусителем в библейском нарративе), как искусители, в стихотворении Бунина.

Литература

1. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка. Москва: Сов. энциклопедия, 1969. 600 с.
2. Бердникова О. А. Мотивы искушения в творчестве И. А. Бунина в аспекте христианской антропологии. *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*. 2009. № 1. С. 12–19.
3. Библейские комментарии отцов Церкви и других авторов I–VIII веков. Ветхий Завет. Том I: Книга Бытия 1–11. Тверь: Герменевтика, 2004. 304 с.
4. Бунин И. А. Полное собрание сочинений в 13-ти томах. Москва: «Воскресенье», 2006. Т. 9. 592 с.
5. Бунин И. А. Собрание сочинений. В 6-ти т. Москва: Художественная литература, 1987. Т. 1. 687 с.
6. Священное Писание в толкованиях святителя Иоанна Златоуста. Беседы на книгу Бытия. Москва: «Ковчег», 2000. Том I. 912 с.
7. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. Составил

Н. Абрамов. Санкт-Петербург, 1911. 196 с.

8. Словарь синонимов русского языка. Москва: Центрполиграф, 2009. 307 с.

9. Словарь современного русского литературного языка. Москва; Ленинград: Издательство АН СССР, 1956. Том пятый. 965 с.

10. Словарь современного русского литературного языка. Москва; Ленинград: Издательство АН СССР, 1963. Том четырнадцатый. 700 с.

11. Степанов Ю. С. Концепт. *Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Школа «Языки русской культуры». 1997. С. 40–76.

12. Ходасевич В. Ф. Литературная критика 1922–1939. Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2017. 350 с.

13. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. Киев: Радянська школа, 1989. 511 с.

СТИЛІСТИКА

Овчаренко Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, декан філологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'373.4

ТОЧНІСТЬ І КОМУНІКАТИВНА ПОВНОЦІННІСТЬ ФАХОВОГО ВИКЛАДУ

Наукова розвідка продовжує цикл публікацій автора, присвячених фаховій комунікації. У статті розглядається одна зі складових комунікативної повноцінності фахової мови – точність висловлювання. Розглянуто специфіку використання мовних засобів у спеціальних текстах, покликаних адекватно відобразити авторську думку та відповідати стилістичним настановам. Зокрема проаналізовано особливості термінів, їхніх дефініцій і загальноживаних слів, а також роль синонімів, паронімів та багатозначних слів як чинників досягнення точності викладу.

Ключові слова: фахова комунікація, фаховий виклад, комунікативна повноцінність мови, точність, мовний засіб, термін, загальноживане слово, синоніми, пароніми, багатозначні слова.

Овчаренко Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы, декан филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ТОЧНОСТЬ И КОМУНІКАТИВНАЯ ПОЛНОЦЕННОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИЗЛОЖЕНИЯ

Научное исследование продолжает цикл публикаций автора, посвященных профессиональной коммуникации. В статье рассматривается одна из составляющих коммуникативной полноценности профессионального языка – точность высказывания. Рассмотрено специфику использования языковых средств в специальных текстах, призванных адекватно отображать авторскую мысль и соответствовать стилистическим установкам. В частности, проанализированы особенности терминов и их дефиниции, общеупотребительных слов, а также роль синонимов, паронимов и многозначных слов как факторов достижения точности изложения.

Ключевые слова: профессиональная коммуникация, профессиональное изложение, коммуникативная полноценность языка, точность, языковое средство, термин, общеупотребительное слово, синонимы, паронимы, многозначные слова.

Ovcharenko N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Dean, Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University

ACCURACY AND COMMUNICATIVE COMPLETENESS OF PROFESSIONAL EXPRESSION

Scientific research continues the series of publications by the author on professional communication. The paper deals with one of the components of the communicative value of a professional language – the accuracy of expression. The specificity of using linguistic means in special texts, designed to reflect adequately the author's opinion and conform to stylistic guidelines, is considered. In particular, the peculiarities of terms, their definitions and common words are analyzed, as well as the role of synonyms, paronyms and polysemantic words as factors for achieving accuracy of expression.

Key words: *professional communication, professional expression, communicative completeness of language, accuracy, language means, term, common word, synonyms, paronyms, polysemantic words.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В інформаційному суспільстві особливе значення має надаватися комунікативним якимостям мовлення й майстерності добору виражальних засобів, які відповідають меті висловлювання. Саме вони значною мірою є запорукою комунікативної повноцінності тексту і мають прагматичне значення для фахового мовлення. Професійні галузі потребують точної, вичерпної та однозначної інформації, що, своєю чергою, мотивує актуальність дослідження проблем комунікативної досконалості текстів фахового використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комунікативної точності висловлювання в окремих стилях мови, зокрема української, розглядалося мовознавцями (Б. М. Головін, Б. С. Мучник, В. М. Русанівський, О. М. Соколов та ін.). Дослідження показали, що зумовленість цього критерію в текстах різної стильової приналежності відрізняється. Наприклад, у художній сфері спілкування прослідковується естетична природа точності, тоді як у розмовно-побутовій – міжособистісна. Особливу увагу українських лінгвістів привертала ясність, точність і осмисленість наукового викладу, який є різновидом фахової мови та має специфічні характеристики (пор. праці Н. Ф. Непийводи, П. О. Селегія та ін.). Вивчення проблеми на ґрунті фахової мови в цілому ще потребує своєї реалізації.

Метою статті є дослідити точність фахової мови як складову її комунікативної повноцінності. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких **завдань**: окреслити поняття «комунікативна повноцінність», уточнити критерії оцінювання повноцінності фахового викладу щодо його комунікативних можливостей, дослідити специфіку комунікативної точності спеціальних текстів, проаналізувавши використовувані мовно-виражальні засоби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Точність називають серед ключових ознак комунікативно придатного тексту. Стосується така важлива характеристика більшою чи меншою мірою усіх стильових різновидів мовлення, проте в мові спеціального використання відіграє

особливу роль, адже фаховий виклад має розкривати сутність певної справи (професійних дій, виробничого процесу, технологічних характеристик тощо), несуперечливо, логічно й чітко подавати інформацію, мати зрозумілу та ясну мету, передбачає ґрунтовну обізнаність автора в питанні. Фаховій літературі та документації як зразкам книжного стилю української літературної мови властива попередня підготовленість мовлення. Таке відтворення фахового тексту вимагає використання відповідних мовних одиниць різних рівнів: термінології, засобів словотворення, синтаксичних конструкцій та ін. Так, наприклад, аналіз науково-технічних текстів доводить, що «дотримання або порушення комунікативної точності трапляється тоді, коли автори невдало використовують лексичні засоби української мови – синоніми, омоніми, пароніми, багатозначні слова тощо» [4, с. 187].

Слідом за Б. С. Мучником Н. Ф. Непийвода розрізняє точність фактичну й комунікативну. Безпосередньо точність тексту неможлива без точності авторської думки, її цілковитої відповідності дійсності. Отже, комунікативна точність має прямий зв'язок із точністю фактичною, є її наслідком і полягає в адекватному доборі мовних засобів.

В окремому випадку комунікації мовна одиниця (йдеться як про загальноновживану лексику, так і про спеціальну, зокрема терміни) реалізує свій актуальний зміст через лексичне значення, яке складається з одного чи кількох актуальних розумінь.

Професійна сфера вимагає від термінів та загальноновживаних слів, використовуваних у тексті, підпорядковуватися галузевій системі понять, а, отже, відповідати певним вимогам, що призводить до виникнення обмежень. Проте визначальну роль у фаховому тексті, безумовно, відіграє термін, адже саме він є одиницею номінації, що входить до тієї чи тієї термінологічної системи, яка як знакова модель спеціальної галузі знань експлікує фахові поняття [5, с. 177].

Серед функцій, які традиційно входять у «компетенцію» терміна, В. М. Лейчик називає номінативну, сигніфікативну, прагматичну, евристичну та комунікативну [3, с. 63–70]. Комунікативна роль термінологічних найменувань полягає в інформуванні реципієнта й передбачає зворотній зв'язок із ним. Така передача супроводжується за потреби уточненнями щодо отриманої спеціальної інформації і робить можливою спадковість фахових знань. Наслідком фахового взаємообміну можуть ставати новостворені термінологічні одиниці, які входять у професійний обіг.

До вимог, яким має відповідати термін, відносимо вмотивованість. Визначаючись місцем у системі термінів і зв'язками з іншими її елементами, мотивований термін характеризується значенням, що зрозуміле професіоналам і поза фаховим контекстом [5, с. 179]. Прозорість значення зумовлюється складовими вмотивованості

(граматична, структурна, семантична похідності), або, принаймні, їх частиною.

Цікавою з приводу вмотивованості термінів є думка Н. Ф. Непийводи, яка наголошувала, що проблема внутрішньої форми терміна може бути розв'язана в широкому пізнавально-комунікативному контексті [4, с. 197]. Тобто доцільність умотивованості наукового терміна прямо залежить від функції тексту чи повідомлення (інформативна, пізнавальна тощо), у якому терміноодиниця вживається. Спираючись на таке міркування, вважаємо, що в професійних галузях зрозумілість, іншими словами – прозорість внутрішньої форми термінів, є важливою.

У тлумачному словнику, зокрема термінологічному, описується сукупність ознак предметів (у широкому розумінні цього слова), яка має бути достатньою для його виокремлення з сукупності інших предметів. Оптимальна дефініція терміна «формулюється зрозумілими й відомими словами, дозволяє чітко розмежовувати поняття терміносистеми й виключає будь-які протиріччя» [4, с. 175]. В ідеалі дефініція терміна абстрагується від найближчого родового поняття, доповнюючись специфічними ознаками. Розглянемо приклади того, як дефініції окремих галузевих термінів педагогіки відображають місце позначуваних понять у їхній ієрархічній системі. У терміносистемі цієї галузі вирізняється мікросистема педагогічних термінів, пов'язаних із поняттям «індивідуалізм». На основі вихідного поняття (*індивідуалізм* – «риси світогляду і принцип поведінки людини, коли інтереси окремого індивіда абсолютизуються, протиставляються колективові і суспільству, світові в цілому») виникли взаємопов'язані з ним педагогічні поняття, які закріпилися за відповідними термінами. Так, від світоглядної риси походить поняття їхньої сукупності (*індивідуальність* – «сукупність рис, що визначають самобутність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особистості індивіда, її неповторність»). Від *індивідуальності* – поняття якостей, які зумовлені такими рисами й характеризують галузі, принципи, форми тощо педагогічної діяльності та пов'язаних з нею дій: *індивідуальна психологія* – «галузь психології праці, яка вивчає роль психологічного фактора в промисловості й відшукує засоби підвищення ефективності праці, спираючись на закони психології», *індивідуальне навчання* – «одна з форм організації навчально-виховного процесу, при якій здійснюється педагогічний вплив учителя на учня, котрий перебуває поза колективом», *індивідуальний підхід* – «принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається вплив на кожну дитину, який ґрунтується на знанні її особистих рис і умов життя», *індивідуальний розвиток* – «процес формування індивіда від народження до кінця життя», *індивідуальні риси психіки* – «психологічні риси, що визначають особистість людини». «Індивідуальному навчанню» як формі навчальної роботи

підпорядковане ширше поняття (*індивідуалізованого навчання системи* – «системи навчання, які організують індивідуальний темп засвоєння навчального матеріалу»). Водночас «індивідуальність» є вихідним поняттям для узагальненого розуміння організації педагогічної діяльності (*індивідуалізація процесу навчання* – «організація навчально-виховного процесу, при якому вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів»).

Загальноновживана лексика в спеціальному тексті, попри те, що вона не набуває ознак, притаманних термінам, має особливості. Спостерігається тенденція до звуження значення, уникнення його переносних та експресивних елементів. Кількісні показники загальноновживаної лексики в фахових текстах, за спостереженнями дослідників (А. П. Коваль, Н. Ф. Непийвода та ін.), значно нижчі, ніж в інших стилях сучасної української мови. Показово, що помітна залежність загальноновживаних слів від спеціальної термінології: у професійній мові різних галузей терміни вимагають вживання з ними відповідних загальноновживаних слів. Це підтверджує вплив слів загального використання, слідом за термінами, на точність фахової мови.

Загальноновживана лексика, використовувана у фаховому викладі, так само, як і в інших стилях української мови, вступає в парадигматичні відносини, проте використання синонімів, паронімів, багатозначних слів тощо несе тут специфічне навантаження, адже так само може впливати на точність викладу думки.

Синонімічні ряди, до яких звертається автор фахового тексту, характеризуються відсутністю експресивно забарвлених слів, меншою кількістю членів, включенням слів, які поза професійним контекстом не сприймаються синонімами (пор., *робити, виконувати, проводити, провадити, здійснювати*). На точність та комунікативну придатність вкладки має вплив вибір з-поміж автохтонних чи запозичених слів.

Непоправної шкоди повідомленню наносить бездумне використання паронімів, наприклад, *професійний – професіональний, об'єктивний – об'єктний, визначати – зазначати* та ін.

Недопустимими для професійного мовлення є контекстуальна полісемія та комунікативна неточність (сприйняття слова не в тому зі значень, у якому воно вжите автором).

Висновки. Сучасна фахова комунікація передбачає розуміння функціонування комунікативних стратегій, притаманних мовленню, пов'язаному з відповідною галуззю. Створення якісного викладу професійної тематики можливе лише за умови вмілого володіння засобами реалізації відповідної комунікативної мети. Таким чином досягається вирішення комунікативних завдань автора, а фахова комунікація набуває ефективності.

Точність фахового викладу формується усією вживаною в ньому

лексикою. При цьому терміни забезпечують пізнавальну точність, а загальноновживана лексика впливає на комунікативну точність фахового тексту. **Перспективи подальших студій** вбачаємо у вивченні інших складових комунікативної повноцінності фахової мови – ясності та норми.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Москва: ЛИБРОКОМ, 2009. 256 с.
4. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): монографія. Київ: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 303 с.
5. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу (на прикладі німецькомовної фахової комунікації): монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.
6. Селегій П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 2016. 36 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
8. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (голова) та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

Лях О.

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Непран А.

– студентка IV курсу англо-німецького відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
УДК 81'42

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Результати наукових досліджень висвітлюються у формі доповідей, статей, монографій, підручників, патентів, каталогів та інструкцій. Все це є видами наукового тексту, до якого висуваються певні вимоги, серед яких: наявність великої кількості термінів, монологічний характер мовлення, використання вставних слів, посилання на першоджерела, відсутність емоційно-забарвленої лексики, чітка структура тексту, використання складних речень та складних синтаксичних конструкцій, наявність таблиць, графіків, формул та деякі інші.

Автори досліджують таку форму наукового тексту як стаття. Наукова стаття – це вид наукового тексту, що презентує нові результати дослідження, їхній аналіз, пояснює їх значущість та визначає їх місце в системі вже існуючих знань. Проаналізовано ознаки статті з точки зору лексикології.

Виявлено, що словниковий склад статті включає нейтральну, загальнонаукову та вузькоспеціальну лексику. Доведено, що основною ознакою статті як наукового тексту є використання термінів.

Автори проаналізували декілька статей з наукового періодичного журналу з точки зору їх лексики. Дослідження показало, що кількість термінів у статті складає приблизно 40 %, з яких 5 % – загальнонаукові терміни, а 15 % – вузькоспеціальні.

Ключові слова: стаття, науковий текст, ознаки, лексика, термін.

Лях О.

– кандидат педагогических наук, доцент кафедры германской и славянской филологии

Донбасского государственного педагогического университета

Непран А.

– студентка IV курса англо-немецкого отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАУЧНОЙ СТАТЬИ

Авторы исследуют такую форму научного текста, как статья. Научная статья – это вид научного текста, целью которого является представить результат исследования, объяснить его значение. Написание статьи ученые должны следовать некоторым обязательным правилам, чтобы создать научный текст. Признаки статьи анализируются с точки зрения лексикологии. В научном стиле наиболее ценными признаками являются точность, аккуратность, ясность, краткость, что достигается с помощью использования терминологии. Существует много классификаций терминов.

Авторы проанализировали несколько статей научного периодического издания с точки зрения их словарного запаса. Исследование показало, что количество терминов в статье составляет около 40%.

Ключевые слова: статья, научный текст, признаки, термины, лексика.

Liakh O.

– Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Nepran A.

– Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology (English and German Languages), Donbas State Teachers' Training University

LEXICAL FEATURES OF THE SCIENTIFIC ARTICLE

The authors investigate such form of the scientific text as an article. Scientific article is a type of scientific text that aims at presenting some new result, explaining its significance, and placing it coherently within the existing knowledge. Writing an article scholars should follow some compulsory rules to create a piece of the scientific text. The signs of the article are analysed from the point of view of Lexicology. In the scientific style the most valued attributes are accuracy, precision, clarity, concision, and grace, which is achieved with the help of use of the terminology. There exist a lot of classifications of terms.

Authors analyzed several articles of the scientific periodical from the point of view of their vocabulary. The research proved that the amount of terms in the article is

about 40 %.

Key words: *the article, scientific text, signs, vocabulary, term.*

Постановка проблеми. Люди завжди схильні досліджувати навколишній світ, його природу, тіло людини, мову, поведінку тощо. Результати дослідження зазвичай викладаються у формі статті, монографії, підручника, патенту, реферату, анотації, документації, каталогу, посібника чи інструкції. Все це види наукового тексту, до яких висуваються особливі вимоги, в тому числі до їхньої лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з організацією наукового тексту, його особливості вивчали такі науковці, як І. Квітко, А. Коваль, М. Кожина, І. Колегаєв, С. Нікітіна, Н. Овчаренко, Н. Разінкіна, М. Сенкевич, І. Синиця, Л. Томіленко. Зокрема, вони досліджували особливості смислової, структурно-синтаксичної та прагматичної організації комунікативних структурних одиниць наукової лексики.

Мета та завдання дослідження полягають у визначенні особливості лексики наукової статті, а також місця та ролі термінів у статті як науковому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна мета наукового тексту – констатація вивчення людини, спільноти та явищ природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація знань, пояснення явищ та збудження читацького інтелекту щодо їх осмислення. Результати досліджень складаються у формі статті, монографії, підручника, патентного опису, реферату, анотації, документації, каталогу, посібника чи інструкції.

«Стаття – це науковий або публіцистичний твір невеликого розміру в збірнику, журналі, газеті і т. ін.» [2]. Наукова стаття є авторською роботою про результати оригінального наукового пошуку або присвячена спостереженню раніше опублікованих статей, пов'язаних загальною темою.

Які ознаки дозволяють віднести текст загалом та статтю зокрема до наукового стилю?

Для наукового стилю характерним є використання міжнародних термінів (*management, IT-market, computer, classification* система, аббревіатура, форма). Також у науковій роботі прийнято використовувати переважно абстрактну лексику (*genius, phenomenon, feeling, життя, енергія, гармонія*), але не конкретну (*glass, flower, clock, деревина, скальпель, монета*).

Лексичний вміст наукового стилю характеризується відносною однорідністю та відокремленістю, що проявляється у зменшенні використання синонімів. Зміст наукового тексту збільшується не через використання різних слів, а через повторення одного і того ж слова.

Науковому мовленню притаманні точність і послідовність думки,

послідовність та об'єктивність її викладу. Для того, щоб зробити логічну структуру статті більш наочною, добре використовувати різні вступні слова та фрази (first of all, secondly, in addition, перш за все, крім того, одночасно, підбиваючи підсумки та інше). Але не слід починати з нього кожне речення.

Для того, щоб зробити виклад матеріалу більш логічним у науковому мовленні, рекомендується використовувати складні речення, вступні слова та групи слів, дієприкметникові конструкції тощо. Для наукового стилю характерна висока інформаційна насиченість. Тексти цього стилю характеризуються авторською відстороненістю та об'єктивністю викладеної інформації. Це виражається за допомогою безособових конструкцій (it's known that, presumably, there is a reason to believe, як зазначалося, як вказано, сказано, що тощо). Також наукові тексти можуть містити різні формули, схеми, символи, таблиці тощо. Практично будь-який науковий текст може містити графічну інформацію; це одна з особливостей наукового стилю.

У наукових статтях використовуються три основні групи лексики. Це загальна лексика, загальнонаукова лексика та вузькоспеціалізовані терміни. Перша група слів є найпопулярнішою і широко використовується у статтях (вона займає майже 51% усіх слів). Другий тип використовується для опису деяких процесів і явищ у різних галузях науки (кількість таких слів дорівнює 32%). Слова останньої групи рідше представлені у статтях (переважно в галузі лінгвістики, математики та біології).

Загальна лексика є найбільшою частиною тексту в будь-якій статті чи висловленні. Вона використовується для позначення життєвих понять, зрозумілих кожному. Можна сказати, що вона є нейтральною, оскільки в наукових статтях використовується денотаційне значення (sign, dream, problem, вакансія, праця, можливість).

Загальнонаукова лексика використовується рідше, оскільки вимагає певних знань у різних сферах. Її функція полягає у представленні явища чи предмета (phenomena, classification, irrational, антологія, суб'єкт, периферія).

Вузькоспеціалізований термінологічний компонент наукової статті іноді називають ядром наукового стилю. Отже, терміни є представниками визначальної та номінативної функцій і вони дають конкретне уявлення про предмет чи явище (affix, abbreviation, equivalent, молекула, атом, пробірка).

Маючи справу з науковою статтею, слід обережно використовувати термінологічну лексику. Якщо ви хочете, щоб зміст статті (або будь-якого іншого наукового тексту) правильно зрозуміли, необхідно притримуватися деяких правил використання термінології:

– контекстна відповідність (слово, яке вживається, повинно мати лише одне значення);

- лексична відповідність (значення елемента терміна має відповідати поняттю, яке він має);
- послідовність (можливість проявити співвідношення між названим поняттям і пов'язаним з ним поняттям);
- похідний компонент (створення нових термінів за допомогою словотвірних методів);
- правильність мови (дотримання правил словотвору, що відповідає структурі даної мови).

У статтях, присвячених термінологічним питанням, «термін» пояснюється як слово чи словосполучення, що виконує лише номінативну функцію, функцію називання спеціального поняття та найменування спеціального предмета чи явища. Термін будь-якої галузі знань виражає особливі професійні, наукові чи технічні поняття.

Відповідно до використання в різних сферах професійного спілкування існує три групи термінів. Існують загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціалізовані терміни.

Загальнонаукова лексика зазвичай використовується в різних наукових дисциплінах, і вона виражає спеціальні поняття широкого спектру, які позначають предмети, явища, процеси, властивості тощо в різних областях досліджуваної реальності (reaction, experiment, to progress, варіюватися, систематизувати, дослід).

До другої групи термінів відносять міжгалузеву чи професійну лексику. Вона функціонально орієнтована на вузьку сферу використання. Така термінологія має найвищий ступінь тематичної продуктивності (energy, metal, symbol, гамма, рима, дисплей).

Третя група слів складається із спеціалізованої лексики, що позначає поняття окремої дисципліни (економіка, математика, медицина, філологія). Філолог Кожина підкреслює, що спеціалізована термінологія має сильне функціональне стилістичне забарвлення. Такі терміни в незвичній сфері буває важко зрозуміти (hydrogen, cardiology, syntax, піксель, анапест, тиск).

Існує також багато інших класифікацій, заснованих на різних особливостях термінів.

Змістова класифікація (класифікація за назвою предмета) пропонує поділ термінів за спеціальними сферами. Існують, наприклад, наукова (structure, to absorb, розмножувати, коливання), технічна (television, to translate, процесор, друкувати), промислова (manufacturer, to import, виробництво, машинобудування), економічна (audit, to globalize, кредитувати, позика) та інші сфери. Така схема формує перелік рубрик, які входять до цієї класифікації.

Класифікація слів-термінів здійснюється відповідно до морфологічної будови слова. Існують такі терміни, як:

- непохідні (type, model, дюйм, зона);
- похідні (decoding, stylistic, нотування, демонтаж);

- складені (atmosphere, електропостачання, нафтодобування);
- аббревіатура (UN, UNESCO, ДДПУ, ЕГРПОУ).

Морфологічна класифікація може бути представлена іменниками (model, affix, регулювання, поєднання), прикметниками (complex, прагматичні, семантичні) та дієслівними термінами (to appear, to define, відбуватися, присвячувати).

Автор наукової статті, що використовує терміни, повинен так викласти матеріал, щоб його зрозуміли точно і однозначно. Викладаючи результати свого дослідження у формі наукової статті, автор повинен дотримуватися наступних правил:

- використовувати лише найбільш зрозумілі та однозначні терміни;
- ігнорувати слово, яке має два значення, не визначаючи, яке з них буде використано;
- не вживати слів у різному їх значенні.

Ми проаналізували декілька статей наукового періодичного видання «Молодий Вчений» [3] з точки зору їхньої лексики. Аналіз показав наявність у статтях наступних шарів лексики:

- загальний (to cover, never, surprise, negative, to use, to point, цікавий, широкий, допомагати тощо), що становить близько 60% усієї лексики;
- загальнонаукова термінологія (function, generation, combination, research, analysis, інформація, ціль, аспект, формування тощо) – 25% усієї лексики;
- вузькоспеціальна термінологія (tag question, linguist, speech act communicative tactics, pragmatic meanings, irregular forms, communicative situation, language, конотація, переклад, навчання, дедукція тощо) – 15% усієї лексики.

Ця інформація дає нам уяву про наукову статтю та її лексичні особливості.

Висновки. Наукова стаття – це тип наукового тексту, який має на меті представити результат наукового дослідження, пояснити його значення. При написанні статті науковці повинні дотримуватися деяких обов'язкових правил, щоб створити саме науковий текст:

- велика кількість наукової термінології;
- використання абстрактних слів;
- використання наукової фразеології, термінологічних словосполучень;
- посилання на першоджерела;
- відсутність авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики;
- наявність чіткої структури тексту (послідовний поділ на частини та підпункти);
- використовувати дієслівні форми, частіше безособові та узагальнюючі, використовувати теперішній час, що описує певні явища

та факти;

- наявність таблиць;
- монологічний характер тексту.

Так, у науковому стилі найбільш цінними атрибутами є точність, ясність, стислість та витонченість [1], що досягається за допомогою використання термінології.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні лексичних особливостей текстів різних жанрів.

Література

1. Chris A. Mack How to Write a Good Scientific Paper. SPIE PRESS. Bellingham, Washington USA/ 2018. 124 p.

2. E-slovník. Тлумачний словник української мови: веб-сайт. URL: <https://eslovnik.com/> (дата звернення: 5.08.2019).

3. Молодий вчений. Архів номерів журналу: веб-сайт. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/archive/> (дата звернення: 10.08.2019).

Помирча С.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти Донбаського державного педагогічного університету

Головко Р.

– магістрант факультету початкової, технологічної та професійної освіти Донбаського державного педагогічного університету

УДК 316.454.52-057.87

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ПУНКТУАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті розглядається питання авторської пунктуації, що є основним чинником розвитку і становлення правил української пунктуації. Автори статті переконані, що порушення установлених правил пунктуації й авторське застосування розділових знаків наповнює літературні твори певними стилістичними ресурсами й експресивними особливостями, надає особливого стилю тексту, є засобом вираження авторської думки, стилістичним і художнім прийомом.

У роботі акцентується на тому, що до системи пунктуації входять індивідуально-авторські розділові знаки, які визначаються як нерегламентоване, не закріплене правилами використання розділових знаків, що представляє собою відхилення від загальних норм.

Ключові слова: художній текст, авторська пунктуація, розділові знаки, синтаксичні конструкції.

Помирчая С.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и практики начального образования Донбасского государственного педагогического университета

Головко Р.

– магистрант факультета начального, технологического и профессионального образования Донбасского государственного

педагогического университета

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКАЯ ПУНКТУАЦИЯ КАК ОСОБЕННОСТЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

В статье рассматриваются вопросы авторской пунктуации, которые являются основным фактором развития и становления правил украинской пунктуации. Авторы статьи убеждены, что нарушение установленных правил пунктуации и авторское применение знаков препинаний наполняет литературные произведения определенными стилистическими ресурсами и экспрессивными особенностями, предоставляет особенного стиля текста, является средством выражения авторской мысли, стилистическим и художественным приемом.

В работе акцентируется внимание на том, что в систему пунктуации входят индивидуально-авторские знаки препинаний, которые определяются как нерегламентированные, не закрепленные правилами использования знаков препинаний, которое представляет собой отклонение от общих норм.

***Ключевые слова:** художественный текст, авторская пунктуация, знаки препинаний, синтаксические конструкции.*

Pomyrcha S.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Theory and Practice of Primary Education, Donbas State Teachers' Training University

Golovko R.

– Master's Degree Programme Student, Department of Primary and Technological Education and Vocational Training, Donbas State Teachers' Training University

AUTHOR'S PUNCTUATION AS A FEATURE OF ARTISTIC TEXT

The article deals with the issue of author punctuation, which is the main factor in the development and formation of the rules of Ukrainian punctuation. The authors of the article are convinced that violation of the established punctuation rules and the authorial use of punctuation marks fills literary works with certain stylistic resources and expressive features, gives a special style of text, is a means of expressing the author's opinion, stylistic and artistic technique.

The paper emphasizes the fact that the punctuation system includes individually copyright punctuation marks, which are defined as unregulated, not enshrined in the rules for the use of punctuation marks, which is a deviation from the general norms.

***Key words:** artistic text, author punctuation, punctuation, syntactic constructions.*

Постановка проблеми. Важливим елементом нашого мовлення є правильна його організація, яка в живому мовленні відображається наголосом, паузою, а на письмі розділовими знаками, що відображають стосунки між елементами мови. Розділові знаки служать не лише засобом розподілу, а поєднання, вираження усного мовлення на письмі, його особливостей і значення. Пунктуація пройшла певний період свого розвитку, склалась система розділових знаків сучасної української мови, де значне місце посідають індивідуально-авторські розділові знаки. У

сучасній українській літературній мові після довгого періоду становлення сформувались і закріплено чіткі правила пунктуації, які є важливим елементом писемного мовлення і важливим елементом дослідження. Правила пунктуації часто набувають змін, що особливо виражено в художніх творах

Аналіз останніх досліджень. Індивідуально–авторська пунктуація, яка притаманна майже кожному письменникові й автору, є одним з передових і актуальних об'єктів дослідження. Особливостями авторської пунктуації присвячено роботи Ю. Починок («Індивідуально–авторська пунктуація в творах Василя Махна»), що розкриває стилістичну наповненість творів авторськими розділовими знаками; в роботі Ю.Є. Захарова «Пунктуаційна своєрідність тексту романів Уве Йозана як вияв «Поетики припущень», В.А Філінюк. «Авторська пунктуація як стилістична ознака стилю Емми Андієвської», мову і синтаксис Тараса Шевченка розглядав О. Безпалько, яка особливу увагу звертала на фонетичні, морфологічні, синтаксичні особливості «Кобзаря». Дослідниками використання розділових знаків письменниками та поетами переконані, що це є поширеним і значущим явищем як для літературознавчих дослідників, так і для мовознавців.

Метою пропонованої статті є переконання в тому, що порушення установлених правил пунктуації й авторське застосування розділових знаків наповнює літературні твори певними стилістичними ресурсами й експресивними особливостями, надає особливого стилю тексту, є засобом вираження авторської думки, стилістичним і художнім прийомом.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) охарактеризувати особливості використання авторської пунктуації в художніх творах; 2) з'ясувати причини появи авторських знаків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про те, що існує авторська пунктуація, знають всі. Але що ж вона представляє собою? Авторська пунктуація може виглядати як просте порушення правил, проте авторське застосування розділових знаків має свої особливості, і, можливо, існує певна систематичність із використанням пунктуації в кожного автора.

У художніх творах, окрім нормативних, а також знаків варіативних (тобто вибір, який дозволяється правилами, між певними розділовими знаками або застосування знаку чи ні), існує авторська пунктуація. Авторською часто називають пунктуацію нестандартну, яка протирічить сучасним нормам використання розділових знаків. Така пунктуація пояснюється різними причинами від свідомого використання автором значення знаку до розташування розділових знаків відповідно застарілим зараз нормам.

Причиною появи авторської пунктуації може бути лише помилка при наборі тексту. Говорити про те, що перед нами власне авторський

знак, можна, напевно, коли публікація супроводжується попередженням «У тексті збережена авторська орфографія і пунктуація», або якщо ми проглянули велику кількість текстів автора і переконались в тому, що в певній позиції він постійно замінюється і заміняє традиційний знак.

Поява таких знаків пунктуації сигналізує про те, що певний уривок твору потрібно читати дуже уважно, оскільки такий розділовий знак може включати зміст, який є важливим для автора.

Індивідуально-авторські знаки потрібні автору для того, щоб установити певне читання тексту; вони можуть бути обрані з-поміж «маркованих», нейтральних варіантів знаків, які можна використати в певній ситуації, а також можуть виходити за межі норм. Окремий знак може стати засобом виразності, але переважно в цій ролі може виступати послідовність розділових знаків, які знаходяться поряд. Один із прийомів – це повторення одного і того ж розділового знаку. Як відомо, будь-яке мовлення супроводжується паузами, інтонацією, що передають емоційно-вольовий стан автора, його ставлення до сказаного, надають різних смислових відтінків висловлюванню. Для того щоб передати це на письмі, автор використовує власну розстановку розділових знаків, які донесуть до читача прагнення автора. Індивідуально-авторська пунктуація вказує на те, де б автор зробив паузу, на чому наголосив би, що для нього є головним.

Серед регламентованих граматичними умовами речення розділових знаків важливе місце посідають знаки, які проявляють смисловий принцип пунктуації. Такі знаки залежать від вибору автора, і тому різні автори під час передачі певної ситуації можуть використовувати різні знаки, у творах яких ми бачимо складні ситуації індивідуального застосування пунктуації. Уживання індивідуально-авторської пунктуації цілком залежить від бажання письменника, втілюють індивідуальні почуття їх необхідності; вона більш глибоко і тонко пов'язана зі змістом, із стилістикою тексту.

Окремі авторські пунктограми, так само, як, наприклад, лексичні або синтаксичні засоби мови, можуть мати поряд з основним значенням допоміжне, наповнене певним стилістичним значенням. Та індивідуальна пунктуація повинна не втрачати своєї основи при своїй різноманітності відтінків смислу.

Особливістю застосування індивідуально-авторської пунктуації є в посиленні знакової позиції. Такий прийом посилення експресивності тексту характеризується заміною недостатньо сильних більш сильними за розподільчою функцією. Наприклад, кому, що виокремлює звертання, звороти, підрядні частини, вставні слова, часто замінюють на такий знак як тире, який вважається більш сильним за значенням.

Індивідуальність у застосуванні розділових знаків полягає не в порушенні пунктуаційної системи, не у нехтуванні традиціями і правилами, а в посиленні їх значення як додаткових засобів передачі

думок та почуттів у письмовому тексті, у розширенні їх застосування. Вона несе в собі експресивність, стилістично значуща та допомагає письменнику і поету в творенні художньої виразності, що підвищує гнучкість і розвиток пунктуаційної системи мови.

Індивідуально-авторські розділові знаки використовуються в таких випадках:

1. Під час заміни «немаркованого» нормативного розділового знаку.

При визначенні індивідуально-авторської пунктуації, потрібно врахувати варіативні знаки.

Варіативні розділові знаки – можливі за правилами, допускаються правилами. Один із них зазвичай є нейтральним, інші несуть додаткову смислове навантаження. Автор може використати розділовий знак, правила використання якого чітко не закріплені, та в більшості автор майже встановлює свою систему певного розділового знаку в своїй творчості з його стилістичною насиченістю, експресивністю і художньою функцією.

2. Без урахування пунктуаційних норм (проти всіх норм).

Як засіб членування тексту до авторського використання також відносяться розділові знаки, які надають певний ритм тексту, мелодійність, темп – пришвидшений або уповільнений. Вони не пов'язані з синтаксичними структурами і тому не піддаються типізації з погляду їх використання. Ми можемо побачити лише внутрішній принцип, який надає конкретний текст і є суб'єктивно вибраний автором. Розділові знаки стають засобом членування тексту, стають засобом розподілу слів, фраз, ідей і надають кожному його місце. Певний ритм читання, який закладений авторською пунктуацією, передає зміст твору, його значення; передає ясність, емоційність, напругу. Дуже поширено зустрічається такий прийом як відсутність розділових знаків при певному використанні мовних засобів. Відсутність пунктуації можлива лише за наявності повноти граматичної структури речення, коли весь необхідний зміст розкрито за допомогою лексичних одиниць. Однак таке оформлення не може бути використано для передачі мови з паузами, алогічної, з пропусками і еліпсами.

Індивідуально-авторська пунктуація може виступати як засіб заміни лексичної одиниці, який служить для виділення головного в тексті, надання певної стилістичної насиченості і допомагає опустити те, що в даному випадку не несе головного значення. Це пов'язано також з особливістю автора щодо небагатослівності і стислості. Він намагається передати лише ті лексичні одиниці, які не можуть бути вгаданими і несуть в собі основний зміст. Такий прийом чітко виражається в використанні тире, яке поряд з своїм основним функціональним значенням, несе стилістичне.

3. Авторська пунктуація як літературний прийом.

Художній стиль є найширшою ареною використання індивідуально-авторської пунктуації. Індивідуальність у використанні розділових знаків, систематичність у позиціях певних пунктограм представляє індивідуальний літературний прийом, який служить автору засобом передачі особливого стану ліричного героя. Вона допомагає розкрити сутність поетичної думки і створеного нею образу; стає сильним стилістичним засобом і віддзеркалює явну симпатію автора до окремих знаків. Розділові знаки в літературі виступають додатковими засобами виразності, передачі почуттів, думок у тексті. Індивідуальна пунктуація несе в собі заряд енергії, експресивності, вона має стилістичне значення і допомагає письменнику і поету в створенні художньої виразності, засобом передачі інформації читачу, допомагають точніше виражати думки і природнішу мову. Автор наголошує на найголовнішому, на значному, ставить на перше місце основне і на другий план – додаткове. Авторська пунктуація – це авторська манера письма, це індивідуальність письменника та поета, це хід його думок, емоційна насиченість. Усі письменники у своїй діяльності виробляють індивідуальний стиль, який визначається їх особливістю письма, в застосуванні літературних прийомів і засобів виразності, до чого належить і використання розділових знаків. Читаючи твори певного автора, ми можемо прослідкувати системність у використанні або не використанні певного розділового знаку та визначити функцію, яку він виконує, його змістовність. У художній літературі індивідуальність в пунктуації створює акцент на сказаному взагалі та передає емоції, враження автора зокрема.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**. Уживання індивідуально-авторських розділових знаків зумовлене особливостями ідіостилю письменника й експресивним навантаженням тексту: виразити емоції та переживання, почуття, передати власне живе мовлення.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні низки актуальних питань: дослідження індивідуально-авторські розділові знаки у творах Т.Г. Шевченка; розглянути методику вивчення пунктуації та індивідуально-авторських розділових знаків у ВНЗ; укласти систему вправ для вивчення пунктуації та індивідуально-авторських розділових знаків.

Література

1. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (теор. аспект): навч. посібник. Харків: Основа, 1995. 40 с.
2. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення: навч. посібник для студ. філол. фак. ун-тів і пед. ін-тів. Харків: Основа, 1992. 149 с.
3. Плющ Н. «Авторська» пунктуація в системі графічних засобів відображення на письмі невербальних компонентів комунікації. *Українське мовознавство*. Київ, 2004.

4. Починок Ю. Індивідуально-авторська пунктуація у творах Василя Махна.
URL: <http://pochynok.at.ua/>

5. Філінюк В. Авторська пунктуація як стилістична ознака ідіостилію Емми Андієвської. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 14. Т. 2. С. 248–254.

Плісс А.

– вчитель I категорії, старший вчитель Краматорської
загальноосвітньої школи I–III ступенів № 17

УДК 811.111-26:81'373.612.2

**ЕКСПЛІЦИТНО НЕМАРКОВАНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПІРНОСТІ
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

У статті подано експліцитно немарковані засоби і прийоми вираження спірності на матеріалі творів англійського письменника У. С. Моєма. Усебічно вивчено фонетичні, морфологічні, синтаксичні мовні засоби в контексті діалогу-суперечки та стилістичні засоби аргументаційного та контраргументаційного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, діалог-суперечка, мовні засоби, стилістичні засоби, аргументація, інтенсифікатори.

Плісс А.

– учитель I категории, старший учитель Краматорской
общеобразовательной школы I–III ступеней № 17

**ЭКСПЛИЦИТНО НЕМАРКИРОВАННЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ
СПОРНОСТИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

В статье рассмотрены эксплицитно немаркированные средства и приемы выражения спорности на материале произведений английского писателя У. С. Моэма. Всесторонне изучены фонетические, морфологические, синтаксические языковые средства в контексте диалога-спора и стилистические средства аргументативного и контраргументативного дискурса.

Ключевые слова: дискурс, диалог-спор, языковые средства, стилистические средства, аргументация, интенсификаторы.

Pliss A.

– Teacher of the 1st qualifying category, Senior Teacher, Comprehensive
School 17, Kramatorsk

**EXPLICIT UNMARKED MEANS OF EXPRESSION OF DISPUTE
IN THE ENGLISH LANGUAGE**

The article gives explicit unmarked means and methods of dispute expressing on the material of W. S. Maugham's novels. Comprehensively studied phonetic, morphological, syntactic language means in the context of the dialogue-dispute and stylistic means of argumentative and contrargumentative discourse.

Key words: discourse, dialogue-dispute, language means, stylistic means, argumentation, intensifiers.

Постановка проблеми. Сучасне звернення лінгвістів до діалогу в цілому і до діалогу-суперечки зокрема в значній мірі обумовлено тим, що в діалогічному мовленні мова більш явно висловлює своє призначення як знаряддя комунікації. Комуніканти реалізують певний

розумовий зміст завдяки мовним висловлюванням. Якщо в процесі діалогу зусилля співрозмовників спрямовані на підтримку особистої точки зору та руйнування позиції співрозмовника, виникає суперечка. У мові існують засоби зняття протиріччя, конфліктності, яка останнім часом поширюється в суспільстві. Таким чином представляється актуальним досліджувати мовні і стилістичні засоби вираження спірності.

Аналіз останніх досліджень. Діалогічна мова була і залишається предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців, таких, наприклад, як Л. В. Щерба, М. М. Бахтін, Л. П. Якубинський, А. П. Алексєєв, С. І. Поварнін, Т. В. Колшанський, О. А. Івін, Ф. Хундснуршер, Т. А. ван Дейк, роботи яких пов'язані з розробкою проблем комунікативної лінгвістики.

Проте дотепер недостатня наукова систематизація такої категорії як діалог-суперечка і засобів її вираження в англійській мові обумовлюють **актуальність** даного дослідження.

Метою пропонованої статті є комплексний опис експліцитно немаркованих засобів виразу спірності, механізм та умови їх функціонування. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) ідентифікувати і відібрати контексти аргументативного дискурса з прагматичним значенням спірності; 2) на базі творів У. С. Моема, залучених нами до аналізу, визначити мовні засоби вираження спірності.

Виклад основного матеріалу. Діалогічна єдність є організованим, закритим ланцюжком речень, що складають єдине висловлювання. Цілісність його складових (когерентність) проявляється одночасно у вигляді структурної, семантичної і прагматичної цілісності, які співвідносяться між собою як форма, зміст і функції. Діалогічний текст трактується таким чином як «організована за змістом (семантика) сукупність фраз і фразових єдностей, між якими є значущі відносини» [5, с. 120].

Відзначимо, що мовні засоби, що виражають спірність, охоплюють усі мовні рівні: фонетичний, граматичний, лексичний, семантичний, стилістичний. Звісно, що мова ситуативно задається і факторами поза лінгвістичної реальності. Ці фактори визначають її смислові та прагматичні параметри, тобто мовні одиниці отримують смислову визначеність лише в ситуації, в контексті. Розглянемо детальніше експліцитно немарковані засоби виразу спірності.

1. **Фонетичні мовні засоби.** Під час суперечки людина збуджується і, таким чином, порушується її індивідуальне співвідношення мови та мовчання, внаслідок чого мова комунікантів стає емоційно забарвленою, бо «напруга служить енергетичною базою діалогу» [4, с. 13]. Інтонація мови набуває емоційного відтінку, що приводить до прискорення темпу мовлення, підвищення тону, зміни

словесного і фразового наголосу. Нерідко ненаголошені слова, набуваючи особливого значення для мовця, стають наголошеними і навпаки. З цією метою автор книги використовує інший шрифт: **«What are you talking about?»** [12, с. 208] Внаслідок хвилювання або бажаючи перебити опонента фрази співрозмовників можуть бути незавершеними: **«I thought, I thought...»** [15, с. 87] лише каже головна героїня роману У. С. Моема «Візерунковий покрив», але з контексту читачеві все зрозуміло.

Для уточнення інформації під час суперечки слухаючий може перезапитувати або задавати питання-відлуння (echoing questions) [7, с. 235]: **«Give me fifteen pounds a week and I'll believe you. – Fifteen pounds a week?»** [12, с. 53].

До особливостей діалога-суперечки відносять і «сповільненість» мови, що проявляється у значній кількості обмовок між співрозмовниками, вживання слів-паразитів, невербальних сигналів (*ah, brr, mm*), що також свідчать о хвилюванні під час діалогу, спонтанності висловлювань та відсутності часу на їх корекцію.

2. *Морфологічні і синтаксичні мовні засоби.* Діалог-суперечка характеризується інформаційною, полемічною та емоційною напругою, що проявляється в достатку морфологічних і синтаксичних засобів, властивих розмовній емотивній мові. Слід відзначити, що, сперечаючись, комуніканти не завжди контролюють «граматичну відміченість висловлювань» [2, с. 270], тому спектр відхилення від граматичних норм в мові в діалогах-суперечках досить значний.

До морфологічних особливостей діалогу під час суперечки слід віднести той факт, що у відповідь на питання з попередніми негативними реченнями для виразу незгоди з співрозмовником вживається слово *yes*: **«Hulloa? You haven't been in front, have you? – Yes. – But you were in front two or three years ago»** [12, с. 220].

Неспеціалізованими метакомунікативними сигналами підтримки суперечки є звернення, вигуки, стереотипні семантико-синтаксичні комплекси або «експликативні вступні елементи» [9, с. 82] типу *You see, I mean, I say, You know*: **«Oh, he wouldn't. He's not that sort of man. You see, he's by way of being a gentleman»** [12, с. 73]. До даної категорії також відносять вигукові фразеологізми типу *God, Lord, Christ, Jesus, Heaven knows*, які, в залежності від ситуації можуть передавати як позитивні, так і негативні емоції комунікантів (**«That's a rotten thing to say, Julia. God damn it, I am a gentleman»** [12, с. 71].)

Для підтримки спірності на синтаксичному рівні мовці часто вживають речення з відсутністю дієслів. Головним призначенням бездієслівної конструкції є оціночна характеристика осіб або предметів, які називають з точки зору їх якостей, властивостей, специфічних рис: **«Ability? What nonsense!»** [15, с. 107] Типовим для розмовної мови в цілому і для діалогу-суперечки зокрема є наявність еліптичних речень.

Критерієм для класифікації еліпсиса є його залежність від контексту [8, с. 183]. Семантико-синтаксичний зв'язок еліптичних речень з навколишнім контекстом може бути представлено антиценденцією («*I think that's rather decent of him, don't you? – Decent?*» [15, с. 85]), постценденцією («*Why not? – He isn't the sort of man to that sort of thing.*» [13, с. 239]) або двостороннім типом зв'язку.

Слід зазначити, що для діалогу характерна висока частотність питальних речень, серед яких риторичне питання як сильний засіб експресивного синтаксису є найбільш розповсюдженим в сперечаннях. Він активізує увагу, підсилює враження, підвищує сприйнятливність слухача. «*What are you talking about? – Oh, what's the good of beating about the bush? How could I ask a decent girl to marry me? I'm not but a kept boy and, God knows, you have good reason to know it*» [12, с. 208]. Як ми бачимо з прикладу послідовність риторичних запитань сприяє напрузі, що веде до наростання комунікативного динамізму і таким чином посиленню спірності.

3. *Стилістичні засоби.* Мова комунікантів під час суперечки часто дуже емоційна та експресивна. Щоб переконати опонента, обґрунтувати свою тезу, надати оцінку вживаються різноманітні стилістичні прийоми і засоби, слова-інтенсифікатори [3] (pretty, sweet, really, awfully), емфатичне do, визначений артикль у таких виразах, як the very, the only, the devil: «*What the devil d'you mean by that?*» [12, с. 170] Під час суперечки для підсилення висловлювання аргументатора в ролі інтенсифікатора може виступати гіпербола: «*It's a chance in a thousand, and I think it would be madness not to take it*» [12, с. 71]. У випадку поєднання гіперболи з антитезою сперечання посилюється, а аргументи стають більш вагомими: «*In that case I don't see why you hesitate. You have everything to gain and nothing to lose*» [14, с. 113].

У ролі інтенсифікатора використовується і літота, але з метою ослабити, применшити властивості особи або предмета: «*Only a woman knows what a woman can do. – That's not a bad line, Dolly. We shall have you writing a play next*» [12, с. 171]. Літота як засіб риторичного умовчання пом'якшує висловлювання, вказує на стриманість, обережність в судженнях, що особливо характеризує мовний етикет англійців, а тому «цікава своєю національною специфічністю» [6, с. 63].

Метафоричні вирази підвищують емоційний вплив на адресата і також широко розповсюджені в діалогах-суперечках. Вживаючи метафору, людина враховує знання свого партнера по комунікації, виходячи з набору загальних попередніх знань з метою бути зрозумілим. Завдання слухаючого – виявити з набору загальних знань відповідні контексту та адекватно прореагувати.

До широко розповсюдженого стилістичного засобу, що вживається в діалогах-суперечках, слід віднести порівняння, універсальний

експресивний засіб [10, с. 272]. Порівняння часто використовують як в аргументативному дискурсі («*It was absurd to be jealous over her. She was like a clear deep pool in a forest glade into which it's heavenly to plunge...*» [11, с. 236]), так і в контраргументативному дискурсі («*Oh, nonsense. She's as strong as a horse and she's in the best of health*» [12, с. 169]).

Суперечка між комунікантами може бути виражена також за допомогою іронії, яка являє собою не суто мовну, а переважно естетичну категорію і може бути виражена за допомогою низки лінгвістичних засобів: фонетичних (тону, інтонації), лексичних, синтаксичних, стилістичних. «*Oh, dearie, you're doing me an injustice*» [12, с. 50]. У наведеному прикладі антрепренер Джулії Ламберт із роману У. С. Моема «Театр» вживає зменшувальний суфікс *-ie*, що і надає реченню іронічний відтінок.

Одним з розповсюджених стилістичних прийомів під час суперечки виступає перерахування. Цей прийом використовується у випадку, коли комунікант має намір акцентувати увагу опонента на певній частині свого висловлювання: «*But it wasn't the real me. I'm not that hateful, beastly, lustful woman*» [15, с. 253].

Сперечаючись, кожен з комунікантів намагається довести свою точку зору, обґрунтувати свою думку, звернути на неї увагу реципієнта. З цією метою часто вживається анафора, яка разом з градацією сприяє підвищенню емоційності висловлювань: «*I know no one who wouldn't think me a nuisance. I know no one who cares a row of pins if I'm alive or dead*» [15, с. 183].

Діалог-суперечка є активною взаємодією партнерів по комунікації, де висловлювання кожного з опонентів будується в залежності від висловлювання іншого, а «всякий сперечальник виступає як аргументатор» [1, с. 66]. В аргументативному дискурсі часто використовуються ідіоматичні вирази («*Don't beat about the bush, woman. Tell me what you mean*» [3, с. 140]), кліше («*I wouldn't trust him an inch*» [3, с. 9]), приказки та прислів'я («*...If you're even a tolerable actor it's due to me. After all, the proof of the pudding's in the eating...*» [12, с. 221]), додаючи мові сперечальників виразність, експресивність, афористичність та ще більш підсилюючи аргументативну силу висловлювань, що, звісно, впливає на високу частоту їх використання.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Експліцитно немарковані мовні засоби набувають значення спірності лише у певному контексті.

2. Контекстно пов'язані мовні засоби виразу спірності охоплюють майже всі мовні рівні:

– фонетичний: зміна словесного і фразового наголосу та інтонації, «сповільненість» мови, перезапит, «незавершеність» фраз;

– морфологічний: редукування граматичних форм, відхилення від граматичних норм, широке вживання вступних елементів, вигуків та вигуківих фразеологізмів;

– синтаксичний: наявність бездієслівних конструкцій, еліптичних речень, риторичних питань.

3. Для посилення емоційного впливу на співрозмовника з метою придання висловлюванням більшої переконливості широко вживаються різноманітні стилістичні засоби і прийоми.

Література

1. Алексеев А. П. Аргументация. Познание. Общение. Москва: Изд-во МГУ, 1991. 150 с.

2. Бондарко Л. В., Вербицкая Л. А., Мартыненко Г. Я. Прикладное языкознание: учебник. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. 528 с.

3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва: Наука, 1985. 228 с.

4. Ильина И. А. Диалогичность научной речи. *Диалог: лингвистические и методические аспекты*: сб. научн. тр. / ред. З. Н. Афинская. Москва: Изд-во МГУ, 1992. С. 6–30.

5. Пфютце М. К. К вопросу о диалогических единствах интра- и экстралингвистических факторов при коммуникативно-функциональной интерпретации поэтических текстов. *Лингвистика текста и обучение иностранным языкам*: сборник научных статей / отв. ред. В. А. Бухбиндер. Киев: Вища школа, 1978. С. 17–24.

6. Семенова Е. В., Немчинова Н. В. Стилистика англ. языка: учеб. пособие. Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2017. 104 с.

7. Соколова М. А., Гинтовт К. П., Тихонова И. С., Тихонова Р. М. Теоретическая фонетика английского языка: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. [3-е изд.]. Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 286 с.

8. Стрельцова Г. Д. Способы коммуникативного воздействия на примере синтаксиса устной речи. *Проблемы эффективности речевой коммуникации*: сб. научн. анализ. обзоров. Москва: ИНИОН АН СССР, 1989. С. 172–186.

9. Филимонова О. Е. Номинативные и коммуникативные свойства вводных элементов предложения. *Коммуникативные и номинативные аспекты единиц языка*. Межвуз. сб. научн. тр. / отв. ред. В. В. Кабакчи. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1989. С. 54–60.

10. Хованская З. И., Дмитриева Л. Л. Стилистика французского языка. Москва: Высш. шк., 1991. 396 с.

11. Maugham W. S. Cakes and Ale or the Skeleton in the Cupboard. Москва: Изд-во «Менеджер», 1998. 255 с.

12. Maugham W. S. Theatre. Москва: Изд-во «Менеджер», 1997. 274 с.

13. Maugham W. S. The Lotus Eater /English story. Москва: Изд-во «Менеджер», 1998. Р. 235–257.

14. Maugham W. S. Then and Now. London: Pan Books, 1996. 216 с.

15. Maugham W. S. The Painted Veil. Москва: Изд-во «Менеджер», 1997. 269 с.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Храбан Т.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Національного авіаційного університету

УДК 811.111

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОМАНІ І. БЕНКСА «ОСИНА ФАБРИКА»

У статті доведено, що в романі «Осіна фабрика» І. Бенкс звертається до соціально-психологічної жанрової форми, яка виявилася найбільш продуктивною для цілісного аналізу об'єктивних реалій і процесу становлення характеру особистості. Найбільш актуальними питаннями в романі «Осіна фабрика» є вибір життєвих стратегій, ціннісних орієнтацій і соціальних установок молоді. Особливо слід виділити проблеми духовно-релігійних потреб молоді (релігійної свідомості і ставлення до релігії). В романі І. Бенкса «Осіна фабрика» показано, що світоглядний вакуум, що утворився в західному суспільстві, почав заповнюватися інформацією про різні релігійно-езотеричних навчання, екстрасенсоріку, паранормальні явища тощо. І. Бенкс в романі «Осіна фабрика» майстерно поєднав соціальні й індивідуально-психологічні начала, узагальнив характерні ознаки суспільного буття, схарактеризував психологічний стан епохи.

Ключові слова: соціально-психологічний жанр, когнітивний підхід до філософсько-літературознавчих досліджень.

Храбан Т.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных
языков Национального авиационного университета

РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ СОВРЕМЕННОГО АНГЛІЙСЬКОГО ОБЩЕСТВА В РОМАНЕ И. БЭНКСА «ОСИНАЯ ФАБРИКА»

В статье доказано, что в романе «Осиная фабрика» И. Бэнкс обращается к социально-психологической жанровой форме, которая оказалась наиболее продуктивной для целостного анализа объективных реалий и процесса становления характера личности. Наиболее актуальными вопросами в романе «Осиная фабрика» является выбор жизненных стратегий, ценностных ориентаций и социальных установок молодежи. Особо следует выделить проблемы духовно-религиозных потребностей молодежи (религиозного сознания и отношения к религии). В романе И. Бэнкса «Осиная фабрика» показано, что мировоззренческий вакуум, образовавшийся в западном обществе, начал заполняться информацией о различных религиозно-эзотерических учениях, экстрасенсорике, паранормальных явлениях и тому подобное. И. Бэнкс в романе «Осиная фабрика» мастерски соединил социальные и индивидуально-психологические начала, обобщил характерные признаки общественного бытия, охарактеризовал психологическое состояние эпохи.

Ключевые слова: социально-психологический жанр, когнитивный подход к философско-литературоведческим исследованиям.

Khraban T.

– *Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Foreign Languages Department, National Aviation University*

RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL CONCEPT OF MODERN ENGLISH SOCIETY IN I. BANKS' NOVEL «THE WASP FACTORY»

This article proves that in the novel «The wasp factory» I. Banks refers to socio-psychological genre as the most productive for a holistic analysis of the objective realities and the process of individual character formation. The most topical problem in the novel «The wasp factory» is the choice of life strategies, value orientations and social attitudes by young people. «The wasp factory» gives special consideration to the problems of the spiritual-religious needs of young people (their religious consciousness and religion). Novel shows that the ideological vacuum in the Western society has begun to fill with information about various religious and esoteric doctrines, extrasensory, paranormal phenomena and so on. The novel «The wasp factory» skillfully combines social and individual-psychological conceptions, summarizes the characteristics of social life, describes the psychological state of the modern era.

Keywords: *social-psychological genre, cognitive approach to philosophical and literary studies.*

Постановка проблеми. Дослідження проблем розвитку суспільства чи окремих його сфер завжди було і залишається актуальним. Уявлення про художню літературу як про мистецтво слова, що є невід'ємним від розвитку суспільства і відображає всі події та проблеми особистості й суспільства, націй та народів, було притаманне суспільству завжди: «художня література загалом – це репрезентант ідеалів і уявлень етносу. Кожен із її текстів є носієм тих чи тих ідей, цінностей, соціальних ролей, образів людей, що характеризуються бажаними чи небажаними статусами й позиціями, моральними якостями. Тобто художня література є джерелом соціальної інформації» [3, с. 180]. Сучасна література тісно пов'язана з складністю та суперечливістю своєї епохи, що зумовило своєрідність та різноманітність світового літературного процесу, а філософські концепції і теорії, кількість яких стрімко зростає в ХХ столітті, стали філософським підґрунтям різноманітних художніх явищ у літературі, а також об'єктом художнього осмислення та аналізу. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю осмислення концепції світу і людини в літературі ХХ ст. крізь призму релігійно-філософського світобачення. Перспективним в цьому напрямку можна вважати дослідження роману І. Бенкса «Осіна фабрика».

Аналіз досліджень. Різні аспекти роману І. Бенкса «Осіна фабрика» досить широко і глибоко досліджені вітчизняними та зарубіжними вченими: Т. Долгих [6] (схарактеризовано філософський задум автора роману «Осіна фабрика» як послідовний розвиток і поглиблення христологічної метафори); S. Alegre [13] (досліджено жанрові особливості роману «Осіна фабрика»); А. Coning [15]

(розглянуто революційний потенціал роману «Осина фабрика»); K. Fetlińska [16] (доведено, що в романі І. Бенкса «Осина фабрика» представлені релігійні ідеї як когнітивно природні для людини); D. Burst [14], D. Taylor [21] (проаналізовано ґендерний аспект роману); K. Pisarska [18] (досліджено питання посередництва, процесу семіотичної (пере)побудови світу героями романів І. Бенкса) та іншими. Незважаючи на значну кількість робіт в літературознавстві, які присвячені дослідженню роману І. Бенкса «Осина фабрика», в даній статті вперше була зроблена спроба аналізу твору як осмислення автором релігійно-філософської концепції сучасного суспільства.

Мета статті – виявити релігійно-філософську концепцію сучасного англійського суспільства, що зображена в романі «Осина фабрика», та проаналізувати її особливості.

Методи дослідження. K. Fetlińska стверджує, що у художньому мовленні І. Бенкса реалізується його індивідуальна творча манера, яка має такі специфічні ознаки, як осмислення та руйнування дуалізмів, наприклад: розум/тіло, емоції/причина, природа/культура тощо. Це явище дослідниця співвідносить з ідеями, що популяризуються відкриттями, зробленими в галузі когнітивних наук [17]. Крім того, «впорядкування сфери літературознавства можливе сьогодні лише за умови захоплення в поле його впливу інших дисциплін, зокрема тих, які спираються на дослідження психо-фізіологічних закономірностей у формуванні людської свідомості (зادля надання думці ґрунтовної мотивації). Одним із напрямів встановлення нового літературознавчого гештальту з більш мотивованою термінологічною системою може стати залучення когнітології в усьому її розмаїтті» [4, с. 117]. Тому в даному дослідженні вважаємо доречним використовувати когнітивний підхід, сформований на основі сучасних філософсько-літературознавчих досліджень у сфері когнітивної лінгвістики. Такий підхід дозволяє зосередитись на тих когнітивних процесах, на основі яких відбувається продукування, сприйняття та інтерпретація тексту. На думку Н. Кудрявцевої, «така домінантна риса когнітивної лінгвістики, як надання переваги аналізу лінгвістичного значення над аналізом лінгвістичної форми, веде до стійкого переконання, що лише інтроспекція може бути справді надійним методом, який забезпечує безпосередній доступ до семантичних явищ» [9].

Виклад основного матеріалу. І. Бенкс належить до письменників, які, без сумніву, вплинули на розвиток сучасної літератури. Його перший роман під назвою «Осина фабрика» був опублікований у 1984 році видавничою компанією з торгівлі книгами *Macmillan Publishers* після того, як його відхилили шість інших видавництв. Вже за своєю появою роман породив велику кількість суперечок, його прийом літературним суспільством починався від повного захоплення до глибокого обурення: «Якщо цієї весни з'явиться

більш неприємний або грізніший роман, я здивуюся», – йдеться в огляді британської газети *The Mail*. – «Але кращого теж не буде». Деякі з критиків розглядали книгу як щось нове і оригінальне у літературі, а інші були шоковані і думали, що цей роман взагалі не повинен бути частиною літератури. Так, роман був засуджений *The Irish Times* – «це хворий, хворий світ, коли довіра та інвестиції солідної фірми видавців виправдовуються твором неперевершеного розпутства», а *Sunday Express* описав книгу як «безглуздий, кричуще садистський роман про шотландську родину божевільних». З іншого боку, «Осина фабрика» отримала високу оцінку як роман «приголомшливої моці і оригінальності» (*Cosmopolitan*), «контролю та впевненості» (*The Financial Times*), а також «блискучий діалог» та «жорстокий гумор» (*Irish Times*) [18, с. 132–133]. Британський щотижневий журнал гумору та сатири *Punch* охарактеризовав роман «не просто багатообіцяючий дебют, але виняткове досягнення, справжній маленький шедевр. Це роман-мана, роман-кошмар, від якого неможливо прокинутися. Смерть і кров наповнюють його сторінки, і єдина можливість розрядки – це чорний гумор, ненав'язливий наліт сюрреалізму, поетичність, нарешті. Щось зовсім стороннє і шокує, дивовижний новий талант» [19]. Таку ж неоднозначну оцінку отримав роман і у читачів – хтось бачить в романі витончену готичну історію, інший – зразок сучасного масового треш-хоррора, іноді – роман виховання, який враховує досвід голдінговського «Повелителя мух» В. Голдінга, тощо. Це трапляється не випадково, адже різноаспектність тематики роману обумовлює й конгломерат в ньому жанрових форм. Але, оскільки завдання кожного письменника – передати у своєму творі образ свого сучасника і через нього відобразити свій час і свої ідеали, в романі відбувається переакцентування уваги із «об'єктивних чинників формування «я» людини, її поведінкової моделі (політико-економічні пріоритети, ідеологія, моральні постулати, культурно-мистецькі цінності суспільства) на суб'єктивні (психофізіологічні насамперед), відтак побутове, соціальне підґрунтя художнього втілення змісту ніби дематеріалізується психотвірними характерними елементами. А це, своєю чергою, корелює з потужними процесами психологізації, ліризації творчості як вияву тенденції до гомоцентризациї, оприявнюючись у психологічних, філософсько-психологічних жанрових формах роману» [8, с. 96]. Тематичні маркери жанрових форм роману доводять, що в романі «Осина фабрика» І. Бенкс звертається до соціально-психологічної жанрової форми, яка виявилася найбільш продуктивною для цілісного аналізу об'єктивних реалій і процесу становлення характеру особистості. Особливістю роману І. Бенкса «Осина фабрика» являється то, що письменник сконцентрувався на герметичному середовищі – родині, але шляхом розкриття психології героя, його думок, прагнень, почуттів, переживань, автор узагальнив характерні ознаки духовного,

психологічного стану епохи. Сам І. Бенкс в інтерв'ю російській газеті «Федеральний випуск» зауважив: «Мені хотілося написати книгу, наповнену чорним гумором, книгу про релігію і віру, про помилки і ідеали, а також про стару суперечку – який вплив надає спадковість і батьки на дитину» [2].

Головний герой роману – підліток Френк Колдхейм, який живе з батьком на невеликому острівці в Північному морі. На перший погляд підліток виглядає диваком, але в його особі автор описав типового представника містико-синкретичного учення «New Age», яке сформувалося в західній культурі на початку 60-х років XX століття і на сьогоднішній момент не тільки не зникло із західної культури, а й продовжує існувати і набирати силу. Активному просуванню учення «New Age» сприяв розвиток таких субкультур, як бітники і хіпі, що виникли як протиставлення традиційному європейському раціоналізму. В романі згадується, що батько Френка був колись представником руху хіпі. Одною з складових ідеології субкультури хіпі є захоплення східним містицизмом, прихильники же учення «New Age» повністю відкидають практично всі релігії, а кожен її сподвижник намагається виробити власні вірування, засновані на суміші язичництва, містики і науки [1, с. 6]. Так, в романі визначають і «охороняють» кордон володінь Френка Жертовні Стовпи, на яких висять відрізані голови чайок, кроликів, ворон, сов, кротів, дрібних ящірок: *I looked round the Bunker. The severed heads of gulls, rabbits, crows, mice, owls, moles and small lizards looked down on me. They hung drying on short loops of black thread suspended from lengths of string stretched across the walls from corner to corner, and dim shadows turned slowly on the walls behind them.* На горищі будинку, надійно укритего від сторонніх очей, Френк сконструював своєрідний храм, де зібрав ті предмети, які він вважає магічними атрибутами: череп змії, що укусила Блайта; осколок бомби, яка розірвала Пола; шматок матеріалу із якого був сконструюваний повітряний змій, що відніс Есмеральду у море на певну загибель; череп собаки, яка покалічила Френка в дитинстві. Для здійснення ритуальних жертвопринесин підліток побудував олтар. Але головна особливість цього «храму» – «Осина фабрика» – механізм з величезним циферблатом і безліччю смертельних пасток для жертвних ос. В середині циферблата кожній цифрі відповідає смертельна пастка, що очікує осу, яку Френк кладе в центральний отвір циферблата. Він використовує смерть, «обрану» осою, для передбачення майбутнього. Підліток з релігійним трепетом вбирає все «пророцтва» Фабрики, вважає її виразником волі вищого розуму. Магічні обряди Френка відрізняються своєю оригінальністю, але в цьому немає нічого дивного – для учення «New Age» на першому місці (на відміну від класичних актів магії) стоїть саме ментальна складова, тоді як інструментальна часом вторинна [7, с. 29].

Таким чином, Френк не розраховує на розум та логіку при

ухваленні рішень і звертається до пралогічного мислення. В. Щербата зауважує, що «у світі сучасної людини прояв пралогічного мислення представлений у вигляді вірувань, забобонів, проявів анімізму (одухотворення природних явищ), звичаїв, ритуалів і табу, які були сформовані ще в первісній культурі» [11, с. 177]. Таке мислення нечутливе до протиріч і мало зважає на досвід, «керуючись при цьому не законами логіки, а законом причетності (партиципації), тобто воно визнає передачу різних властивостей від одного предмета до іншого через їх зіткнення, оволодіння тощо» [11, с. 177]. Прикладом пралогічного мислення Френка може служити проведення підлітком ритуалу магії вуду: *I went into town that day, bought an extra plastic model of a Jaguar, made the kit up that afternoon and ceremonially blew it to pieces on the roof of the Bunker with a small pipe-bomb. Two weeks later a Jaguar crashed into the sea off Nairn, though the pilot ejected in time. I'd like to think the Power was working then...*

Цілями магічних обрядів Френка стає отримання передбачення, а також розвиток незвичайних, прикордонних і маргінальних станів свідомості. Підліток проводить експерименти по «розширенню свідомості» за допомогою наркотичної субстанції, отриманої при нагріванні цукру і гербіцидів. Вдихання пари такої хімічної суміші створює у підлітка ілюзію, що його свідомість могла проникнути в розум Ерика, Френк починає відчувати ниючі ноги, потіючи руки, немиту шкіру і свербіж голови брата: *Eric! I was getting through! I could feel him; feel the aching feet, the blistered soles, the quivering legs, the sweat-stuck grimy hands, the itching, unwashed scalp; I could smell him as myself, see through those eyes that hardly closed and burned in his skull, raw and shot with blood, blinking drily.*

На прикладі родини Френка Колдхейма І. Бенкс зображує бунт молоді у західному суспільстві проти загальноприйнятих норм життя, їх духовний пошук, що виходить за рамки офіційної ідеології і церкви: «процеси, що відбувались в суспільстві, призвели до зміни положення і самовідчуття особистості. Індивідуальні особливості, особиста незалежність, спроба нетривіального підходу до вирішення проблем стали визначальними в поведінці молоді» [1, с. 6]. На думку С. Schorsch, причиною такого процесу є реакція населення на всебічну кризу сучасного суспільства – загроза війни і екологічної катастрофи, глобальна раціоналізація, секуляризація, індустріалізація і технологізація світу породжують глибоку кризу смислових життєвих орієнтацій молоді, яка починає шукати альтернативні смислові перспективи, що дозволяють уникнути світоглядної спустошеності, нестабільності повсякденного життя, самотності і відчуження [20]. Все це знаходить своє відображення в романі «Осина фабрика» – у свої розповіді Френк описує польоти реактивних військових літаків, які пролітають над островом, повертаючись з навчань на базу, плаваючі у

воді пластикові пляшки, сміття, викинуте морем на берег тощо: *A couple of jets screamed over the island at one point, two Jaguars wing to wing about one hundred metres up and going fast, crossing the whole island in an eye-blink and racing out to sea... Once they made me jump, another couple of them, a couple of years ago. They came in illegally low after bombing practice on the range just down the firth, blasting over the island so suddenly that I jumped...*

Найважливішим фактором прийняття підлітком учення «New Age» стає його «стабілізуюча функція для психологічного стану людини, яка занурюється з безодні нестійкого, мінливого і небезпечного світу в область тихого, спокійного і зрозумілого всесвіту, в якій особистість займає своє індивідуальне і неповторне місце, в якій вона може розвиватися і з якою пов'язує певні надії на майбутнє. При цьому події навколишнього світу перетворюються релігійною свідомістю в частину осмисленого і продуманого плану розвитку Всесвіту, яке в кінцевому підсумку благополучно завершиться» [5, с. 435]: *Each of us, in our own personal Factory, may believe we have stumbled down one corridor, and that our fate is sealed and certain (dream or nightmare, humdrum or bizarre, good or bad), but a word, a glance, a slip— anything can change that, alter it entirely, and our marble hall becomes a gutter, or our rat-maze a golden path. Our destination is the same in the end, but our journey – part chosen, part determined – is different for us all, and changes even as we live and grow.*

З іншого боку, компоненти антисистемного учення «New Age», запозичені з різних культурних традицій і, будучи механічно об'єднані, створюють у підлітка вкрай суперечливу картину світу: «носій антисистемної доктрини орієнтується на взаємовиключні ідеали, які в силу існуючого стану справ не можуть бути реалізовані в даний момент або навіть взагалі ніколи. Зате існуюча соціальна реальність постає з цієї точки зору повної помилкою і не відповідає тому, що адепт антисистеми вважає єдиним можливим варіантом суспільного устрою» [10, с. 89]. Це стає причиною виникнення *девіантної поведінки Френка*. Сліпе підпорядкування ідеї «моністичного містицизму» східних культів, які заявляють про загальну ілюзорність буття, в тому числі будь-яких протиставлень «хороших» і «поганих» модусів поведінки» [12], стає причиною сприяння Френком гибелі свого зведеного брата Пауля. На підставі часу народження брата і часу смерті собаки, яка покалічила Френка, а також на співзвуччі імен (Poul/Soul), Френк вважає, що душа собаки вселилася в тіло дитини і, незважаючи на те, що Пауль любить Френка, в майбутньому його натура звіра обов'язково проявиться. Осторога цього штовхає підлітка на підбурення Пауля вдарити палицею по міні, яка була викинута штормом на берег. Відбувається вибух, і Пауль гине.

Висновки. Проблеми молоді привертають дедалі більшу увагу

суспільства. Це стимулює звернення І. Бенкса до соціально-психологічної жанрової форми, яка виявляється найбільш продуктивною для цілісного аналізу об'єктивних реалій і процесу становлення характеру особистості. Найбільш актуальними питаннями в романі «Осина фабрика» є вибір життєвих стратегій, ціннісних орієнтацій і соціальних установок молоді. Особливо слід виділити проблеми духовно-релігійних потреб молоді, їх релігійної свідомості і ставлення до релігії. В романі І. Бенкса «Осина фабрика» показано, що світоглядний вакуум, що утворився в західному суспільстві, почав заповнюватися інформацією про різні релігійно-езотеричних навчання, екстрасенсорику, паранормальні явища тощо. Всебічне відчуження людей один від одного і навколишнього суспільства, а також формалізація їх відносин стало причиною тяжіння молоді до духовного пошуку, як правило, ірраціональними засобами. При цьому учення «New Age» стає одним з багатьох нових культів, яка пропонує людині заповнити емоційну порожнечу. І. Бенкс в романі «Осина фабрика» майстерно поєднав соціальні й індивідуально-психологічні начала, узагальнив характерні ознаки суспільного буття, схарактеризував психологічний стан епохи. Автор підкреслив руйнівну силу релігійних культів для внутрішнього світу підлітка. Для соціально-психологічного полотна роману «Осина фабрика» притаманний поглиблений психологізм зображення підлітка, що дозволило простежити процес становлення особистості, її самовизначення.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні соціально-психологічної жанрової форми англійського роману.

Література

1. Агапов Е. П., Пендюрина Л. П. Движение «Нью Эйдж» и трансформация общественного сознания. *Известия ВУЗов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки*. 2008. № 4. С. 5–8.

2. Басинский П. Интервью с Изном Бэнксом. *Российская газета «Федеральный выпуск»*. 2011. № 78(5454). URL: <https://rg.ru/2011/04/12/benks-poln.html> (дата звернення 11.07.2019).

3. Біличенко О. Особливості національної художньої літератури в культурі сучасного інформаційного суспільства. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*. 2014. Вип. 34. С. 177–185.

4. Бовсунівська Т. В. Когнітологічні зміни історичного шляху літературознавства. *Питання літературознавства*. 2015. № 91. С. 110–122.

5. Владимир А. М. Сектантство: возникновение и миграция. Москва: Издательский дом «Познание», 2018. 552 с. URL: <https://www.ozon.ru> (дата звернення 27.07.2019).

6. Долгих Т. Роман Изна Бэнкса «Осиная Фабрика». *Филолог*. 2005. № 6. URL: <http://philolog.pspu.ru/module/archive> (дата звернення 27.07.2019).

7. Лебедев В. Ю., Федоров А. В. Культура Нью Эйдж в контексте научной рациональности и теологической религиозности. *Религия. Церковь. Общество*. 2014. Вип. 3. С. 27–48.

8. Матвеева Т. С. Романний дискурс української літератури другої половини XIX століття як метатекст: модель світу, жанрові трансформації : дис.

... д-ра філол. наук. Київ: НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. 2017. 443 с.

9. Кудрявцева Н. С. Методологія когнітивних досліджень: перспективи емпіричного підходу. *Мовознавство*. 2013. № 1. С. 66–76.

10. Сулимов С. И. Феномен антисистемности: соціально-філософський аспект. Манускрипт. Тамбов: Грамота, 2019. № 3. С. 88–93.

11. Щербата В. Г. Характеристика пралогічного мислення та його значення на сучасному етапі розвитку суспільства. *Вісник. Серія: психологічні науки*. 2015. № 126. С. 176–178.

12. Anthony D., Robbins Th. Contemporary Religious Ferment and Moral Ambiguity. *New Religious Movements: A Perspective for Understanding Society*. New York & Toronto: The Edwin Mellen Press. 1982. P. 243–263.

13. Alegre S. M. Consider Banks: Iain (M.) Banks's *The Wasp Factory* and Consider Phlebas. *Revista Canaria de Estudio Ingleses*. 2000. № 41. P. 197–205.

14. Burst D. Devolving Gender in Iain Banks's «*The Wasp Factory*». 1999. *ARIEL: A Review of International English Literature*. № 30:1. P. 131–148.

15. Coning A. Perversity on paper: taboo, abjection and literature – Iain Banks' «*The wasp factory*», Ian Mcewan's «*The cement garden*», and Irvine Wels's «*Marabou stork Nightmare*». 2011. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11984024.pdf> (дата звернення 17.07.2019).

16. Fetlińska K. The Nature of Religion in I. Banks's Novels: *The Wasp Factory* and Consider Phlebas. *ANGLICA: An International Journal of English Studies*. 2018. № 24/1. P. 147–160.

17. Fetlińska K. Cognitive Sciences and Iain Banks's Novels: *The Wasp Factory* and Use of Weapons. 2017. pjes.edu.pl/.../Katarzyna-Fetlińska-Cognitive-Sciences-and-Ia.

18. Pisarska K. *Mediating the World in the Novels of Iain Banks*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2013. 350 pp. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-02006-9>.

19. Richmond W. *The Wasp Factory: A political allegory?* 2013. URL: <https://www.roh.org.uk/news/the-wasp-factory-a-political-allegory> (дата звернення 14.07.2019).

20. Schorsch C. *Die New Age-Bewegung. Utopie und Mythos der Neuen Zeit. Eine kritische Auseinandersetzung*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1988. 256 s.

21. Taylor D. *He is a Sister: The Monstrous (De)Construction of the Sex/Gender Binary in Iain Banks' The Wasp Factory*. 2008. URL: <https://www.academia.edu/...> (дата звернення 14.07.2019).

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Holub O.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Lunhu Yu.

– Master's Degree Programme Student, Department of English and German Languages, Faculty of Philology, Donbas State Teacher's Training University

УДК 811.161.2'255.4:821.111

LEXICAL TRANSFORMATIONS AS PART OF TRANSLATOR'S PROFESSIONAL COMPETENCE

The article deals with linguistic and semantic aspects of the source text which necessitate the use of the antonymous translation in the process of the target text synthesis. The transformation of antonymous translation has been classified into language antonymous translation and conversive translation. Theoretical findings have been illustrated with examples from literary translations into Ukrainian.

Key words: translator's professional competence, transformations, language antonymous translation, conversive translation.

Голуб О.

– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Лунгу Ю.

– магістрантка II курсу англо-німецького відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

Статтю присвячено лінгвістичним і семантичним особливостям вихідного тексту, які викликають необхідність застосування антонімічного перекладу під час створення тексту цільовою мовою. Класифікація таких перетворень включає мовний та контекстуальний антонімічний переклад. Теоретичні положення проілюстровані прикладами з перекладів текстів художньої літератури українською мовою.

Ключові слова: перекладацька компетенція, трансформації, формальний антонімічний переклад, контекстуальний антонімічний переклад.

Голуб Е.

– кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Лунгу Ю.

– магистрантка II курса англо-немецкого отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕРЕВОДЧИКА

В статье представлены лингвистические и семантические особенности текста оригинала, которые обуславливают необходимость использования антонимического перевода в процессе создания текста на целевом языке. Указано, что данная трансформация бывает формальной и контекстуальной. Все теоретические положения проиллюстрированы примерами переводов текстов художественной литературы на украинский язык.

Ключевые слова: переводческая компетенция, трансформации, формальный антонимический перевод, контекстуальный антонимический перевод.

Problem statement. The formation of the translator's professional competence is aimed at improving habits and skills that will aid in analysing the source text, in reproducing its factual and linguistic content truthfully, in solving the major problems of equivalence, etc. Due to the discrepancies in language systems achieving equivalence in translation is not always possible without resorting to translation transformations. Definitions and classifications of transformations vary but they are considered to be an effective instrument in gaining the object of translation.

The analysis of recent research. The foundations of the transformation theory have been laid by such prominent scholars in the field of Translation Studies as: Ya. Y. Retsker, R. K. Minyar-Beloruhev, L. S. Barkhudarov, V. N. Komissarov, B. G. Gak, L. K. Latyshev, V. I. Karaban [3; 4], T. R. Kyiak, I. V. Korunets, R. P. Zorivchak, M. S. Zarytskyi [2].

The object of the paper. Theoretical findings of these outstanding translatoologists have been further employed and improved in the practice of translation. Thus, the presented paper aims at disclosing semantic and linguistic grounds necessitating the use of antonymous translation as a translation transformation.

The necessary tasks of the research. To achieve this object it is crucial to analyse linguistic context in which antonymous translation is often applied; to outline semantic aspects leading to the use of this transformation; to illustrate all theoretical results with examples from literary texts and their translations into Ukrainian.

Research results. English-Ukrainian and Ukrainian-English dictionaries list regular correspondences between elements of lexical systems of languages. But words do not function as isolated units in speech. Their meaning depends largely on context and situation. To disclose such contextual meaning one should resort to some logical and semantic regulations. Thus in the process of translating one has to find it on their own which of the meanings of a polysemantic word is realized in the particular context, to see if under the influence of this context the word has acquired a

slightly new shade of meaning and to decide how this new shade of meaning (not listed in any dictionary) can be rendered in the target language (TL). Moreover, every language has its specific way of reflecting reality in concepts expressed in words, and this way may be quite alien to other languages. That is why literal (word-for-word) translation of a foreign text may violate the rules of logic and grammar in TL. To avoid errors one has to resort to some special devices worked out by the theory of translation and known as lexical transformations (or contextual substitutions). Lexical transformations are such techniques of thinking that aim at disclosing the meaning in which the source language (SL) word is used in the context. Linguists speak about various types of transformations, but the most comprehensive classification includes such: differentiation of meaning; specification of meaning; generalization of meaning; semantic development; antonymous translation; integral transformation; compensation of losses in translation; addition of words for lexical reasons; omission of words for lexical reasons.

Antonymous translation as a lexical and grammatical transformation may be treated both as a language antonymous translation and as a conversive translation. Language antonymous translation covers positive-negative and negative-positive inversion and conversive translation is often treated as the highest degree of semantic development leading to the use of the antonym as an equivalent. For example, *Harry knew he ought to feel sorry that Mrs Figg had broken her leg, but it wasn't easy when he reminded himself it would be a whole year before he had to look at Tibbles, Snowy, Mr Paws and Tufty again* [9, p. 22]. – *Гаррі розумів, що негарно радити з приводу зламаної ноги місіс Фіг, але стриматися було важко, бо він збагнув, що тепер лише через рік знову побачить знімки Мурчика, Білосніжки, Лапоньки і Марсика* [6, p. 26]. The negative predicate is rendered by the affirmative form in translation. So, it is an example of language antonymous translation, namely, negative-positive inversion. One more example: *He rolled on to his back and tried to remember the dream he had been having* [9, p. 19]. – *Він ліг горілиць і спробував пригадати свій сон* [6, p. 22]. One and the same Harry Potter's posture is rendered through the notion **back** in the original and through the notion **face** in the translation: **back** – the rear part of the human body especially from the neck to the end of the spine [8]; **горілиць** – обличчям догори; протилежне ниць [7]. In this particular example one observes the use of the conversive translation.

V. I. Karaban classified antonymous translation into the following subtypes [3, p. 291]:

1) positive-negative inversion (a word or a word group without any negative seme being formally expressed is rendered by means of a lexical unit having some negative component like the negative prefix **не-** or a word group with the negative particle **не**) [id.], for example: *He turned to smile at*

the tabby, but it had gone [9, p. 13]. – Усміхнувшись, він повернувся до кицьки, але її вже там **не було** [6, p. 13].

2) Negative-positive inversion (a word or a word group with a negative seme being formally expressed is rendered by means of a lexical unit without any negative component) [id.]. Such transformation requires other transpositions as well, for example: *Ten years ago, there had been lots of pictures of what looked like a large pink beach ball wearing different-coloured bobble-hats – but Dudley Dursley was no longer a baby* [9, p. 19]. – Десять років тому там стояло безліч фотографій чогось такого, що нагадувало великий рожевий надувний м'ячик у різнокольорових шапочках з бомбончиками, але **тепер** Дадлі Дурслі **виріс** [6, p. 22]. Negative-positive inversion in the pair *no longer – тепер* brings about antonymous translation in the pair *was (no longer) a baby – виріс*.

3) Levelling of two negative semantic components [id.], for example, *Potter wasn't such an unusual name* [9, p. 9]. – Поттер – звичайне (розповсюджене) прізвище. Composite sentences with the negative particle **not** (as well as with other elements having a negative seme) and with conjunctions **until, unless** are translated by means of antonymous transformation not only due to purely language reasons but also because of the influence of some extra-linguistic factors such as emotional colouring, e. g.: *It was plain that whatever 'everyone' was saying, she was not going to believe it until Dumbledore told her it was true* [9, p. 14]. – Було очевидно, що, попри всі чутки, вона **повірить** їм **лише тоді**, коли їх підтвердить Дамблдор [6, p. 15].

Two negative components are far more often used in English than they are in Ukrainian [4, p. 334]. V. I. Karaban has studied meiosis in Ukrainian-English translation, as in the sentence: *Його метод досить схожий на велику загальну теорію у фізиці*. – *His method is not unlike the Grand Unification Theory in physics* [id.].

What particular linguistic and extra-linguistic conditions bring about antonymous translation?

Language antonymous translation is applied when one of the regular equivalents in the pair contains an implicit negative seme. Such cases are especially numerous in literary translation, for example, *grudgingly – неохоче, suddenly – несподівано, to keep somebody away – не знатися з кимось, casually – недбало, still – непорушно* [6]. The negative seme pertaining to the given and similar lexical units is, however, not expressed formally, and only becomes evident due to the componental analysis of their semantic structure: **grudging** – *unwilling, reluctant*; **sudden** – *happening or coming unexpectedly*; **to keep away** – *to avoid smb or smth*; **casually** – *feeling or showing little concern*; **still** – *devoid or abstaining from motion* [8]. As the analysis of the ways in which this implicit negative seme becomes formally expressed in the target language shows, such positive-negative inversion does not usually require the re-structuring of the whole sentence,

does not involve further transformations: *It was on the corner of the street that he noticed the first sign of something peculiar – a cat reading a map* [9, p. 8]. – *Уже на розі вулиці він помітив першу ознаку чогось незвичайного – кицьку, яка уважно вивчала мапу* [6, p. 6]. One can easily trace the negative seme in the semantic structure of the word **peculiar** – *different from usual or normal* [8], i. e. *not usual, not normal*.

Traditional antonymous equivalents are typical of set phrases, clichés, phraseological units, as in: *'We may never know.'* [9, p. 15]. – «*Можна лише здогадуватися*» [6, p. 16] – negative-positive inversion. – *We'd better get this over with* [9, p. 17]. – ... *не марнуймо часу* [6, p. 19] – positive-negative inversion. In many instances of antonymous translation it is not as much the style of the text or the context etc. that predetermines the use of the opposite notion in translation but also the translator's choice, whose task is to assess the adequateness of the construction, the degree of expressiveness and so on. So the latter example allows translation without the positive-negative inversion if considered proper by the translator: *Покінчимо з цим. / Завершимо цю справу.*

If one analyses the text of J. K. Rowling's novel 'Harry Potter and the Philosopher's Stone' [9] and its translation into Ukrainian [6], it will become evident that structures with such words as **hardly**, **little**, **last**, **almost** and the like often require the use of the negative form in translation: *Although owls normally hunt at night and are hardly ever seen in daylight ...* [9, p. 10]. – *Хоча сови полюють переважно вночі і майже ніколи не літають удень ...* [6, p. 10]. *'We've had precious little to celebrate for eleven years.'* [9, p. 13]. – *Цілих одинадцять років ми майже нічого не святкували* [6, p. 14]. ... *the very last place you would expect astonishing things to happen* [9, p. 18]. – ... *ніпрохи не скидаючись* на місце, де могло б статися щось дивне [6, p. 21]. *'Sorry,' he grunted, as the tiny old man stumbled and almost fell* [9, p. 9]. – *Перепрошую, – буркнув він маленькому старому чоловічковві, що заточився й мало не впав* [6, p. 8].

The preposition **without** contains a negative seme in its meaning (*used as a function word to indicate the absence or lack of something or someone* [8]), and it is exactly this component of its semantic structure which becomes explicit in translation: *Harry Potter rolled over inside his blankets without waking up* [9, p. 18]. – *Гаррі Поттер, не прокидаючись, повернувся у ковдрах на другий бік* [6, p. 21].

In English sentences containing the structure **neither ... nor** the predicate functions in the affirmative form, while in corresponding Ukrainian constructions beside the conjunctions **ні ... ні** the negative particle **не** is used with the predicative verb, for example: ... *for neither as a cat nor as a woman had she fixed Dumbledore with such a piercing stare as she did now* [9, p. 14]. – ... *бо ні кицька, ні жінка не могли б так пронизливо вп'ятися очима в Дамлдора* [6, p. 15].

The use of the antonymous translation is often caused by stylistic considerations, for instance, '*You don't mean – you can't mean the people who live here?*' ... [9, p. 15]. – *Та ви що?.. – Невже ви маєте на увазі людей, які мешкають отут?* ... [6, p. 17]. '*... but you can't pretend he's not careless ...*' [9, p. 16]. – «... *але ж погодьтеся – він легковажний*» [6, p. 18]. In the given pair of equivalents *he's not careless – він легковажний* the levelling of two negative elements functioning in the source text is observed.

Antonymous translation arises often as the result of a complete transformation of the original text, due to which one and the same situation or event is presented from an opposite point of view. In such cases antonymous translation occurs as context-conditioned. For example, in the source sentence *She threw a sharp, sideways glance at Dumbledore here, as though hoping he was going to tell her something, but he didn't ...* [9, p. 13] the subject *he* performs the action expressed by the predicate *was going to tell*, whereas in translation *Тут вона скося блимнула на Дамблдора, наче сподівалася щось почути, але той мовчав ...* [6, p. 14] – the subject *вона* performs the action expressed by the predicate *сподівалася почути*. Moreover, in the translation of *he didn't (tell her)* by means of the phrase *але той промовчав* the antonymous translation has been as well resorted to. This and similar examples prove in no uncertain terms the interpretation of antonymous translation as the highest degree of semantic development [3, p. 291].

Positive-negative inversion is often applied in the translation of constructions like **I wish I could**. This pattern is often used to express the speaker's regret about something being done or not being done, something impossible, for instance, *I wish I could fly. – Шкода, що я не вмію літати. I wish you had informed me about it before. – Шкода, що ти не повідомив мені про це раніше.* More examples from J. K. Rowling's novel 'Harry Potter and the Philosopher's Stone' and its translation into Ukrainian: '*It's sort of secret,*' he said, but he wished at once he hadn't ... [9, p. 194]. – *Це таємниця, – вимовив він, відразу пошкодувавши про це ...* [6, p. 272]. *Harry lay in his dark cupboard much later, wishing he had a watch* [9, p. 27]. – *Згодом Гаррі лежав у своїй темній комірчині, шкодуючи, що не має годинника* [6, p. 33]. *Harry was thinking about this time yesterday and bitterly wishing he'd opened the letter in the hall* [9, p. 33]. – *Гаррі згадував учорашній день, гірко шкодуючи, що не відкрив листа ще в коридорі* [6, p. 42]. Sentences are rendered by means of negative structures to reveal their sense to the highest possible degree of adequateness.

Conclusions. Thus antonymous translation is one of lexical and grammatical transformations used in translation. The types of language antonymous translation are negative-positive inversion and positive-negative inversion. Conversive translation is treated as the highest degree of semantic development.

Potential future directions of research should help methodologists training intended translators to work out such systems of exercises, manuals

and other teaching materials which will contribute to the formation and improvement of the trainees' professional competence.

References

1. Бережна М. В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг' циклу "Гаррі Поттер" в українському та російському перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 20 с.
2. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування. Київ: Парламентське видавництво, 2004. 120 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
4. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с.
5. Потапова А. Є. Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та російських перекладів творів Дж. К. Ролінг') : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського". Одеса, 2011. 20 с.
6. Ролінг' Дж. К. Гаррі Поттер і філософський камінь / пер. з англ. В. Морозов. Київ: Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2012. 320 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред.: І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. 550 с.
8. Merriam-Webster Dictionary. URL: www.merriam-webster.com.
9. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. London: Bloomsbury Group, 1997. 224 p.

Рижкова С.

*– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету*

УДК 811.111'255.4

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто найбільш ефективні способи перекладу фразеологічних одиниць в англійському художньому тексті, що є одним з найскладніших завдань у перекладознавстві. Визначено основну проблему під час перекладу фразеологічних одиниць, яка полягає в тому, що вони несуть у собі певне стилістичне забарвлення, експресію, які залежать від контексту та не можуть бути передбачені словником. У статті зазначено, що, використовуючи певну фразеологічну одиницю, автор змінює її форму та зміст, що призводить до певних семантичних трансформацій. Досліджено та проаналізовано різноманітні способи перекладу фразеологізмів, виявлено їх особливості та найбільш проблемні аспекти.

***Ключові слова:** фразеологізм, художній текст, переклад, семантична трансформація, зміст, форма.*

Рижкова С.

– кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков, Донбасского государственного педагогического университета

ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматриваются наиболее эффективные способы перевода фразеологических единиц в английском художественном тексте, что является одной из самых сложных задач в переводоведении. Определена основная проблема при переводе фразеологических единиц, которая заключается в том, что они несут в себе определенную стилистическую окраску, экспрессию, которые зависят от контекста и не могут быть предусмотрены словарем. В статье указывается на то, что, употребляя определенную фразеологическую единицу, автор изменяет ее форму и содержание, что приводит к определенным семантическим трансформациям. Были исследованы и проанализированы различные способы перевода фразеологизмов, выявлены их особенности и наиболее проблематичные аспекты.

Ключевые слова: фразеологизм, художественный текст, перевод, семантическая трансформация, содержание, форма.

Ryzhkova S.

– Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor,
Foreign Languages Department,
Donbas State Teachers' Training University

THE PROBLEMS AND PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH LANGUAGE

The article deals with the most effective ways of translation of phraseological units in an English fiction text that is one of the most difficult tasks in translation. The main problem during the translation of phraseological units is determined, it lies in the fact that they have a certain stylistic feature, expressiveness, that are depended on the context and they can't be used according to the vocabulary. It has been noticed that using a certain phraseological unit the author changes its form and in such a way it provides certain semantic transformations. Different ways of the translation of phraseologisms have been researched and analyzed? Their peculiarities and the most problematic aspects have been researched.

Key words: phraseologism, fiction text, translation, semantic transformation, content, form.

Постановка проблеми. Фразеологія як наука виявляє особливості фразеологізмів і визначає їх місце серед інших одиниць мови та зв'язок з іншими його рівнями. Фразеологія досліджує семантичні, експресивно-стилістичні та граматичні властивості фразеологічних одиниць. Через незмінність своєї форми їх часто вивчають у парадигмі структурної лінгвістики. Основними питаннями, які розглядалися у фразеології, вважалися проблеми варіативності фразеологізмів, їх стійкість, а також питання щодо відокремлення фразеології в окремий мовний рівень.

Метою статті є дослідження способів перекладу англійських фразеологізмів у художньому тексті.

Предметом дослідження є способи перекладу фразеологічних одиниць в англійському художньому тексті.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці сучасної англійської мови.

Актуальність дослідження полягає в тому, що висвітлення цієї проблеми є дуже важливим аспектом для визначення найбільш ефективного засобу перекладу фразеологічних одиниць. Вивчення фразеології в художньому тексті має велике пізнавальне та загальноосвітнє значення, а саме: значний інтерес викликають прийоми вживання фразеологічних одиниць, бо саме в цьому аспекті виявляється своєрідність авторського методу письменника, його індивідуальність. У процесі вивчення фразеології в такому аспекті на перший план висунуто задачу її дослідження як виразного засобу (вивчення її естетичних та художніх функцій).

Аналіз досліджень і публікацій. Багато авторів узяли за основу лінгвістичні класифікації, побудовані на критерії цілісності фразеологізмів, злиття його компонентів залежно від багатьох додаткових ознак – мотивування значення, метафоричності тощо – визначається місце фразеологічних одиниць в одному з наступних розділів: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні сполучення та фразеологічні вирази. Зокрема цими аспектами займались В. В. Виноградов, М. М. Шанський, Б. О. Ларин, Ш. Балі. Показовою в питанні використання такої класифікації в теорії і практиці перекладу можна вважати роботу Л. В. Федорова. Розібравши основні лінгвістичні схеми того часу, він висвітлив їх із погляду перекладознавства.

«Фразеологічні одиниці – це стійки словосполучення, які характеризуються постійністю лексичного складу та ускладненістю семантики» [5, с. 207]. Емоційно-експресивне стилістичне забарвлення лежить в основі фразеологізмів. Вони широко використовуються як в усній, так і писемній мові. У лінгвістичній теорії основними критеріями фразеологічної одиниці вважаються стійкість та переосмислення, відмінність в оформленні, неможливість моделювання. З погляду перекладача останній критерій є основним, бо на всі проміжні перетворення, які є частково чи повністю переосмислені, розповсюджуються загальні принципи перекладу фразеологічних одиниць.

Переклад образних фразеологічних одиниць є одним з найскладніших завдань у перекладознавстві. Вірогідність помилки є дуже великою, бо для них характерне омонімічне та вільне сполучення слів і розрізнити їх можна лише на підставі контексту та загальної логіки висловлювання. Помилка може призвести до втрати основного змісту тексту.

У процесі перекладу фразеологічних одиниць важливо не лише передати його смисл, але і його стилістичне забарвлення, експресію, яка значно залежить від контексту та не може бути передбачена будь-

яким словником.

Говорячи про художні особливості фразеологізмів, зазначимо положення, сформульоване В. В. Виноградовим: «При стилістичному підході мова в художньому творі є невіддільною від ідейного задуму письменника, а також від характерів дійових осіб, від тієї творчої особистості» [2, с. 105].

Використовуючи певну фразеологічну одиницю, автор змінює її форму та зміст. У цьому випадку йдеться про використання структурно-семантичної трансформацій, які, так само, несуть за собою зміни компонентного складу або морфологічні перетворення їх компонентів. Прикладами таких трансформацій є заміна компоненту, еліпсис. Замінюватись можуть іменники у стійких порівняннях, дієслова в дієслівних фразеологізмах та прикметники у фразеологічних одиницях різного типу, надає фразеологічним одиницям виразності, експресивності та емоційності. Розповсюдження фразеологізмів виникає за рахунок уведення прикметників та прислівників, які допомагають посилити та уточнити значення фразеологізму. Отже, трансформації фразеологічних одиниць, які виникають у процесі їх функціонування в мові, є завжди цілеспрямованими та здійснюються з певним комунікативним і стилістичним завданням. Так, Ш. Балі зазначав: «Якщо вчений або інженер змінює мову для того, щоб «знеособити» її, зробити більш логічною, поглибленою, то письменник перебудує її, щоб зробити придатною для вираження суто індивідуальної думки, тобто ефективного та естетичного змісту» [1, с. 280].

Можна погодитись з Т. А. Казаковою, що: часткова або повна невідповідність плану змісту та плану вираження зумовлює специфіку фразеологізму [3, с. 127]. Цей аспект, безумовно, впливає на вибір прийомів та засобів перекладу фразеологізмів.

А. В. Куніна виділила такі засоби перекладу фразеологізмів: повний еквівалент, частковий лексичний та граматичний еквівалент, обертональний, описовий, дослівний переклади.

Фразеологічні одиниці, повні еквіваленти, яких в українській мові за смыслом відповідають англійським фразеологізмам не викликають значних труднощів під час перекладу, наприклад:

«*She looks as quiet as a mouse. There's something rather striking about her*» [6, с. 106].

Переклад наведеного уривку звучить так: «Вона спокійна, як миша. Але все ж таки в її зовнішності є щось привабливе». У цьому випадку англійська фразеологічна одиниця збігається з українською за стилістичною спрямованістю, образністю, лексичним складом та граматичною структурою, тому очевидним є наявність повного еквіваленту під час перекладу.

У процесі використання засобу часткового лексичного еквіваленту щодо англійських фразеологічних одиниць, простежується збіг за

стилістичною спрямованістю та значенням, але водночас наявна відмінність в образності, наприклад:

«When the dance ended, they stopped just by the spot where miss Cecwick was sitting. Florence and Dorothy were both dancing, but Jeremy who did not dance was standing by her looking surly as a bear with a sore head» [9, с. 201].

Переклад речення звучить так: «Коли танок закінчився, вони зупинилися як раз у тому місці, де сиділа міс Чесвік, Флоренс та Дороті, обидві танцювали, а Джеремі, який не танцював, стояв біля неї, ображений як сич».

Частковий граматичний еквівалент характеризується збігом англійського фразеологізму з його перекладом за значенням стилістичної спрямованості та образності, але відмінним за граматичною структурою, наприклад:

«He said he didn't believe in punishing a man for his activities on behalf of the workers, and that if I would show up at the traving dock he would give me a job. I never looked a gift horse in the mouth, and jumped at this chance of getting back into the shipyard again» [6, с. 97].

Переклад речення звучить так: «Він сказав мені, що засуджує покарання людей за діяльність, спрямовану на захист робітників, додавши при цьому, що якщо я зайду в док Грейвінга, то він улаштує мене на роботу. Дарованому коневі в зуби не дивляться і я одразу вчепився в цю можливість на судноверф».

У цьому прикладі простежуються граматичні зміни у процесі перекладу фразеологізмів, а саме заміна Past Simple на Present simple.

Обертональний переклад вважається одним з найскладніших, оскільки автор має дібрати еквівалент для перекладу фразеологізму, який використовується тільки в представленому контексті, наприклад:

«I'll warrant we'll never see him sell his hen on a rainy day» [6, с. 36].

Переклад речення звучить так: «Я можу поручитися, що він свого не упустить». У цьому випадку фразеологічна одиниця «sell his hen on a rainy day» означає – продавати свій товар у невідповідний час, але це значення не можна застосувати в наведеному контексті. Перекладач змушений підібрати еквівалент перекладу, який забезпечує повну передачу смислу, експресивності англійського виразу. Отже, наведене речення є прикладом того, коли застосування обертонального перекладу є обов'язковим.

Говорячи про дослівний переклад, зазначимо, що його умісність залежить від контексту, наприклад:

«Members of Parliament and ladies of fashion, like himself and Fleur... now and then... going for each other like Kilkenny cats» [6, с. 156]. Переклад речення звучить так: «Члени парламенту та світські жінки, як він сам та Флер, зчіпляються один з одним, не на життя, а на смерть».

У наведеному прикладі фразеологічний вираз «Kilkenny cats» має

відношення до легенди про жорстоку боротьбу між «Kilkenny» та «Irish» towns у XVII столітті. Фразеологічний вираз перекладається дослівно, зберігаючи за собою національний характер англійської мови.

Висновки. Проаналізувавши особливості фразеологічних одиниць та способи їх перекладу можна дійти висновку, що фразеологія як наука посідає особливе місце в лінгвістиці та претендує на відокремлення в окремий мовний рівень. Дослідження є актуальним на шляху до визначення найбільш ефективного способу перекладу фразеологізмів. Зазначимо, що наявність таких способів є не досить численна, бо дуже значні труднощі постають перед перекладачем. Це, насамперед, пов'язано з точною та адекватною передачею не лише смислового змісту, але й експресивно-стилістичного забарвлення фразеологічних одиниць. Саме це спонукає дослідників та перекладачів до пошуку найбільш оптимального розв'язання цієї проблеми.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1995. 416 с.
2. Виноградов В. В. Насущные вопросы литературоведения. Москва: Наука, 1951. 260 с.
3. Казакова Т. Н. Практические основы перевода. Санкт-Петербург: Изд-во «Союз», 2000. 127 с.
4. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. Москва: Наука, 1986. 336 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
6. Eliot G. Adam Bede. N.Y.: Longmans Green and Co, 1962. 203 p.

Харламова О.

– старший викладач кафедри іноземних мов Українського державного університету залізничного транспорту

УДК 81.25

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ

Широке застосування англomовного професійного програмного забезпечення й комп'ютерних ігор, а також свідоме використання англійської мови в якості мови-посередника створило лексичні проблеми при локалізації. Для цього визначаються типи лексичних труднощів при перекладі комп'ютерного дискурсу й аналізуються перекладацькі рішення. Зокрема, досліджуються проблеми: переклад слів, не залежних від контексту; переклад слів, залежних від контексту; переклад безеквівалентної лексики й неологізмів; передача «усталеного неточного перекладу».

Ключові слова: переклад, локалізація програмного продукту, практичний переклад, контекст, усталений неточний переклад.

Харламова Е.

– старший преподаватель кафедры иностранных языков Украинского государственного университета железнодорожного транспорта

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЛОКАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММНЫХ ПРОДУКТОВ

Широкое применение англоязычного профессионального программного обеспечения и компьютерных игр, а также сознательное использование английского языка в качестве языка-посредника создало лексические проблемы при локализации. Для этого определяются типы лексических трудностей при переводе компьютерного дискурса и анализируются переводческие решения. В частности, исследуются проблемы: перевод слов, не зависящих от контекста; перевод слов, зависящих от контекста; перевод безэквивалентной лексики и неологизмов; передача «установившегося неточного перевода».

Ключевые слова: перевод, локализация программного продукта, практический перевод, контекст, установившийся неточный перевод.

Kharlamova E.

– Senior Lecturer, Foreign Languages Department, Ukrainian State University of Railway Transport

LINGUISTIC ASPECT OF LOCALIZING SOFTWARE PRODUCTS

The widespread use of professional English-language software and computer games, as well as the conscious use of English as an intermediary language, created lexical problems in localization. For this, types of lexical difficulties in translating computer discourse are determined and translation decisions are analyzed. In particular, the problems are investigated: translation of words that are not dependent on the context; translation of context-sensitive words; translation of equivalent vocabulary and neologisms; transmission of “established inaccurate translation”.

Key words: translation, software product localization, practical translation, context, established inaccurate translation.

Постановка проблеми.

Широке використання програмного забезпечення серед вітчизняних виробників відбувалося з суттєвими запізненнями у порівнянні з більш розвинутими в комп'ютерній сфері країнами західної Європи та США. Більш того – західні компанії-розробники не розглядали імовірність широкого розповсюдження їх програмного продукту на пост-радянському просторі, а через те питання локалізації були не першочерговими. За час існування програмний продукт обростав спільнотою переважно англomовною, яка в свою чергу формувала внутрішні терміни та сленгові поняття. Тому в дійсний час, коли питання глобального розповсюдження програмного продукту є першочерговим виникає дилема: чи перекладати лінгвістично вірно, чи так, як до цього звикла «комп'ютерна» спільнота.

Аналіз останніх досліджень.

Лінгвістичні дослідження останнього десятиліття часто присвячуються проблемам, пов'язаним з локалізацією комп'ютерних ігор та професійного програмного забезпечення. Це відбувається насамперед тому, що для здійснення успішної локалізації необхідний пошук вирішення існуючих проблем перекладу комп'ютерного дискурсу [7; 11].

Локалізація є частиною системи, відомої як GILT, тобто «Globalization, Internationalization, Localization, Translation» [8]. Терміни, що утворюють цей акронім, багато вважають взаємозамінними, однак наведені елементи не є синонімами. Глобалізація виступає узагальнюючим компонентом, у який входять локалізація й інтернаціоналізація [6]. Локалізація, з погляду мовознавства стосовно до перекладацької області, – це специфічний вид перекладу, при здійсненні якого враховуються культурно – специфічні особливості адресата, а адаптація вважається ключовим компонентом усього процесу [7]. Головна мета мовної локалізації комп'ютерного дискурсу – передача емоцій, відтворення схожого досвіду в представників цільової аудиторії, незалежно від рівня володіння мовою й культурного досвіду. Локалізація програмного забезпечення перебуває на перетині таких дисциплін, як локалізація програмного забезпечення, аудіовізуальний переклад, технічний і художній види перекладу, комп'ютерний дискурс [9].

Аналіз лексичних труднощів: переклад термінів, описів, переклад слів, не залежних від контексту; переклад слів, залежних від контексту; переклад безеквівалентної лексики й неологізмів; передача «усталеного неточного перекладу»; переклад заголовків; лексико-семантичні трансформації [5] ґрунтується на класифікації, що була запропонована Н. К. Яшиною [5].

Досягнення адекватності перекладу інтерфейсу програмного продукту в процесі локалізації серед ряду різних завдань вимагає розв'язок проблеми вибору оптимального еквівалента на лексико-граматичному рівні.

Метою пропонованої статті є визначення лінгвістичних особливостей процесу локалізації програмного продукту за наявності явища «усталений неточний переклад».

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) дати визначення поняттю «локалізація програмного продукту» та виявити основні відмінності поняття «локалізація» від поняття «переклад»; 2) виявити основні труднощі, з якими стикається перекладач в процесі локалізації програмного продукту особливу увагу приділити явищу «усталений неточний переклад».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дуже часто локалізацію розглядають як переклад, але подібне спрощення поняття «локалізація» спотворює суть процесу й не відбиває його складність. Для того, щоб розмежувати ці поняття, потрібно відзначити, що локалізація проводиться не для тексту, а для всього комплексу товарів або послуг, які можуть супроводжуватися текстом. Таким чином, поняття локалізації стає ширше поняття перекладу. На додаток до перекладу, процес локалізації включає адаптацію графічного компонента, символів валют, формату дат, адрес і номерів

телефону, вибір кольорів та багатьох інших деталей, включаючи перегляд фізичної структури продукту.

Перекладача цікавить насамперед лінгвістичний аспект локалізації, до якого входять:

- переклад програмних інтерфейсів та контенту ;
- переклад і адаптація довідки, друкованої документації й упакування;
- переклад каталогів, брошур, таблиць і рекламних кампаній;
- переклад веб –сайтів.

У першу чергу локалізатори програмних продуктів зустрічаються із проблемами відсутності контексту. У зв'язному художньому, науковому, технічному, юридичному і т. д. тексті при перекладі з англійської мови на українську не виникає проблем при узгодженні роду, числа й відмінка. Але в програмах у тексті меню, назвах вікон і в рядках стану використовуються динамічні словосполучення й фрагменти речень. У зв'язку із цим перекладач не може довідатися, у якому конкретному контексті буде використане слово або фраза. При виникненні проблеми багатозначності, перекладач повинен тільки догадуватися про те, який варіант вибрати й ретельно тестувати текст згодом.

Також слід враховувати, що до складу лексики так званої «комп'ютерної мови» входять терміни й слова, що не мають термінологічного статусу. До них прийнято відносити професійні жаргонізми, сленг і так далі. Є думка, що терміни й професійна лексика мають загальні риси (терміни відрізняються більш упорядкованим і нормалізованим характером, у той час як професіоналізми є напівофіційними лексичними одиницями, які вживаються вузьким колом фахівців, причому переважно в розмовній мові, тобто належать до ненормативного шару термінології). Професіоналізми можуть бути використані фахівцями як у якості термінів, так і в якості жаргонних слів, що називають об'єкти реальної дійсності, які не мають словникового термінологічного позначення. Багато термінів попадають в українську мову з англійської мови шляхом калькування або транскрипції.

Особливі складності при перекладі комп'ютерних програм зустрічаються, коли перекладач зустрічається із програмою вузькоспеціалізованого призначення. В інтерфейсі подібних програм зустрічаються терміни певної тематики, які відносяться до сфери застосування програми. Найбільш яскравими прикладами подібних програм є засоби аудіо й відео редагування, або програми для проведення будь-яких складних математичних обчислень. У такому випадку «на допомогу» перекладачеві приходять спеціалізовані словники й досвід перекладу технічних текстів по заданій тематиці. Частою помилкою при локалізації є недостатнє вивчення термінології програми й знання мови. Помилки відбуваються, коли перекладач, не звіряючись із використаними раніше термінами, намагається «винайти»

новий термін, провести його повторний переклад, опираючись на графічне позначення терміну в англійській мові.

Основні помилки локалізації програм можуть бути поділені на:

1. Незначні – помилки, які не перешкоджають використанню програми. Користувачі найчастіше не обертають особливої уваги на них, але все-таки дані помилки знижують враження про якість проведеної локалізації.

2. Значні – спотворюється оригінальний зміст тексту, через що користувач може бути введений в оману й використання програми буде неможливим [10].

З лінгвістичної точки зору можна виділити наступні проблеми:

1. Відсутність контексту при перекладі. Перекладач часто одержує тільки текстові матеріали, без контексту й можливості перевірити зміст тієї або іншої назви в програмі.

2. Неуважність перекладача при перекладі - часто перекладач не дотримує принципу однаковості в перекладі. У зв'язку із цим виникає непорозуміння.

Локалізація ігор хоч і відноситься до процесу локалізації програмного продукту й тому містить ті ж помилки, однак має свої особливості.

Для якісного перекладу гри іноді потрібно кілька раз повністю її пройти, щоб зрозуміти значення внутрішньо-ігрових термінів, сюжетні повороти й вислови, які були придумані для гри. Часто для перекладу деяких назв предметів, рас і географічних назв використовується транслітерація, тому вони звучать практично однаково на українській й на англійській мові, що зменшує плутанину [3].

На цьому етапі перекладу комп'ютерної гри основні завдання перекладача можна звести до наступних:

- передача атмосфери гри;
- культурна адаптація;
- оволодіння навичками специфічної термінології комп'ютерних ігор;
- знання області, у якій проходять дії гри (військова історія, прадавня історія, міфи, казки і т. д.).

Перекладач гри повинен розібратися в роботі програми й призначеннях кожної кнопки. Такі знання дозволять зменшити кількість помилок у тексті й допомогти користувачеві швидше розібратися з функціями. При перекладі документації до специфічних ігор необхідно мати відповідні знання. Іноді термін, який переведений буквально, уже має нелогічний, але усталений переклад, який відомий усім.

Часто програмний продукт містить в собі безеквівалентну лексику й неологізми. До подібної лексики можна віднести терміни, поняття й назви, створені під конкретну програму або гру. Комп'ютерна гра являє собою окремий всесвіт зі своїми персонажами, архітектурою й

атрибутами [1]. Відповідно, для створення ігрового миру гейм-дизайнери й сценаристи створюють не тільки унікальні правила, але й включають креативні елементи, такі як, наприклад, створення псевдонаукових термінів і явищ комп'ютерної гри Eve-Online [4] або використання безеквівалентної лексики [2] і неологізмів.

Окремим параграфом слід звернути увагу на таке явище в перекладацькій діяльності, як усталений неточний переклад. Насправді, питання із приводу звички людей до того або іншого варіанту якихось ігрових реалій або персонажів цікавий. Це пов'язане з тим, що розроблювач або видавець затурбувалися локалізацією не відразу, не одночасно з релізом, а можливо, і сильно пізніше. І люди встигають звикнути до того, що в них на той момент є. Це або який-небудь фанатський переклад, яка-небудь кустарна програма-перекладач, або це люди, які володіють більш-менш пристойним рівнем англійської мови. Природньо, є й люди, які добре володіють англійською, тому вони вважають, що мови оригіналу цілком достатньо.

В таких випадках завжди виникає дилема: або перекладати лінгвістично вірно, або перекладати так, як до цього звикло співтовариство. Згідно теорії перекладознавства, існує поняття перекладу, що історично встоявся і це обов'язково треба враховувати для якісного перекладу контенту. Як приклад можна привести відому комп'ютерну гру League of Legends, при локалізації якої група перекладачів зіткнулися з великою кількістю відсилань, грою слів та іншим. Застосувавши прямий переклад транслітерацією, була велика імовірність втратити контекст. Навпаки – впроваджувати перекладацьку креативність, гру слів зі зміною імен або назв у вже улюблену мільйонами гру є цілком неприємним кроком. Єдиним вірним рішенням в даному випадку, коли все транслітероване або транскрибоване, а іноді й взагалі залишене англійськими буквами.

Висновки.

Проведене дослідження є примітним у тому розумінні, що об'єктом вивчення став предмет, що раніше не зазнав аналізу з погляду теорії перекладознавства й лінгвістики. Вибраний міждисциплінарний підхід до аналізу комп'ютерного програмного забезпечення та ігор дозволяє всебічно проаналізувати даний феномен і поглибити розуміння перекладних мовних ситуацій і відповідних їм дискурсів. Результати роботи також можуть мати практичну значимість і застосовуватися в процесі створення концептуальних рамок для роботи з феноменом комп'ютерних ігор у перекладознавчому дискурсі. При аналізі прикладів, стає очевидним, що індустрія перекладу саме ігрових текстів слабо розвинена й вимагає відповідальності й чіткості з боку локалізатора - перекладача. Він повинен перебувати в постійному пошуку нових трансформацій, коректного перекладу, що найбільше правильно відбиває зміст.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розгляді особливостей перекладу інтертекстуальних включень, обценної лексики, перекладу заголовків та деяких інших. Дані категорії визначають лексико-стилістичні та лексико-граматичні питання, що можуть стати темою окремого дослідження.

Література

1. Баева Л. Медиаобъекты как гетеротопии. *Медиафилософия*. 2017. № 13. С. 6–13.
2. Болотина М. А., Смирнова А. А. Перевод безэквивалентной лексики при локализации компьютерных игр. *Вестник БФУ им. И. Канта. Сер.: Филология, педагогика, психология*. 2018. № 1. С. 20–28.
3. Литвинова Е. С. Подъязык любителей и разработчиков компьютерных игр – профессиональный язык или жаргон? *МНИЖ*. 2014. №1–2 (20). С. 117–118.
4. Сидорова М. Ю., Шувалова О. Н. Интернет-лингвистика: вымышленные языки. Москва, 2006. 184 с.
5. Яшина Н. К. Практикум по переводу с английского языка на русский: учеб. пособие. Москва: Флинта, 2013. 72 с.
6. Anastasiou D., Schäler R. Translating Vital Information: Localisation, Internationalisation, and Globalisation. *Journal Synthèses. Traduction: médiation, négociation, communication*. 2010. № 3. P. 11–25.
7. Bernal-Merino M. On the Translation of Video Games. *The Journal of Specialized Translation*. 2006. № 6. P. 22–36.
8. Dunne K. J. Perspectives on Localization. Amsterdam; Philadelphia, 2006.
9. Mangiron C. Games without borders: the cultural dimension of game localization. *Hermēneus*. 2016. № 18. P. 187–208.
10. My Video Game Digest: [сайт] URL: <https://mvgd.com/category/lokalizaciya/lokalizatsiya-softa/>
11. O'Hagan M., Mangiron C. Game Localization: Translating for the global digital entertainment industry. Amsterdam; Philadelphia, 2013.

ЗМІСТ

ЛІНГВІСТИЧНА ІСТОРИОГРАФІЯ

Глущенко В., Рябініна І.

ПРИЙОМИ РОБОТИ З МАТЕРІАЛОМ ДАВНИХ ПИСЕМНИХ
ПАМ'ЯТОК ЯК ДЖЕРЕЛОМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА
РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.5

Піскунов О.

О. М. СЕЛИЩЕВ ТА М. С. ТРУБЕЦЬКОЇ ПРО ДЕЯКІ
ОСОБЛИВОСТІ РЕКОНСТРУКЦІЇ 14

Орел А., Мамонов Є.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ТВЕРДОСТІ / М'ЯКОСТІ
У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ІСТОРИКО-ФОНОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ..... 20

Роман В., Лунгу Ю.

ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У
МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ (кінець ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.).. 25

Пампура С.

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕОДИНИЧНОСТІ МОВИ ДЛЯ
ЕТИМОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗАПОЗИЧЕНЬ..... 35

Маторін Б., Маторіна Н.

ПРО МІСЦЕ ТА СТРУКТУРУ ЗВ'ЯЗКИ В КОНФІГУРАЦІЇ ЧЛЕНІВ
РЕЧЕННЯ (лінгвістичноісторичний аспект) 40

Бурковська О.

ВЛАСНЕ НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ ТА НОМІНАТИВНИЙ ТЕМИ В
СТУДІЯХ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ 45

ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

Сушко О., Довгоспинний Я.

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ
В ПРОЦЕСІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ..... 51

Soroka T.

METHODOLOGY OF CONTRASTIVE TYPOLOGICAL
INVESTIGATION OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH
AXIOMENS..... 56

ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Маторин Б., Вершинина А.

К ВОПРОСУ ОБ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМАХ СОВРЕМЕННОЙ
ЛЕКСИКОГРАФИИ 63

ТЕРМІНОЗНАВСТВО*Овчаренко Н.*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ФАХОВОГО ТЕКСТУ: ЗМІСТ І ФОРМА	69
--	----

МОРФЕМІКА ТА СЛОВОТВІР*Корнєєва О.*

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ СТИЛІ В РОСІЙСЬКОМОВНИХ ДЖЕРЕЛАХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	75
--	----

ГРАМАТИКА*Matorina N.*

THE COMPARATIVE ASPECT OF STUDYING STATIVES AS A PART OF SPEECH	80
--	----

Сваричевська А.

ВОКАТИВНІ СИНТАКСЕМИ ЯК МАРКЕРИ НОМІНАЦІЇ ТА ПРЕДИКАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	85
--	----

ПСИХОЛІНГВІСТИКА*Alyeksyeyeva I.*

VERBALIZATION OF THE PSYCHOLOGICAL DISTANCE BETWEEN ADOLESCENCE AND EMERGING ADULTHOOD IN NARRATIVES (based on emerging adults' letters to their teenage self).....	94
--	----

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА*Проскурин И.*

КОНЦЕПТ «ИСКУШЕНИЕ» В ОДНОИМЁННОМ СТИХОТВОРЕНИИ И. А. БУНИНА И В ХРИСТИАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ	101
--	-----

СТИЛІСТИКА*Овчаренко Н.*

ТОЧНІСТЬ І КОМУНІКАТИВНА ПОВНОЦІННІСТЬ ФАХОВОГО ВИКЛАДУ	106
--	-----

Лях О., Непран А.

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ СТАТТІ	111
--	-----

Помирча С., Головка Р.

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ПУНКТУАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	117
--	-----

Плісс А.

ЕКСПЛІЦИТНО НЕМАРКОВАНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПІРНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	123
--	-----

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Храбан Т.

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ СУЧАСНОГО
АНГЛІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОМАНІ І. БЕНКСА «ОСИНА
ФАБРИКА» 129

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Holub O., Lunhu Yu.

LEXICAL TRANSFORMATIONS AS PART OF TRANSLATOR'S
PROFESSIONAL COMPETENCE 138

Рижкова С.

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ОДИНИЦЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 144

Харламова О.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМНИХ
ПРОДУКТІВ..... 149

**Збірник наукових праць
«Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології»
є фаховим виданням на підставі наказів
Міністерства освіти і науки України
№ 820 від 11 липня 2016 року
та № 1222 від 07 жовтня 2016 року.
Галузі науки: філологічні – мовознавство, літературознавство.**

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Частина I

Відповідальний за випуск:

Чайченко С. О. – доктор фізико-математичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Науково-технічний редактор, макет і верстка – **Маторіна Н. М.**

Адреса редакції: вул. Генерала Батюка, 19. Кафедра германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ Донецької обл., Україна, 84116.

Тел.: +38 050 6768530

E-mail: n.m.matorina@gmail.com

Підписано до друку 28.08.2019 р. Ум. др. арк. 10,0.

Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Зам. № 1485/1.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел./факс +38 06262 3-20-99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141 видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
